

GONAGASLAŠ
GIELDA- JA GUOVLODEPARTEMEANTA

Dieđ. St. 17

(2024–2025)

Dieđáhus Stuorradiggái

Sámi giella, kultuvra ja servodateallin

Gieldda bálvalusfálaldagat sámi ássiide

GONAGASLAŠ
GIELDA- JA GUVLODEPARTEMEANTA

Dieđ. St. 17

(2024–2025)

Dieđáhus Stuorradiggái

Sámi giella, kultuvra ja servodateallin

Gieldda bálvalusfálaldagat sámi ássiide

Sisdoallu

1	Álgu	5	6	Bálvalusfálaldat lámččon	
1.1	Ráddehusa ulbmil			sámi ássiide	36
	sámepolitihkain	6	6.1	Sámi giellageavaheaddjit ja	
1.2	Mañimus jagiid ángiruššamat			vuoigatvuoha gulahallat ieža	
	ja bohtosat	8		gillii	36
1.3	Eará guoskevaš barggut	9	6.1.1	Sámelága giellanjuolggadusat	36
1.4	Árvalusat ja fátmasteapmi	11	6.1.2	Dulkon	36
1.4.1	Čálalaš árvalusat dieđáhussii	11	6.1.3	Sámi giellateknologiiija ja KI	37
1.4.2	Nuorat mitalit	12	6.1.4	Sámedikki mearkkašupmi	38
			6.2	Sámi perspektiiva	
2	Duohtavuoda- ja			álbmotdearvvašvuodabarggus	39
	soabadankommišuvnna		6.3	Ahkeheivehuvvon báikkálaš	
	raporta	15		servodagat	40
2.1	Sámedikki mearkkašupmi	15	6.4	Buorit dearvvašvuoda- ja	
				sosiálabálvalusat heivehuvvon	
3	Ovdánanmearkkat ja			sámi ássiide	41
	eallindilit sámi guovlluin	18	6.4.1	Gealbudeapmi ja ovddideapmi	43
3.1	Sámi statistihkka	18	6.4.2	Sámedikki mearkkašupmi	46
3.1.1	Sámedikki mearkkašupmi	19	6.5	Bargo- ja čálgohálldašeami	
3.2	Gielddat sámi ássiiguin			deaivvadeapmi sámi	
	– dovdomearkkat ja		6.6	geavaheddjiiguin	46
	ovdánanmearkkat	20		Bargu veahkaválldi ja	
3.3	Sámi álbmoga eallindilit	22	6.6.1	illastemiid vuostá	47
3.3.1	Nuorra sápmelaš odne –			Heahteguovddášfálaldat	
	dáhpáhusat ja vásáhusat	24	6.6.2	lámččon sámi álbmogii	47
			6.6.3	TryggEst	48
4	Dásseárvosaš bálvalusat			Dikšofálaldat veahkaválldi	
	sámi álbmogii		6.7	čadáheddjiide	49
	– ovddasvástádusjuohku	25		Mánáidsuodjalus mii fuolaha	
4.1	Stáhta ovddasvástádus	25		sámi mánáid kultuvrralaš ja	
4.1.1	Sámedikki mearkkašupmi	27	6.7.1	gielalaš vuoigatvuodaid	49
4.2	Sámedikki ovddasvástádus	27		Sámi našuvnnalaš	
4.3	Gielddaid ja fylkkagielddaid		6.7.2	gealbobálvalus	49
	ovddasvástádus	30	6.7.3	Bearašsuodjalus	50
4.4	Sámedikki mearkkašupmi	33		Diehtujuohkin guoskevaš	
				veahkkefálaldagaid birra	
5	Gielddaid ja fylkkagielddaid			mánáide ja nuoraide	
	ruhtadangáldut	34	6.8	sámegillii	50
5.1	Gielddaid ja fylkkagielddaid			Sámedikki mearkkašupmi	50
	sisaboahtovuogádat	34	7	Bajásšaddaneavttut ja	
5.1.1	Bálvalusat maidda			oahppu mat leat mielde	
	sisaboahtovuogádaga			nannemin sámi giela,	
	gollojevden guoská	34	7.1	kultuvrra ja identitehta	52
5.1.2	Gielddaid odđa			Mánáid ja nuoraid	
	sisaboahtovuogádat jagi 2025		7.2	mielváikkuheapmi	52
	rájes	35	7.3	Kultuvrralaš skuvlálávka	53
5.2	Gielddaid ruhtadangáldut		7.4	Kulturskuvla	54
	sisaboahtovuogádaga			Girjerájuid rolla barggus sámi	
	olggobealde	35		gielain ja kultuvrrain	54

7.5	Mánáidgárdi, vuodđoskuvla ja joatkkaoahpahas	56	7.6.2	Oahput maid rámmaplána mudde	66
7.5.1	Dillečilgehus	56	7.6.3	Doaimbidju alit oahppu	67
7.5.2	Doaimbijut mánáidgárddis, vuodđoskuvllas ja joatkkaoa- hpahas	60	8	Ekonomalaš ja hálddahaslaš váikkuhusat	69
7.5.3	Sámedikki mearkkašupmi	65	Girjjálašvuodalista	70	
7.6	Alit oahppu	65			
7.6.1	Dillečilgehus	65			

GONAGASLAŠ
GIELDA- JA GUOVLODEPARTEMEANTA

Dieđ. St. 17

(2024–2025)

Dieđáhus Stuorradiggái

Sámi giella, kultuvra ja servodateallin

Gieldda bálvalusfálaldagat sámi ássiide

*Gieldda- ja guovlodepartemeantta cuoŋománu 4. b. 2025 ráva,
dohkkehuvvon stáhtarádis seamma beaivve.
(Støre ráddehus)*

1 Álgu

Ráddehussii lea dehálaš čadahit dakkár sáme-
politihka mii fuolaha ahte eanebuidda leat sámi
gielat, ja sámi kultuvra olámuttus ja váikkuhit
soabadeapmái, áddejupmái ja sámi servodagaid
ovdáneapmái. Ráddehussii lea dehálaš čadahit
dakkár sáme-
politihka mii ollašuhtá daid olmmoš-
rievttálaš geatnegasvuodaid mat Norggas leat.
Jus Norga galgá lihkestuvvat sihkkarastimiin
buriid bálvalusfálaldagaid sámi álbmogii, mas
gielalaš ja kultuvrralaš dárbbut ja vuoigatvuodát
fuolahuvvojit, de gáibiduvvo ahte iešgudet háld-
dašandásit doibmet joabures ovttas. Gielddain ja
fylkkagielddain lea dehálaš rolla sihkkarastimis
maiddá sámi ássiide buriid bálvalusfálaldagaid.
Norga ii nagot ollašuhtit daid geatnegasvuodaid
mat čuvvot riikkaidgaskasaš konvenšuvnnain ja
nationála rievttis jus dat eai čuovvuluvvo geavat-
laš politihkain ja doaimbajuiguin báikkálaš ja
regionála dásis.

Gieldda ja fylkkagieldda dási mearrádusain ja
politihkas lea mearrideaddji mearkkašupmi dasa
man muddui sámi giella, kultuvra ja servodateallin
sáhtá ovdánit buriin vugiin. Gielddain ja fylkka-

gielddain lea iežaset álgaga vuodul, ja oassin báik-
kálašdemokratijjas, ovddasvástádus čadaheamis
politihka mii fuolaha sámi ássiid vuoigatvuoda
dásseárvosaš bálvalusfálaldagaide ja vejolašvuoda
ovddidit ja seailluhit iežaset identitehta, giela ja
kultuvrra.

Raporttat Sámi perspektiivva kárten gieldda-
suorggis ja Guđe guvlui manná? Sámi giela ja kultu-
vrra kárten giellahálldašangielddain (*Kartlegging
av samisk perspektiv i kommunesektoren og Hvor går
veien? Kartlegging av samisk språk og kultur i språk-
forvaltningskommunene*) čájehit ahte gielddaide lea
hástaleaddjin ovddidit buriid čovdosiid mat fuolahit
sámi ássiid vuoigatvuodaid.¹ Váldohástalussan lea
earret eará go váilot bargit sámi giella- ja kultur-
gelbbolašvuodain, go leat eahpečielga ovddasvástá-
duslinnját hálddašandásiid gaskkas ja váilevaš
rutiinnat čuovvulit sámi ássiid ja álbmoga, politihk-
káriid ja gielddaid hálddahusa negatiiva guottuid
sámiide ja sámi kultuvrii. Ollu gielddat diedihit

¹ Angel ja earát 2012 ja Angel ja earát 2022

maiddáahte doarjjaortnegat mat galggašedje gokčat guovttegielat gielddaid lassegoluid, eai leat doarvái. Ráđđehus bidjá juohke jagi ovdan stuorradiggediedáhusa sámi giela, kultuvrra ja servodateallima birra. Diedáhusaid fáttát rivdet jagis jahká. Dain lea dattetge dat oktasaš ahte Sámedikki jahkediedáhus lea mielddusin juohke jagi, ja ahte Sámedikki árvoštallamat bohtet ovdan diedáhusvsttas sierra mearkkašupmin.

Dát diedáhus lea ráđdjevuvvon guoskat gielddaid ja fylkkagielddaid ovddasvástádussii das ahte addit buriid ja dásseárvosaš bálvalusaid sámi álbmogii. Ráđđehus háliida váldit ovdan dan barggu maid gielddat ja fylkkagielddat čadahit addin dihtii buriid ja dásseárvosaš bálvalusaid sámi álbmogii. Ráđđehus lea diedáhusas válljen deattuhit erenoamážit:

- Dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid vuorrasat sámiide, deattuhettiin ruovttubálvalusaid ja buhcciidsiiddaid.
- Mánáidsuodjalusa.
- Heahteguovddášfálaldagaid.
- Eará sosiála- ja čálgofálaldagaid earret eará bargo- ja čálgohálldašeami olis.
- Fálaldagaid mat leat mielde nannemin mánáid ja nuoraid sámi giela ja identitehta.

Diedáhus namuha maiddáahte fáttáid mat ledje mielde maŋimus guovtti jagi stuorradiggediedáhusain, gelbbolašvuoda ja rekrutterema birra mánáidgárddis, vuoddoohpahas ja alit oahpus ja sámi álbmoga álbmotdearvvašvuoda birra.

Diedáhusas leat maiddáahte muhtun ovdamearkkat gieldda ja fylkkagieldda álgagiidda, maid ulbmil lea leamaš fuolahit sámi ássiid ja sin dárbbuid heivehuvvon gielalaš ja kultuvrralaš bálvalusfálaldagaide.

1.1 Ráđđehusa ulbmil sámeapolitihkain

Otná sámeapolitihka vuolggasadjin lea ahte sámi ja sámeielat geavaheddjiid vuhtiiváldin galgá váldonjuolggaduslaččat gullat dábaš almmolaš bálvalusfálaldahkii. Sihke stáhta, gieldda ja fylkkagieldda eiseváldiin lea ovddasvástádus fuolahit sámi vuhtiiváldimiid. Norgga hálldašeami dehálaš prinsihpan lea ahte almmolašvuoha galgá sáhttit fállat dásseárvosaš bálvalusfálaldagaid buot Norgga stáhtalahtuide. Seammás diehtit ahte eai buot vejolaš doaimmanvuogit geavahuvvo deaivvadeamis geavaheddjiiguin main lea iešguđet kultuvrralaš duogáš.

Ráđđehus geavaha máŋga vuogi nannet sámeielaid geavaheami, láhčit dilálašvuodaid sámi

beroštusaid searvvaheapmái, loktet sámi giella- ja kulturgelbbolašvuoda ja eanedit sámeiela geavaheami ja sihkkarastit sámi ássiide buriid ja dásseárvosaš bálvalusaid.

- Hurdal-julggaštus lea ráđđehusbellodagat válddahan čielga ulbmiliid ráđđehusa sámeapolitihkii. Das deattastuvvo ahte gielddain lea mearrideaddji rolla ovddideamis sámi servodagaid. Guoskevaš áigut-čuoggát julggaštus lea earret eará: Čadahit nana ángiruššama sámeielaiguin ja nátionála sámi kulturloktemiin.
- Váikkuhit dasa ahte oahpahuvojit eanet sámeielat oahpaheaddjit, ovdaskuvlaoahpaheaddjit ja dearvvašvuodabargit ja sihkkarastit doarvá oahpponeavvuid main lea dohkálaš kvalitehta.
- Lasihit sámi mánáidgárdesajiid.
- Bargat dan ala ahte nannet mánáidviessofálaldaga sámi mánáid várás.
- Čadahit árjjalaš giellapolitihka mii dagaha ahte dárogiella dahje sámeiella ain válljevuvvo giellan buot osiin Norgga servodateallimis.
- Buoridit ásahuvvon refušuvdnaortnegiid ja ásahtit ođđa ortnegiid gielddaide nannen dihtii sámi giellaoahpahas ja loktet giellaguddiid logu.

Stuorradiggediedáhusas Died. St. 13 (2022–2023) *Sámi giella, kultuvra ja servodateallin – Gelbbolašvuoha ja rekrutteren mánáidgárddis, vuoddoohpahas ja alit oahpus* deattasta ráđđehus ahte váilevaš sámeielat gelbbolašvuoha lea stuoramus hástalus go galgá addit buriid bálvalusaid sámi álbmogii. Sámi gelbbolašvuoha dárbašuvvo, nappo buorre sámi giellahálldašeapmi ja kulturáddejupmi, lassin formálalaš gelbbolašvuhit hui ollu surggiin servodagas nu go oahpahas, dearvvašvuodas, riektelegádus ja almmolaš hálldašeamis. Rekrutteren sámi mánáidgárdái ja skuvlii ja sámi oahpuide lea mearrideaddjin sámeielaid posiitiiva ovdáneapmái.

Ráđđehusa oaidnu lea ahte:

- ain eanet mánat sáhttet oazžut sámi mánáidgárdefálaldaga
- ain eanet oahppit sáhttet válljet oahpahas sámeielas ja sámeigillii
- buorebut sáhtta láhčit oahpahas sámeielas ja sámeigillii vuoddoskuvllas ja joatkkaoahpahas
- Bures máhttádan sámeielaohpaheaddjit lea eaktun sihkkarastimii buori pedagogalaš fálaldaga mánáidgárddis ja vuoddoohpahas. Danne lea ráđđehusa mielas dárbu: eanet ja jeavddaleappo oahppofálaldagaide sámi alit oahpus

- rekrutteret eanet studeanttaid sámi oahpaheaddjioahpuide, sámi giellaoahpuide ja eará oahpuide main lea sámi sisdoallu
- rekrutteret eanet sámegeieloahpaheddjiid ja eará sámegeielat bargiid mánáidgárdái ja skuvlii
- Diedáhusas lokti ráđdehus čuovvovaš vuoruhuvvon ángirusšansurggiid: buoridit diehtujuohkima vuoigatvuođaid ja vejolašvuođaid birra váldit sámegeieloahpahusa
- buoridit olahttuvuođa mánáidgárdefálaldahkii sámi mánáid várás
- dahkat álkibun ohppiide válljet oahpahusa sámegeielas
- loktet studeanttaid rekrutterema sámi oahpuide
- fállat buori kvalitehta ja buoret rámmaeavttuid mánáidgárddi ja skuvlla oahpaheddjiid ja bargiid gealboloktemii
- nannet alit oahpu fága- ja dutkanbirraasiid
- fállat eanet ja buoret olahtti oahpuid alit oahpus
- ovddidit buoret máhttovuođu

Ráđdehus háliida joatkit ángirusšansurggiid, ja dálá ja odđa doaibmabijut galget ovddiduvvot daid vuodul. Dán diedáhusas mii čoaikkáigeassit oanehaččat deháleamos doaibmabijuid mat leat álggahuvvon.

Diedáhus Died. St. 12 (2023–2024) *Sámi giella, kultuvra ja servodateallin – Sámi álbmoga álbmotdearvvašvuohta ja eallindilit* lea vuodđuduvvon álbmotdearvvašvuođadiedáhussii Meld. St. 15 (2022–2023) *Nasjonal strategi for utjamning av sosiale helseforskjellar (nationála strategiija sosiála dearvvašvuođaerohusaid dássemii)*. Váldoprinsihpan lea ahte oppalaš álbmotdearvvašvuođapolitiikka, mii maiddái lea suorgerastideaddji, gusto olles álbmogii. Diedáhusa ferte geahččat dearvvašvuođa- ja fuolahussuorggi eará diedáhusaid oktavuoda, earret eará diedáhusa Meld. St. 23 (2022–2023) *Opptappingsplan for psykisk helse (2023–2033) (psyhkalaš dearvvašvuođa buorideami plána) oktavuodas*.

Diedáhus sámi álbmoga álbmotdearvvašvuođa ja eallindiliid birra válddaha govdadit álbmotdearvvašvuođahástalusaid surggiidrastideaddji perspektiivvas. Sámi kultuvrra ja servodateallima dearvvašvuođaovddideaddji resurssat deattuhuvvojit. Diedáhus miediha ahte álbmotdearvvašvuođa- ja eallindillepolitihkka dássázii lea uhccán deattuhan sámi perspektiivvaid ja ahte daid ferte buorebut integreret dábaláš bargui. Dan oktavuodas leat gielddain guovddáš rolla.

Stuorradiggediedáhusas lea strategiija guđain ángirusšansurggiin ovddidan dihtii buriid eallindi-

liid ja buori dearvvašvuođa ja eallinkvalitehta sámi álbmogis:

- ovddidit buriid eallindiliid sámi álbmogii
- fátmastit sámi perspektiivva álbmotdearvvašvuođapolitiikkii
- álbmotdearvvašvuođabargu ovddidan dihtii buori psyhkalaš dearvvašvuođa ja eallinkvalitehta
- ovddidit dearvvašlaš eallindábiid ja dearvvašvuođaovddideaddji birraasiid
- nannet máhtu sámi álbmoga álbmotdearvvašvuođa ja eallindiliid birra
- ovddidit riikarájáidrastideaddji ovttasbarggu sámi álbmoga álbmotdearvvašvuođain

Diedáhusa čuovvuleamis deattuhuvvo earret eará buoret ovttasbargu Sámedikkiin ja Sámedikki ohppiidforumiin sihkkarastin dihtii mielváikkuheami dakkár politihka ja doaibmabijuid hábmemii mat leat erenoamáš guoskevaččat sámi álbmogii.

Sámi perspektiivvat galget leat mielde álbmotdearvvašvuođalága ođasmahttimis, dakkár ovddidanprogrammas go *Program for folkehelsearbeid i kommunene og aldersvennlig samfunnsutvikling (programma gielddaid álbmotdearvvašvuođabargui ja ahkeheivehuvvon servodatovddideapmái)*, ja das galgá leat lahttu álbmotdearvvašvuođapolitiikkalaš rádis geas lea sámi duogáš.

Psyhkalaš dearvvašvuođas deattuhuvvo earret eará loktet dearvvašvuođagelbbolašvuođa psyhkalaš dearvvašvuođas, earret eará dainna lágiin ahte heivehit kampánnejaid ja bagadusmateriála sámi gillii ja kultuvrii. Neahttasiiddus ung.no galget leat dieđut sámegeillii.

Dearvvašvuođadirektoráhta bagadusat eallindábiid, dearvvašvuođaovddideaddji ja eastadeaddji doaimmaid birra galget jorgaluvvot sámegeillii ja dain galgá leat sámi perspektiiva. Viidáseappot galgá dálkkádat- ja birasrievdamiid mearkkašupmi dearvvašvuhtii gozihuvvot.

Máhttovuođu nannen dáhpáhuvvá earret eará Saminor 3 ruhtademiin nu ahte sámi duogáš lea mielde guoskevaš álbmotiskkademiin ja sámi dearvvašvuođa jeavddalaš ođasmahttima bokte Álbmotdearvvašvuođaraporttas.

Sámi álbmoga riikarájáidrastideaddji ovttasdoaimmama vuhtiváldin galgá árvoštallojuvvot boahhtevaš dearvvašvuođakriissain. Sámi álbmoga álbmotdearvvašvuohta galgá vuoruhuvvot Árktaš rádis ja Barentsrádis. Jagi 2027 álbmotdearvvašvuođadiedáhusas galgá leat raporta dán diedáhusas.

Dát stuorradiggediedáhus čalmmustahttit erenoamážit vuorrasat sámiid dili. Gielddaide lea

dehálaš láhčit diliid ahkeheivehuvvon báikegotiide ja fállat buriid dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid vuorrasat sámiide. Erenoamážit vuorrasat sámi buhcciide sáhtta leat váttis dovddahit iežaset oaiviliid eanetlohkogillii. Dat guoská erenoamážit olbmuid geain lea demeansa. Buorebut ahkeheivehuvvon báikegottiid ovddideapmi lea dehálaš dakkár áiggis mas eanet vuorrasat ássit ellet guhkit go ovdal. Gielddat berrejit láhčit diliid buorebut dasa ahte vuorrasat sáhttet oassálastit báikegoddái, eallit dearvvašvuodaovddideaddji eallima ja hálddašit árgabeaivvi guhkit áiggi. Dat lea buorre iežas dearvvašvuhtii ja loaktimii, ja lea mielde eastadeamen ja manjideamen bálvalusdárbbu. Manjimus jagiid ángiruššamat ja bohtosat

1.2 Manjimus jagiid ángiruššamat ja bohtosat

Ráđdehus lea dán ráđdehusáigodagas álggahan máŋga doaibmajigu nannen dihtii sámezielaid ja sámi kultuvrra. Dán kapihttalas čilget dakkár doaibmajuid mat leat guoskevaččat dán stuorra diggedieđáhussii.

Sámelága giellanjuolggadusat leat rievdaduvvon vai lea álkit gielddaide šaddat giellahálldašangiellan. Ásahuvvon leat golbma gielldakategoriija mat leat heivehuvvon iešguđet gielddaid gielladilái.

Norggas lea árijalaš rolla ON álgoálbmogiid logijagis ja lea logijagi stivrenjoavkkus. Ovttasbargoforum mii lea ásahuvvon gaskal Giella- ja guovlodepartemeantta, Sámedikki ja guoskevaš fágabirrasiid lea hábmen nátionála doaibmaplána rámmán logijagi bargui.

Ráđdehus lea lokten lulli- ja julevsámeziela Eurohpárádi minoritehtagiellalihtu goalmmát dásái.

Odđáiiggi giellateknologiija lea eaktun sámezielaid ceavzimii geavahangiellan. Danne oaivvilda ráđdehus ahte lea dehálaš doarjut dan barggu maid Divvun, UiT Norgga árkatalaš universitehtas čađa ovddidan ja doaimmahan dihtii teknologalaš giellareaidduid. Jagi 2024 stáhtabušehtas lasihuvvu juolludeapmi Divvumii 4,4 miljon ruvnuin.

Ráđdehusa nátionála digitaliserenstrategiijas, mii biddjui ovdan čakčamánu 2024, lea deattuhuvvon man dehálaš lea ángiruššat infrastruktuorra ovddideamiin KI:i dárogziela ja sámi gielaid ja servodatdiliid vuodul. Jagi 2025 stáhtabušehtas lea juolluduvvon oktiibuot 40 miljon ruvnu dárogziela ja sámeziela nannemii KI:s.

Sidjiide geat lohket sámeziela dahje kvenagiela oassin oahpaheaddjioahpus, lea ásahuvvon viiddiduvvon vealgeseikkun. Sidjiide geat váldet lullisámi oahpu oasseáiggis olgoriikkas, addo maiddái oahppodoarjja.

Dieđáhusa Meld. St. 13 (2022–2023) *Samisk språk, kultur og samfunnsliv – Kompetanse og rekruttering i barnehage, grunnsopplæring og høyere utdanning* čuoovvuleapmin galgá ásahuvvot áššedovdijoavku mii galgá árvvoštallat mo sáhtta buoridit mánáidgárdefálaldaga sámi mánáide.

Ráđdehus lea ásahan nuvtta mánáidgárddi buot mánáide Finnmárkkus ja Davvi-Romssas jagi 2023 rájes.

Máhttodepartemeanta áigu ásahit nátionála forum sámi giela ja kultuvrra várás mánáidgárddis ja skuvllas. Forum galgá leat mielde nannemin ja čohkkemin gealbobirrasiid mat barget sámi gielain ja kultuvrrain mánáidgárddis ja skuvllas.

Ráđdehus lea áigodagas juolludan ruđaid Sámi allaskuvlii ja UiT Norgga árkatalaš universitehtii vai sii sáhttet fállat sámeziela oassin oahpaheaddjioahpus miehtá riikka. Ráđdehus lea maiddái nannen Davvi universitehta fágabirrasiid, juolludan ruđaid álgooahpahussii, doibmii, dulkaohppui ja dulkageahččalemiide Sámi allaskuvllas, ja UiT Norgga árkatalaš universitehta sámi leksikografiijii.

Čakčat 2024 beasa Beavváš Sámi Našunála-teáhter ja Sámi joatkkaskuvla ja boazodoalloskuvla seamma robi vuollái – Čoarvemátta. Prošeakta lea oassi infrastruktuorra nannen ja gáhtten dihtii sámi identitehta, giela ja kultuvrra.

RidduDuottarMuseat leat jagi 2025 ožžon 10 miljon ruvdnosaš juolludusa válbmet odđa museavistti ovdaprošekterema Kárášjogas.

Oassin barggu veahkaválldi ja illastemiid vuostá sámi servodagas lea ráđdehus vuoruhan barggu sierra mánáidviessofálaldaga ásahemiin sámi mánáid várás. Bargu heahteguovddášfálaldagain veahkaválldi gillájeaddji sámiid várás lea maiddái vuoruhuvvon.

Ollu jagiid lea leamaš hástaleaddjin rekruteret ja doalahit bargiid Finnmárkkku politiijaguovllus. Erenoamáš hástaleaddjin lea leamaš rekruteret studeanttaid álbmoga sámi oasis. Oassin ráđdehus báikkálašpolitiijaplánas álggahuvvo pilohtageahččaleapmi politiijaoahpuin Álttás 2025 čavčča rájes.

Čuoovvuleapmin Doaibmapláni sámiid cielaheami ja vealaheami vuostá lea ráđdehus mearridan addit Dásseárvo- ja vealahusáittardeaddjái bargamuššan geahččalit sierra bagadanbálvalusa Davvi-Norggas erenoamáš gelbbolašvuodain sámevuoda birra.

Stuorradiggeáigodagas lea várrejuvvon 92,5 miljon ruvnu albmotiskadeami SAMINOR 3 čadahepmái. Stuorradikki jagi 2025 stáhta-bušehta meannudeamis várrejuvvui ruhta Sámi dearvvašvuodajovkui lulli- ja julevsámi guovlluin.

NASÁG (Našunála sámi gealboguovddáš) rahppui virggálaččat golggotmánus 2022. Guovddáža ulbmil lea nannet kvalitehta gieldda ja stáhta mánáidsuodjalusa, bearašsuodjalusa ja heahteguovddáža fáladagas sámi mánáide, rávesolbmuid ja bearrašiidna.

Sámi ofelaččaid ortnet lea lasihuvvon njealji ofelaččas guđa ofelažžii.

Sámedikki bušehttarámmat lea lasihuvvon 543 miljon ruvnus 747,5 miljon ruvdnu áigodagas 2021–2025, mii lea 204,5 miljon ruvnu lassáneapmi. lassáneamis lea 50 miljon ruvnu mii biddjui Sámedikki bušehttarámmii jagi 2025 stáhtabušehtas. Go 16,4 proseantta haddegoargjun áigodagas jagi 2021 rájes ođđajagimánu 1. b. 2025 rádjai gesso eret, de lea duohta lassáneapmi Sámediggái 115,6 miljon ruvnu olles áigodagas.² Dáinna lassáneamiin lea Sámediggi ožžon vejolašvuoda earret eará:

- Nannet sámi giellaguovddážiid doaimma
- Álggahit ja čadahit dakkár gielladoaimbajuid mat leat guoskevaččat dieđáhusa Meld. St. 3 (2022–2023) *Samisk språk, kultur og samfunns-liv – Kompetanse og rekruttering i barnehage, grunnopplæring og høyere utdanning* cuovvuleapmái. Sámedikki bargui gullá oahppobuktosa Máhttoloktema 2020 sámi (fágaodasmahttin) ovddideapmi ja ásaheapmi. Sámi oahpponeavvuid ovddideapmi gullá dán bargui.
- Ruhtadit Beavváš sámi našunálateáhtera viesoláiggu jna.

Juolludus sámi ulbmiliidda lea lasihuvvon 1,25 miljárdda ruvnus 1,86 miljárdda ruvdnu áigodagas 2021 rájes ođđajagimánu 2025 rádjai. Dat mearkkaša 610 miljon ruvnu lassáneami. Go váldá vuhtii haddemuddema de lea duohta lassáneapmi 2021 rájes ođđajagimánu 2025 rádjai 1,66 miljárdda ruvnu. Duohta lassáneapmi lea dalle 400 miljon ruvnu áigodagas.³

² SSB KPI-indeaksa čájeha ahte jagi 2021 rájes ođđajagimánu 2025 rádjai lea leamaš 16,4 proseantta haddegoargjun.

³ Meroštallan čájeha ruvdnoárvvu ovdáneapmi bidjá konsumhaddeindeavssa vuolggasadjin, ii ge čájat maid eankil gávllut berrešedje dahje galget máksit go haddi muddejuvvo konsumhaddeindeavssain.

1.3 Eará guoskevaš barggut

Doaimbaplána sámiid cielaheami ja vealaheami vuostá

Sámiid cielaheapmi ja vealaheapmi lea ain stuorra servodatčuolbman, mas leat negatiiva váikkuhusat sidjiide geaidna dat čuočá njuolggá ja olles servodahkii. Amnesty raporta čájeha ahte okta njealji cealkámušas sápmelaččaid birra Facebookas lea negatiiva. Dábálemos negatiiva guoddu lea ahte sápmelaččat hehttejit ovdáneami ja ođđaáiggi ovddideami. Negatiiva guottut ja stereotiiptat lassánedje lagabui 10 proseanttain Fovseáši digaštallamiid geažil.

Ráđđehus almmuhii ođđajagimánu 14. b. 2025 vuosttaš nátionála *doaimbaplána sápmelaččaid cielaheami ja vealaheami vuostá*. Doaimbaplána lea oassi ráđđehusa ángiruššamis dakkár rasismma ja vealaheami vuostá man vuodđun lea čearddalašvuotta ja osku.

Plánas leat 32 doaimbajuid mat juohkásit golmma váldoángiruššansuorgái:

- *Gulahallan ja demokratiija*: Ovddidit gulahalama ja buresdoaimbi demokratiija sihkkarastin dihtii ahte sámi jienat gullojit ja árvvusadnojit.
- *Máhttu ja gelbbolašvuotta*: Loktet álbmoga ja almmolaš ásaheapmi máhttu ja gelbbolašvuoda sámi kultuvrra ja historjija birra.
- *Oadjebasvuotta ja sihkkarvuotta*: Sihkkarastit ahte sápmelaččat dovdet oadjebasvuoda ja suodjaleami cielaheami ja vealaheami vuostá, sihke fysalaččat ja digitálalaččat.

Dehálaš doaimbajuid doaimbaplánas lea sierra bagadusbálvalusa geahččaleapmi Davvi-Norggas. Dat lea ovddasmanniprošeakta mas Dásseárvo- ja vealahusáittardeaddji galgá ásaheapmi sierra vuollášaš doaimma mas lea erenoamáš gelbbolašvuotta sámevuodas. Bálvalus galgá leat ohcalanvuodot ja mihttomearrin lea ahte sámiin geat vásihit vealaheami, lea sadji gos ožžot bagadusa ja veahki.

Kultur- ja dásseárvodepartemeanttas lea leamaš lagas gulahallan Sámedikkiin doaimbaplána-barggus, ja mánga árvalusčoahkkima miehtá riikka. Ovttasbargu Sámedikkiin lea maid dehálaš doaimbaplána čuoovvuleamis. Doaimbaplána galgá leat soddjil ja dynámalaš, vai lea vejolaš heivehit ja lasihit ođđa doaimbajuid gaskan. Doaimbaplána galgá bistit jagi 2030 rádjai, ja galgá evaluerejuvvot plánaáigodagas sihkkarastin dihtii sávvojuvvon beavttuid ángiruššamis.

Buoridanplána mánáid veahkaválddi ja illastemiid vuostá ja veahkaválddi vuostá lagaš gaskavuodain (2024–2028) – Oadjebasvuohta buohkaide.

Juovlamánus 2023 bijai ráđdehus ovdan Prop. 36 S (2023–2024) *Opptrappingsplan mot vold og overgrep mot barn og vold i nære relasjoner (2023–2028) – Trygghet for alle* Buoridanplánas leat 120 doaibmabiju mat galget buorebut eastadit ja suodjalit, almmostahttit eanet áššiid ja áimmahuššat gillájeaddjiid eanet fuolaheaddji láhkai.

Ráđdehus lea sihkkarastimin buriid eastadeaddji doaibmabijuid ja dásseárvosaš veahkebálvalusaid buohkaide geat gillájit veahkaválddi ja illastemiid, beroškeahtta gielas, kultuvrras ja geografijas. Seamma láhkai go doaibmaplánas *Handlingsplan for å forebygge og bekjempe vold i nære relasjoner (2021–2024) Frihet fra vold*, lea buoridanplánas sierra sámi oassi. Dat oassi doaibmaplánas lea hábmejuvvon ovttasbarggus ja konsultašuvnna vuodul Sámedikkiin. Sámi oasi doaibmaplánat galget earret eará nannet politiija ja veahkeapparáhta giela ja kulturádejumii, ásahtit sierra mánáidviessofálaldaga heivehuvvon sámi mánáide ja váikkuhit dasa ahte sámi álbmoga veahkaválddegillájeaddjit ožžot dásseárvosaš fálaldaga.

Buoridanplánas čujuhuvvo dasa ahte gielddaid doaibmaplánat veahkaválddi vuostá lagaš gaskavuodain sáhttet leat beaktillis reaiddut sihkkarastin dihtii buori ovttasbarggu gieldda ja stáhta bálvalusain ja daid gaskkas. Doaibmaplána ulbmil lea vuogádahttit ja oktiiordnet gielddaid barggu, ja sihkkarastit ahte guoskevaččat ožžot heivehuvvon ja ollislaš fálaldaga.

NKVTS (Nasjonalt kunnskapsenter om vold og traumatisk stress) lea hábmen bagadusa gielddaid doaibmaplánaid ovddideapmái ja RVTS:at (Regionale ressursentre om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging) galget veahkehit gielddaid dakkár plánaid hábmemiin.

Dušše muhtun gielddain sámegeielaid hálddašanguovllus leat doaibmaplánat veahkaválddi vuostá lagaš gaskavuodain. Dat gielddat main leat dakkár doaibmaplánat, namuhit álgoálbmogiid erenoamážit. Maiddái gielddat sámegeielaid hálddašanguovllu olggobealde fertjeit vuhtiiváldit sámi áššiid go ovddidit gieldda doaibmaplánaid. SÁNAG (Sámi našuvnnalaš gealbobálvalus – psykalaš dearvvašvuodasuddjen ja gárrendilledikšu) dutkama bohtosat dán ráđjai čájehit ahte guoskevaš gielddain leat muhtun gielddain main lea sámi álbmot, hástalusat sihke ovddidemiin ja implementeremiin gieldda doaibmaplánaid veahkaválddi vuostá lagaš gaskavuodain. Buoridanplánas

boahká ovdan ahte ráđdehus áigu movttiidahttit ovddidit ja implementeret gieldda doaibmaplánaid veahkaválddi vuostá lagaš gaskavuodain daid gielddain main lea sámi álbmot.

Gielddat eai leat geatnegahtton hábmet gieldda doaibmaplánaid veahkaválddi vuostá lagaš gaskavuodain. Go Stuorradiggi meannudii buoridanplána bivdojuvvui ráđdehus ávžžuhusmearrádusas

čielggadit evttohusa ahte lága bokte mearridit ahte galget hábmejuvvot doaibmaplánat veahkaválddi vuostá lagaš gaskavuodain ja sáddet láhkaevttohusa gulaskuddamii 2025 giđa.

Bargojoavku ovddasteddjiiguin mánngga departemeanttas lea ásahtuvvon dan várás ahte čadahit čielggadeami.

Stáhta mánáidviessu lea guovddázis sihkkarastimis ahte mánáid riektesihkarvuohta fuolahuvvo ja ahte veahkki mánáide geat leat oaidnán dahje gillán veahkaválddi ja seksuála illastemiid lea bures oktiiordnejuvvon. Mánáidviessuot lágideit dutkamiid ja medisiinnalaš iskkademiid, fáallet čuovvuleami ja muhtun diliin divššu, ja fuolahit fágaidgaskasaš ja etáhtaidgaskasaš čuovvuleami oktiiordnema. Váikkuhan dihtii ahte sámi mánat ožžot fálaldaga heivehuvvon iežaset gillii ja kultuvrii, áigu ráđdehus ásahtit sierra mánáidviessu sámi guovddázšguvlui Finnmárkkus. Finnmárkku politiijaguovlu lea Politiijadirektoráhta bokte ožžon bargamuššan ásahtit dakkár fálaldaga. Mánáidviessofálaldat Finnmárkkus ásahtuvvo golmma báikái; Áltái, Girkonjargii ja Kárášjohkii, mas Kárášjohka

Boksa 1.1 E-oahppanprográmma sámiid ja nátionála minoritehtaid birra

E-oahppanprográmma sámiid ja nátionála minoritehtaid birra almmuhuvvui jagi 2021 ja lea Hálddašemi ja ekonomiijastivrema digitaliserendirektoráhta oahppanlávdis. Prográmma ođasmahttojuvvui 2024 giđa. Prográmma ulbmiljoavkun leat almmolaš bargit stáhtas ja gielddain. E-oahppanprográmma ulbmil lea addit máhtu minoritehtaid mihtilmasvuodaid, historjjálaš diliid ja sin otná kultuvrra birra ja daid geatnegasvuodaid birra mat eiseválddiin leat nátionála ja riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuođakonvenšuvnnaid vuodul.

addá sierra sámi mánáidviesso fálaaldaga. Áigumuš lea ásaht fálaaldaga Kárásjohkii manjmusat 2025 geasi. Buoridanplána psyhkalaš dearvvašvuoda várás.

Ráđdehus bijai jagi 2023 ovdan dieđáhusa Meld. St. 23 (2022–2023) *Opptrappingsplan for psykisk helse (2023–2033)*. Buoridanplánas leat golbma ángiruššansuorggi: Dearvvašvuodaovddideaddji ja eastadeaddji psyhkalaš dearvvašvuodabargu, buorit bálvalusat doppe gos olbmot ássat ja fálaaldat olbmuid geain leat guhkilmas ja seagáš dárbbut. Buoridanplána ángiruššansuorggit ja doaibmabijut leat guoskevaččat dearvvašvuodaovddideaddji ja eastadeaddji psyhkalaš dearvvašvuodabargui maiddái sámi servodagain.

1.4 Árvalusat ja fáttmasteapmi

Nu go ovddeš dieđáhusaid oktavuodas ge lea Sámediggi searvvahuvvon bargui dán jagáš dieđáhusain. Giella- ja guovlodepartemeanta lea gulahallan Bargu- ja searvadahttindepartemeanttain, Mánáid- ja birasdepartemeanttain, Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanttain, Kultur- ja dásseárvodepartemeanttain ja Máhtodepartemeanttain dieđáhusbarggus. Eará guoskevaš departemeanttat leat searvvahuvvon dárbbu mielde.

Dieđáhusbarggus leat háhkan árvalusaid gielddain ja fylkkagielddain. Gielddasuorggi organisašuvdna, KS, ja sin sámi ovddidanfierpmádat leat leamaš dehálaš veahkit barggus. KS lágidan sámi vásáhuskonferánsa golggothánu loahpa-geahčen jagi 2024 lei maiddái dieđáhusa dehálaš árvalusarena. Árvalusat oktiivástidit daid čálalaš árvalusaiguin maid Giella- ja guovlodepartemeanta lea ožžon.

1.4.1 Čálalaš árvalusat dieđáhussii

Buot riikka gielddat ja fylkkagielddat ja Trøndelága, Nordlándda, Romssa ja Finnmárkku stáhtahálldašeaddjit bovejuvvojedje sáddet čálalaš árvalusaid neahtasiidui regjeringen.no. Oktii buot bohte 16 čálalaš árvalusa.

Čálalaš árvalusaid fáddán ledje giellaovddideapmi, oahpahuš ja oahppu, dearvvašvuodas ja guovttegielat gielddaid dilli. Maiddái almmolaš eiseválddiid gelbbolašvuodalokten, dárbu deaivvadásjiide, buoret bálvalusfálaaldagat ja kulturoaibmabijut leat fáttat mat bohte ovdan.

Árvalusain mat gusket gillii deattuhtit ollugat erenoamážit ángiruššama sámi teknologijain ja giellareaidduiguin. Sámegeielat fertejit leat mielde

digitaliserenovdáneamis, maiddái eiseválddiid ángiruššamis KI:in. Viidáseappot namuhuvvo dárbu giellaoahpahušii doppe gos sámit ássat, nu go stuorra gávppiin.

Buori ja joatkevaš oahppofálaaldaga addin mánáidgárddis, vuoddoskuvllas ja joatkkaskuvllas lea mielde ollu árvalusain. Sávaldat guorahallat giellaoahpahušas struktuvrralaččat dainna áigumušain ahte eastadit luohpama oahpahušas. Mánnggas dadjet ahte lea váttis háhkat ja doalahit sámegeielat oahpaheddjiid, ja evttohit ahte oahpaheddjit fertejit oazžut buoret áigeresurssaid. Oahppit geat lohket sámegeiela fertejit beassat oasálastit sámegeielat birrasiid, ovdamearkka dihtii giellačoahkkanemiide, vai šaddet gievrras giella-geavaheaddjin. Ollugat namuhit dárbbu eanet ja áigáduvnon oahpponeavvuide. Lulli- ja julevsámi guovllus háliidit eanet ángiruššama julev- ja lullisámegeielain, áinnas ráđjarastideaddji ovttagbarggus. Namuhuvvon lea maiddái ahte oahppit berrejit oazžut oahpahušas ubmi- ja bihtánsámegeielas.

Ollu árvalusain namuhuvvo oahpaheaddjioahpu nannen, nu go buorit ja heivehuvvon lasse- ja joatkkaoahppofálaaldagat sámi pedagogaide ja geasuheaddji váikkuhangaskaopmeortnegat oahpaheddjiide ja mánáidgárdeoahpaheddjiide. Eanet berre ángiruššat neahttavuodot ja čoahkkananvuodot oahpaheaddjioahpuiguin ja sisaváldinnjuolgadusaid berre rievdadit vai maiddái duohtagealbu addá čuoggáid. Hábmara suohkan dieđiha ahte sii leat lihkestuvvan iežaset ortnegiin mas sii leat addán 200 000 ruvnnu stipeandan juohke oahppái gii váldá julevsámi oahpaheaddjioahpu, ja čujuha dasa ahte 10 miljon ruvdnosaš bušeahtain sáhtta oahpahit 50 ođđa sámegeielloahpaheaddji.

Mánnggas oaivvildit ahte ferte lasihit guovttegielatvuodadoarjaga ja máksit daid lassegoluid mat sámegeiela hálldašanguovllu gielddain leat guovttegielat skuvla- ja mánáidgárdestruktuvrra ja giellaguovddážiid kurssaid geažil ja doaimmaid geažil muđui. Mánngga suorggis ferte dokumeantaid buvttadit guovtti gillii, sis leat dulkongolut jna. Namuhuvvon lea maiddái ahte gielddaide lea hástaleaddjin gilvalit bálkkáiguin bisuhan dihtii bargiid geain lea giella- ja kulturgelbbolašvuodas.

Dearvvašvuodasuorggis namuhit árvalusat ahte fertejit leat eastadeaddji dearvvašvuodadoaibmabijut ja vuosttašeahkkefálaaldagat psyhkalaš dearvvašvuodas, ja maiddái ahte ferte čadahit SAMINOR3 ollásit. Mánnggas leat maiddái namuhan dárbbu eanet dutkamii ja nannejuvvon máhttovuđđui sámi dearvvašvuodas ja eallineavttuin. Romssa fylkkasuohkan čujuha dasa ahte sii leat váldán sierra modula sámi ja kvena álbmogii

fylkkaiskkadeapmái, ja oaiyvilda ahte eanet fylkkat berrejit čuovvulit sierra modulaiguin iskkademiineaset.

Sámegielat dearvvašvuodabargiid váiuma leat maiddá mánggas namuhan, ja evttohuvvo ásaht dearvvašvuodafierpmádaga dahje dearvvašvuoda-joavkkuid ja ahte berre árvvoštallat láhčit diliid rádjasttiedaddji ovttasbargui. Evttohus lea maiddá geavahit sámegielat doarjjaolbmuid buhcciidsiiddain, geat ovdamearkka dihtii sáhttet dulkot, hábmet birasdoaimbajuid ja fuolahit sámi borramuša. Boazodoalu erenoamáš dárbbut leat maid namuhuvvon, nu go álkibun beassat dearvvašvuodaiskkademiide ja oazžut dakkár finadan diimmuid doaktára luhtte mat heivejit doalu ektui. Čujuhuvvo dasa ahte ahte boazodoalus leat eará álbmotdearvvašvuodahástalusat guohtunroasuid, boraspirevahágiid, areálasisabahkkemiid ja cielaheami geažil. Muhtun sámi gielddat dieđihit ahte sii demográfalaš ovdáneami geažil vásihit stuorát hástalusaid láhčimiin diliid buriid dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid boarásmuvvi álbmogii.

Mánnga árvalusa namuhit dárbbu deaivvadásajiide sámi giela ja kultuvrra várás, maiddá gávpogiin, mat leat heivehuvvon nuoraide ja vuorasiidda. Dakkár deaivvadásajiin sáhtta oazžut veahki gávdnat dieđuid iešguđet almmolaš doaimbajuid birra.

Mánggas leat namuhan bálvalusfálaldagaid gielddain ja fylkkagielddain, ja ahte daid ferte nannet ulbmillaš doaimbajuiiguin oahpahusas, dearvvašvuodas, kultuvrras ja digitaliseremis. Bargit fertejit oazžut oahpu giela, kultuvrra ja vuoigatvuodaid birra. Erenoamážit barggus veahkaválddi ja illastemiid vuostá ferte bargiin leat kulturgelb-bolašvuohhta. Namuhuvvon lea maiddá ahte sosiála bálvalusat, mánáidsuodjalus ja heahteguovddážit fertejit leat heivehuvvon sámi álbmogii. Mánat ásaahusain fertejit beassat hállat sámegiela, ja sámi mánáid biebmováhnemat fertejit oazžut veahki iežaset rollas. Berre maiddá leat vejolaš gulahallat politiijain ja veahkkeapparáhtain sámegillii. Reaidduid mat leat hábmejuvvon veahkaválddeastadeaddji doaimbajidjun ferte jorgalit sámegielaide ja heivehit kultuvrii.

Muhtun árvalusat gusket sámi kultuvrra nannemii, nu go ahte gielddain main eai leat gielladahje kulturguovddážit berre leat sámi girjjálašvuoda oastinortnet, ahte sámi museain galgá leat seamma ruhtadanmálle go nátionála museafierpmádaga museain ja ahte kultuvrralaš skuvlálávkii galgá jeavddalaččat buvttaduvvot sámi sisdoallu. Namuhuvvon lea maiddá ahte sámi dáidda- ja kulturásahusat dárbbasit stuorát rámmaid.

Viidáseappot lea namuhuvvo ahte Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna raporta ferte leat mielde dieđáhusas ja ahte dieđáhus berre oainnusmahttit mo gielddat ja fylkkagielddat sáhttet váikkuhit sobadeapmái.

1.4.2 Nuorat muitalit

Giella- ja guovlodepartemeanta bovdi iešguđet nuoraid- ja joatkkaskuvllaid ohppiid olles sámi guovllus, lassin studeantaserviid, nuoraidorganisašuvnnaid ja sámi ofelaččaid, searvat digitála árvalusčoahkkimii. Čoahkkimii oassálaste sámi ofelaččat ja Kárásjoga skuvlla, Kárásjoga sámi joatkkaskuvlla ja Deanu sámeskuvlla oahppit. Dehálaš astoáiggefálaldahkan namuhedje oassálastit dakkár iešguđet valáštallanfálaldagaid go beavdetennisa, gorespáppa, luistengeidnosiid, lášmmohallanguovddážiid, valáštallanlágideamiid, spábbačiekčama ja vuojadeami. Eará fálaldagat maid sii namuhedje ledje kino, teáhter, festiválat, duodje-, málestan- ja goarrunkurssat ja nuoraidklubbat. Evttohuuvvui maiddá lágidit «láigolatnjaluššaid» ásaahan dihtii searvevuoda maiddá sin várás geat eai oro ruovttus.

Nuorat namuhedje astoáiggeklubbaid, girku, sosiála mediaid, boazodoalu, valáštallanlágideamiid, luonddu ja árbevirolaš ealáhusaid arenan gos sámegiella geavahuvvo eanemusat. Gažaldahkii mii dagašii ahte nuorat geavahivčče eanet sámegiela, ja guđe doaimbajut ovddidivčče sin giela ja kultuvrra, bohte mánnga buori árvalusa. Earret eará namuhuvvui ahte jahkásaš giellavahkku lea dehálaš sámegiela oainnusmahttimii, muhtumat háliidedje eanet dakkár arenaid. Daddjui maiddá ahte dehálaš lea álggahit sámegieloahpahusa árrat, mánáidgárddis jo. Eará evttohusat ledje jorgalit eanet dáhtaspealuid sámegillii, dubbet bivnnuhis filmmaid sámegillii, Duolingo sámegillii ja sámi jietnagirjijt. Sámegiella mielkepáhkain namuhuvvui positiiva doaimbajidjun. Namuhuvvui maiddá ahte galggašedje leat uhcit «giellapolitiijat», vai sii geat leat oahpahallamin sámegiela dustet dan geavahit. Davviriikkaid riikarájaid rasttiedaddji ovttasdoaimman maiddá namuhuvvui. Sámi valáštallansearvvit, nu go Deanu searat ja FA Sápmi (sámi spábbačiekčanriikasearvi), maiddá namuhuvvojedje dehálaš giellaarenan. Muhtumat namuhedje ahte sámi giellageavaheaddjit fertejit leat diehtomielalaččat das ahte eai geavat nu ollu loatnasániid dárogielas ja engelasgielas ja ahte geavahit sámegiela astoáiggis ovttas ustibiiguin.

Sámi árbediehtu lea dehálaš nuoraide, ja čielga diehtu galggašii sáddejuvvo ahte dakkár máhttu

Boksa 1.2 Sámi festiválat nannejit identitehta ja giela

Sámi festiválat, nu mo Riddu Ridđu ja Márkomeannu, leat ollu nuorra sámiide miehtá Sámi šadnan dehálaš deaivvadansadjin. Doppe deaivá oahppásiid ja oahpásmuvvá earáide. Festiválat leat mielde nannemin sámi identitehta ja sáme-gielaid, oassálastin festiválaide addá gulle-vašvuodadovddu sámi searvevuhtii.

Riddu Ridđu-festivála Gáivuonas lea álggu rájes jagi 1991 ovdánan jahkásaš riikkaidgaska-saš álgoálbmotfestiválan musihkain ja kultuvrain. Festivála geasuha eanet ja eanet olbmuid miehtá Sámi ja lea leamaš mielde ealáskahttimin sámi kultuvrra mearrasámi guovlluin. Juohke jagi oahpásmahtá festivála dovddus álgoálbmot-artisttaid iešguđet guovlluin máilmmis.

Álgoálggus vásihii Riddu Ridđu garra báikkálaš vuostehágu, muhto lea áiggi mielde leamaš mielde loktemin eanet gielddaásiid diehtomielašvuoda ja rámisvuoda iežaset identitehtain, ja festivála lea leamaš dehálaš sámi giela ja kultuvrra ealáskahttimii gielddas. Eanebut lea geavahišgoahtán gávtti ja oahppagoahtá sáme-giela. Dál lea eanetlogus Olmmáivákki ohppiin sáme-giella vuosttaš- dahje nubbingiellan.

Mánáidgárddiid ja skuvllaid bargit lea rávesolmmožin oahppan sáme-giela.

Riddu Ridđu oaččui jagi 2009 stáhtusa guovddášfestiválan ja nu dat oažžut bastevaš poastta stáhtabušeantas. Festivála oažžu maiddái doarjaga Romssa fylkkasuohkanis, Sámedikkis ja Gáivuona suohkanis. Dasa lassin leat iešguđet kulturfoanddat ja priváhta sponsoarat mielde ruhtadeamen festivála.

Márkomeannu-festivála lea Gállogiētis, sámi olgoáibmomusea, mii lea lahka rájá gaskal Dielddanuori suohkana Romssa fylkkas ja Evenášši suohkana Nordlándda fylkkas. Vuosttaš Márkomeannu-festivála lágiduvvui jagi 1999. Festivála ulbmil lea oainnusmahttit márkosámi kultuvrra lassin dáidagii ja kultuvrii olles sámi guovllus. Márkomeannu lea regiovna kulturvuđot ealáhusaid dehálaš bargosadji.

Márkomeannu oažžu doarjaga earret eará Sámedikkis, Romssa fylkkasuohkanis ja iešguđet kulturfoanddain. Dasa lassin leat báikkálaš fitnodagat ja organisašuvnnat mielde doarjumin doaluid.

lea dehálaš. Nuorat ballet ahte gáržžideamit árbevirolaš ealáhusdoaimmaheamis, nu go luossabivdus, dagahit ahte dehálaš doahpagat ja árbediehtu jávket. Oassálastit muitalledje ahte luossabivdu lea bivnnuhis doaimma ja danne lea sin mielas dehálaš ahte nuorat ožžot sierralobi bivdit luosa.

Oahpahusa oktavuodas namuhuvvui Sámedikki stipeanda daid ohppiide geat lohket sáme-giela joatkkaskuvllas, dehálaš doaimbidjun eastadan dihtii sámi ohppiid luohpamis oahpahusas. Váhnemiid rolla maiddái namuhuvvui, dehálaš lea ahte sii eai fuono sáme-gielloahpahusa ja ahte sáme-giella geavahuvvo ruovttugiellan. Viidáseappot namuhuvvui ahte oahppit geaid mielas skuvla lea lossat, luhpet álkibun sáme-gielloahpahusas, dehálaš lea sidjiide addit lasseveahki. Evttohuvojedje mánga vejolaš buorideamit skuvlii, nu go ahte berrešedje leat fysalaš oahpponeavvut sáme-gillii eanet fágain ja ahte ávkkálaš digitála oahpponeavvut, nu go Campus, berrešedje leat sáme-gillii. Viidáseappot ahte berre nannet oahpahusa sáme-gielas nubbingiellan. Namuhuvvui maiddái ahte ollugat eai dovdda iežaset giellavuoigatvuodaid. Kárášjogas lea kulturmáhttu válljenfága, ja fágas

besset oahppit geavahit áiggi boazodollui čakčat ja gidat. Evttohuvojedje ahte dan berrešii viiddidit guoskat eanet árbevirolaš ealáhusaide.

Mii dagašii ahte nuorat fárrešedje ruoktot maŋŋá oahpu gazzama? Evttohuvojedje earret eará

Govus 1.1 Luonddufágaoahpahus Sámi joatkkaskuvllas Kárášjogas

Govva: Randi Nystad

ahte buorit fáldadagat gielddas leat dehálaččat, nu go mánáidgárddit, doavtterkantuvra ja sosiála deaivvadansajit. Maiddái ahte lea vejolaš doaimmahit árbevirolaš ealáhusaid ja ahte lea valáštalánfálaldat nuorra rávesolbmuide. Studeanttaid čuovvuleapmi ruovttugieldda bealis namuhuvvui guoskevaš doaimbaidjun, nu go ahte sii ožžot dieđu rabasvirggiid birra, dieđu dan birra guđe dárbbut gielddas leat jna. Muhtun gielddat leat galledan gávppiid gos gieldda nuorat leat studeantan, bovden pizza-boradeapmái ságastallat dan birra mii dáhpáhuvá gielddas, ja dat lea bures váldon vuostá. Daddjui maiddái ahte lea dehálaš ahte giella árvvusatná dan gelbbolašvuoda man sii buktet ruoktot, sihke báikkáin ja eará vugiiguin. Namuhuvvui maiddái ahte go

bures dovda soga ja gullevašvuoda, de dat lea mielde dagaheamen ahte olmmoš máhccá ruoktot maŋŋá oahpu gazzama.

Čoahkkimis bohte maiddái muhtun árvalusat dearvvašvuodasuorgái. Árvalusain lei earret eará sáhka das man dehálaš sámegiela dearvvašvuodabargit leat, sihke dearvvašvuodadivššár, doaktárat ja bátnedoaktárat. Mánáide dovdo eanet oadjebassan beassat hállat iežaset eatnigillii, dalle soitet ieža muitalit eanet. Muđui daddjui ahte SÁNAG berrešii leat eanet báikkiin ja ahte gielddain berrešii leat vuosttašeahkkefálaldat psykolaš dearvvašvuodas. Nuorat dadje maiddái ahte lea dárbu doaimbajuide mat dagašedje dearvvašvuodafágalaš oahpuid eanet geasuheaddjin nuoraide.

2 Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna raporta

Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna geigii geassemánu 1. b. 2023 raporttas Duohtavuoda- ja soabadeapmi – vuodđu čielggadit dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuoda sápmelaččaid, kvenaid/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid vuostá, Stuorradiggái. Kommišuvnna lea čadahan historjjálaš kártema mii čilge Norgga eiseválddiid politihka ja doaimma sápmelaččaid, kvenaid/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid ektui. Sii leat guorahallan dáruiduhttinpolitihka váikkuhusaid ja evttohan mo sáhtášii váikkuhit soabadeapmái.

Stuorradiggi meannudii Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna raportta skábmamánu 12. b. 2024. Stuorradikki árvalusas leat 17 mearrádusa. Vuosttaš mearrádus lea ahte Stuorradiggi šálloša duodalaččat daid rihkkumiid maid dáruiduhttinpolitihka dagahii sápmelaččaide, kvenaide/norggasuopmelaččaide ja vuovdesuopmelaččaide. Stuorradiggi lea sádde dan 16 eará mearrádusa ráđdehussii čuovvuleapmái. Eanaš mearrádusat gusket iešguđet láhkai gillii ja kultuvrii, ja sáhka lea das ahte nannet ja joatkit dálá politihka ja doaibmabijuid. Muhtun doaibmabijut gusket gielddaide ja fylkkagielddaid. Dat leat:

- Stuorradiggi bivdá ráđdehusa guorahallat giellaohpahusa sámezielas ja kvenazelas, ja čadahit doaibmabijuid vai eanet mánát besset oahppat gielaid oahppomannolagas. Giellaguovddážiid, gielddaid, fylkkagielddaid ja eará guoskevaš doaimmaheddjiid gaskasaš ovttasbargu giellaoahpahas berre nannejuvvot. Dan bargus ferte identifiseret hehttehusaid ja buoridit sámi ja kvena giellagelbbolašvuoda rekruttema mánáidgárdái ja skuvlii.
- Stuorradiggi bivdá ráđdehusa geahčadit gielddaid ja fylkkagielddaid ovddasvástádusa ekonomalaš rámmaid giellaovddideamis.
- Stuorradiggi bivdá ráđdehusa johtilit máhccat Stuorradiggái evttohusain nátionála ángiruššamii čadamanni giellaoahpahasain kvenazelas ja sámezielain mánáidgárddi rájes rávesolbmuidohpahusa rádjai.
- Stuorradiggi bivdá ráđdehusa árjjalaččat doarjut dakkár teknologijaovddideamiid ja ođđa oahpahasvejolašvuodaid mat sáhttet leat

mielde buorideamen vejolašvuoda oažžut oahpu kvenazelas ja sámezielain ja kvenagillii ja sámezielaide, ja máhccat ruovttoluotta Stuorradiggái heivvolaš vugiin.

Ráđdehus lea čuovvulišgohtán Stuorradikki mearrádusaid. Giella- ja guovlodepartemeanttas lea ovddasvástádus čuovvuleami oktiordnemis. Departemeanttain main lea fágaovddasvástádus iešguđet mearrádusain, lea ovddasvástádus čuovvulit mearrádusaid iežaset suorggis.

Ráđdehus galgá juohke jagi dieđihit Stuorradiggái mo bargu čuovvuluvvo jahkasaš bušehtta-publikašuvnnain. Stuorradiggi bivdá maiddái ahte ovddiduvvo ollislaš dieđáhus dáruiduhttinpolitihka ja čuovvulanbarggu stáhtusa birra oktii juohke stuorradiggeáigodagas, nu mo Stuorradiggi lea bivdán. Vuosttaš dieđáhus galgá geigejuvvot jagi 2027.

Stuorradikki mearrádusa ollislaš čuovvuleapmi lea guhkesáiggi proseassa. Muhtun mearrádusaid sáhtta viehka johtilit válmastit, ja eará mearrádusaid fas gáibidit lagat čielggadeami.

Mearrádusat čuovvuluvvojit konsultašuvnnain Sámedikkiin ja gulahallamis kvena/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid organisašuvnnaiguin.

2.1 Sámedikki mearkkašupmi

Sámediggi lea meannudan oktiibuot logi ášši duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna raportta birra, mas mánaga gusket doaibmabijuid ja njuolgadusaid váilevaš implementeremii, earret eará gieldda bálvalusain.

Sámediggi čujuha dasa ahte duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna raprottastis čujuha dasa ahte lea stuorra erohus gaskal sámi mánáid vejolašvuoda oažžut saji sámi mánáidgárdái ja sin vuogatvuoda sámezieloahpahussii. Meannudettiin raportta dajai Sámediggi čuovvovačča raportta Pilára 2 Giella ja oahpahas birra ahte

Sámediggi doarju doaibmabidjoevttohusa ja oaivvilda ahte sámezielaid ealáskahttima ferte

Govus 2.1 Ságastallan árrana birra lávus Stuorradikki olggo bealde.

Govva: Peter Mydske/Stuorradiggi

čielggasmahttit lága ulbmiliin. Oahpahuslága, mánáidgárdelága, sámelága kapihtal 3 ja gielalága ferte rievdatit čielggasmahttin dihtii mihttomeari ahte sámegeielat galget ealáskahttot.

Sámediggi bivdá Stuorradikki ja ráđdehusa erenoamážit guorahallat implementerenváilli giellavuoigatvuodain ja oahpahu- ja oahpposuorggis dainna áigumušain ahte gávdat čovdosiid mat gokčet váilli.

Čakčamánu 2024 dievasčoahkkimis meannudii Sámediggi ášši *Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna raportta regionála čuovvuleapmi*. Sámediggi bidjá iežas mearrádusas vuodđun ahte juohke sámi ássis galgá leat uhcimus fálaldat sámegeillii, beroškeahtta das gos son ássá. Sámediggi bargá dainna ulbmiliin ahte buohkain galgá leat dásseárvosaš giellafálaldat.

Ollu sápmelaččaide leat dakkár báikkit hui dehálaččat gos beassá deaivvadit eará sápmelaččaiguin ja ságastallat sámegeillii, čadahit kultuvrii gullevaš doaimmaid dahje dušše háleštit gáfe jugadettiin. Sámi giellaguovddážit, sámi viesut, sámi museat ja sámi festiválat čatnet oktii ollu sámi servodagaid.

Oktiibuot leat 20 sámi giellaguovddáža – Oslo rájes máddin Unjárgga rádjai davvin. Giellaguovddážiid bargu lea dehálaš sámi gielaid ovddideapmái ja gáhttemii. Dat lágideit giellakurssaid ja fuolahit ahte gávdojit arenat gos beassá geavahit gielaid. Giellaguovddážit ožžot jahkásaš doarjgiid Sámedikki bušeahta bokte ja gielddat oamastit mánja giellaguovddáža.

Dáruiduhtton guovlluin jearahit ollugat sámi deaivvadansajiid. Sámediggi háliida ahte ásahuvvojit eanet sámi deaivvadansajit bures láchčojuvvon fálaldagaiguin sámi álbmogii riddoguvlluin – jogo sámi viesut dahje sámi giellaguovddážit.

Kommišuvdna čujuha dasa ahte oahpahu- ja oahppu leat leamaš guovddáš arenan dáruiduhttinpolitihka čadaheapmái. Sámediggi vuordá ahte skuvla ja giellaealáskahttin galgá leat deháleamos gaskaoapmin soabadeapmái ovddasguvlui. Danne lea dárbbášlaš ja dehálaš nannet gielddaid ja fylkagielddaid vai sii nagodit addit buori oahpahu- sámegeielas ja sámegeillii.

Sámediggi čujuha dasa ahte kommišuvdna čujuha dárbbui giellaáŋgiruššamii ja doaibmabijuide ollašuhttin dihtii gielalaš dásseárvvu. Sámedikki oainnu mielde ferte dasa gullat vuoigatvuoda viiddideapmi oahpahu- sámegeielas ja

sámegillii buot mánáide miehtá riikka. Sámediggi čujuha kommišuvnna raportta gulaskuddanvástádusaide, main geatnegahtton sámegieloahpahuš sámegielaide hálddašanguovllus deattuhuvvo dehá-

laš doaibmabidjun. Sámedikki mielas berre dát doaibmabidju gullat bajimus strategiijii gielaš dásseárvvu várás.

3 Ovdánanmearkkat ja eallindilit sámi guovlluin

Demográfalaš ovdáneapmi gielddain main leat sámi ássit, čuovvu seamma ovdáneami go muđui riikkas. Gielddain mat dábálaččat leat adnon sámi ássanguovlun, lea easkariegádan mánáid lohku njiedjan ja vuorrasiid oassi orru stuorrumin.¹ Sámit čuvvot maid dan soju ahte fárret smávva gilážiin gávpogiidda ja čoahkkebaikkiide.

Váttis lea einnostit guđe demográfalaš rievda- miin váikkuhusat leat sámi gielaid ja kultuvrra ovdáneapmái. Dattetge lea sivva jáhkkit ahte dán ovdáneamis lea mearkkašupmi sámi gielaid ja kultuvrra viidasat fievrredeapmái ja ovdáneapmái, aiddo fal dannego suopmanat, kulturdovdda- heamit ja árbevierut leat nu čadnon sámi báikegot- tiide ja vuoddoealáhusaide. Go sámit fárrejit eret sámi guovlluin gávpogiidda, de dat mearkkaša persovnnalaš dásis ahte sámi giella ja kultuvra ii leat šat nu oidnosis ja diehttelassan árgabeaivvis. Gávpotgielddat fas ožžot stuorát ovddasvástádusa ollašuhttimis sámi álbmoga dárbbuid dáseár- vosaš bálvalusfálaldagaide ja vejolašvuhtii gáhttet ja ovddidit iežaset giela ja identitehta.

3.1 Sámi statistihkka

Ii makkárga almmolaš statistihkka čájjet sápmelaččaid logu Norggas ja gos riikkas sii ássat. Danne ii leat makkárga diehtovuoddu ráhkadit indiviidavuđot statistihka iešguđet gieldda olbmuin geain lea sámi duogáš. Gielddaide mat galget ovddidit ja lágídit buriid bálvalusfálaldagaid, lea máhttováili iežaset álbmoga čoahkkádusa birra hástalus. Gielddaide lea váttis plánet ja láchit diliid buriid sámi mánáidgárdefálaldagaide ja oahpáhusfálaldagaide sámegeilas ja sámegeillii, go eai dieđe galle máná dárbbášivčče dakkár fálaldaga. Nu lea maiddá gielddaide váttis láchit diliid buriid mánáidsuodjalusfálaldagaide, dearvvašvuoda- ja

¹ Ii leat makkárga aiddolaš definišuvdna das maid doaba «sámi guovlu» mearkkaša. Dán stuorradiggedieđáhusas biddjojit vuodđun dat 22 gieldda maid Telemarksforskning geavaha go sii analyserejit sámi guovllu. Dát guovllut leat buot guovllugielddat, mat eatnašat leat Romssas ja Finn- márkku, lassin leat guokte gieldda Nordlándas ja guokte gieldda Trøndelágas.

fuolahusbálvalusaide, čálgobálvalusaide ja kultur- fálaldagaide sámi álbmoga várás go dárbbut eai leat meroštallon.

Ollu minoritehtajoavkkut vásihit hui unohas- san dakkár statistihka mas čearddalašvuolta lea molsašuddin. Čearddalašvuodavuđot registarat leat historjjá čađa geavahuvvon vuodđun dakkár sosiála ja kultuvrralaš sierradoaimbajuiide maid áigumuš lei assimileren ja nállehygienalaččat motiverjuvnon illasteapmi. Jáhkkinis vuolggaha dálá áigi stuimmiiguin, eahpesihkarvuodain ja polariseremiin ollu riikkain ain eanet vuostehágu minoritehtajoavkkuid gaskkas dasa ahte ráhkadu- vvo statistihkka mas čearddalašvuolta registrere- juvvo.

Ráddehusa doaimplánu sápmelaččaid ciela- heami ja vealaheami vuostá čujuhuvvo dattetge dasa ahte lea vejolaš čadahit dutkama ja iskkade- miid sámiid ja eará čearddalaš minoritehtaid birra. Eaktun lea ahte čearddalaš gullevašvuolta ferte adnot sensitiiva persovdnadiehtun masa gustojit sierra meannudannjuolggadusat.² Ovdamearkka dihtii čohkke Sámi dearvvašvuodadutkama gu- vddáš anonyma dearvvašvuodadieđuid sámi ja davvinorgalaš guovluálbmoga birra SAMINOR- iskkadeami bokte. Ulbmilin lea oahppat dávdadid lávdadeami ja riskafaktoriid birra, eastadit gillá- mušaid, ja buoridit dearvvašvuodafálaldaga buoh- kaide. Fylkkaiskkademiin, masa Álbmotdearvvaš- vuodainstituhtta lea ráhkadan málle, lea ovtta- barggus Sámi dearvvašvuodaguovddážiin ráhka- duvnon lassemálle jagiid 2019 ja 2020 erenoamážit sámi kvena/norggasuopmelaččaid iskkadeami várás. Okta gažaldagain das lea sámi identitehta. Seamma láchkai lea Mihá-iskkkadeapmi kárten nuorra sápmelaččaid vásáhusaid das mo lea eallit sápmelažžan Norggas.

Statistihkalaš guovddášdoaimmahat (SSB) ráhkada maiddá sámi statistihka. Dát statistihkka lea geografalaččat ráddjejuvnon SED-guvlui (Sámedikki ealáhusovddideami doarjjaortnega doaimbavuovlu). Guvlui gullet 21 olles gieldda ja oasis 10 gielddas. Buot dat leat Sáltođuodara davábealde. Jahkásaš publikašuvnnain Sámi logut

² Fossheim & Ingierd, 2024.

muitalit, maid sámi statistihka fágalaš guorahallanjoavku almmuha, leat bistevaš jahkásaš artiikkalat, mas SSB statistihkka välljejuvvo servodat-surggiin buohtastahtto ja kommenterejuvvo. Sámi logut muitalit 16 čujuha dasa ahte ođđajagimánu 1. b. 2024 muttus ásse sullii 52 200 olbmo SED-guovllus. Statistihkkii eai gula lulli-, bihtán- ja julevsámi guovllut ja gávpogat.

Dasa lassin dahká Telemarksforsking, Sámedikki ovddas, jahkásaš guorahallamiid ealáhus- ja veahkadatovdáneamis gielddain mat leat definerejuvvo sámi guovlun. Analysaide gullet 22 gieldda sámi álbmogiin. Dát gielddat leat buot guovllugielddat, mas eatnašat leat Romssas ja Finnmáarkkus (17 gieldda), lassin guovtti gildii sihke Nordlánddas ja Trøndelágas. Buot gielddat leat vuollegis guovddášlašvuodadásis – 19 gieldda leat vuolimus guovddášlašvuodadásis 6 ja guokte leat guovddášlašvuodadásis 5. Olbmot ássat stuorra areálain, áinnas smávva gilážiin, mat eai leat nu lahka gielddaguovddážiid. Olbmot ássat ja barget eanaš seamma gielddas, gos bargomárkanat maiddá leat smávvat. Uhccán ássat dagaha maiddá ahte bálvalusmárkan lea uhcci, ja danne lea maiddá bálvalusviidodat uhccit dáid sámi báikkálaš servodagain.

3.1.1 Sámedikki mearkkašupmi

Sámediggi oaihvilda ahte lea oppalaš dárbu eanet ja buoret statistihkkii sámi mánáid birra mánáidgárddis ja vuoddoskuvllas. Duohtavuoda- ja soabadankommišuvdna lea raporttastis čujuha dasa mo earret eará olmmošlohkammat leat dagahan sámi álbmoga oaidnemeahtumin. Sámegielaid ja mánggagielatvuoda oppalaš oainnusmahttin statistihkain ja dáhtain oainnusmahtta maiddá sámi mánáid ja ohppiid. Dat attáši buori vuodu gielddaide, fylkkagielddaide, mánáidgárddiide ja skuvllaid bargat vuogádatlaččat ja guhkesáigásaččat giellaoahpahusain iešguđet dásiin.

Mánáidgárdelága vuodul lea sámi guovllu gielddain ovddasvástádus das ahte mánáidgárdeláldat lea vuodduvuvvo sámi gillii ja kultuvrii. Eará gielddain galgá láchit diliid dasa ahte sámi mánát sáhttet sihkkarastit ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra. Dál ii leat vejolaš mánáidgárddiide sihkkarastit sámi mánáid vuoigatvuoda dakkár mánáidgárdeláldahkii mii lea vuodduvuvvo sámi gillii ja kultuvrii, go mánát eai registrerejuvvo rivttes láchai guoskevaš vuogádagain.

Sámi ohppiin lea vuoigatvuoha sámegieloahpahussii. Riikarevišuvvna jagi 2020 mannosáš raporta čujuha dasa ahte leat stuorra headjuvuodát oahpahusfálaldagas sámegielas ja sáme-

gillii.³ Danne dárbbášit skuvllat ja gielddat statistihka mánáid ja ohppiid birra fuolahat dihtii mánáid vuoigatvuodaide sámegielaid oahppama ja ovddideami oktavuodas. Erenoamáš dehálaš lea sihkkarastit ahte dieđut čuvvot máná sirdašuvvamiid oktavuodas mánáidgárddis joatkkaoahpahussii. Dainna lágiin sáhtášedje skuvllat ja gielddat buorebut plánet boahhtevaš dárbbu oahpahussii sámegielas ja sámegillii, doppe gos dat lea guoskevaš.

Sámediggi lea hui fuolas das mo dát vuoigatvuodát sihkkarastit ja fuolahuvvot go ii leat doarvái buorre statistihkka ja dieđut mat leat vuodduvvo politihkalaš mearridanproseassaide.

Sámediggi lea guhká háliidan viidáseappot ovddidit sámi statistihka. Dan oktavuodas sáddii Sámediggi guovvamánus 2023 reivve NIM:i (Norgga olmmošvuoigatvuodaášahussii). Reivves bivddii Sámediggi NIM árvoštallat vejolašvuoda ovddidit:

- Stándárdagažaldagaid eaktodáhtolaš sámi iežas identifikašuvvna geavaheami várás gažaldatskoviin, iskkademiin ja eará hálddahušlaš skoviin.
- Statistihkalaš indikátoriid gozihan dihtii sámiid olmmošvuoigatvuodaide čađaheami, mat maiddá identifiserejit bálvalusaid ja surggiid main lea guoskevaš geavahit gažaldagaid eaktodáhtolaš sámi iežas identifikašuvvna birra.

Vástádusastis Sámediggái lea NIM rávven ahte ovddiduvvot stándárdagažaldagat eaktodáhtolaš sámi iežas identifikašuvvna geavaheami várás gažaldatskoviin, iskkademiin ja eará hálddahušlaš skoviin. Gažaldagat galget vuodduvuvvot eaktodáhtolaš iežas identifikašuvvni ja gokčat nállašuvvama, iežas áddejumi ja giela beliid.

NIM rávve viidáseappot ahte ovddiduvvot indikáhtorat maid sáhtta geavahit dasa ahte árvoštallat ja gozihit olmmošvuoigatvuodaide čađaheami. Dáidda indikáhtoriidda berrejit gullat struktuvrralaš proseassa- ja boadusindikáhtorat. Struktuvrralaš indikáhtorat čilgejit leat go stáhtat geatnegahtton suodjalit ja ovddidit olmmošvuoigatvuodaide, ovdamearkka dihtii riikkaidgaskasaš soahpamušaid ratifiserema bokte dahje lágaid, njuolggadusaid, doaimaplánaid ja strategiijaid mearrideami bokte. Proseassaindikáhtorat čilgejit čadahuvvot go stáhtaid olmmošvuoigatvuoda-geatnegasvuodát duodaide konkrehta doaimabijuid geavaheami bokte. Boadusindikáhtorat čilgejit váikkuhusaid dahje bohtosiid stáhtaid ángiruššamis olmmošvuoigatvuoda čadahemiin ja leat

³ Dokument 3:5 (2019–2020)

go bajimus mihttomearit ollašuttton. NIM lea kapasitehta vuhtiiváldima geažil vuoruhan golbma guovddáš olmmošvuoigatvuođahástalusa sámiid ektui:

- sámi mánát mánáidsuodjalusa fuolahusas
- vealahepmi ja vaššás cealkámušat sápmelaččaid vuostá
- veahkaváldi ja illasteamit sápmelaččaid vuostá

Juohke suorgái lea NIM identifiseren goskevaš indikáhtoriid ja diehtogálduid dáid vuoigatvuođaid goziheapmái

NIM deattuha man dehálaš lea vuogádahttit dieđuid čearddalašvuođa dahje álgoálbmotstáhtusa vuodul vai sáhtta ollašuttit olmmošvuoigatvuođageatnegasvuođaid. Dan dárbbáša dahkat gozihan dihtii sámi vuoigatvuođaid, eastadit vealaheami sámiid vuostá ja buoridit politihka ja bálvaluslágideami dakkár gažaldagain main lea mearkašupmi sámi servodahkii. NIM rávve maiddái ahte dieđut galget čohkkejuvvot eaktodáhtolaš iežas identifikašuvnna vuodul ja ahte vástideddjiide galgá dieđihit diehtogiedahallama ulbmila ja mo dieđut galget geavahuvvot. Dat veahkehivččii sihkkarastit ahte dieđut leat ovddastuslaččat ja sáhttet geavahuvvot máhttovuđot čovdosiid ovddideapmái daid olmmošvuoigatvuođačuolmmaid oktavuodas maid sámít vásihit.

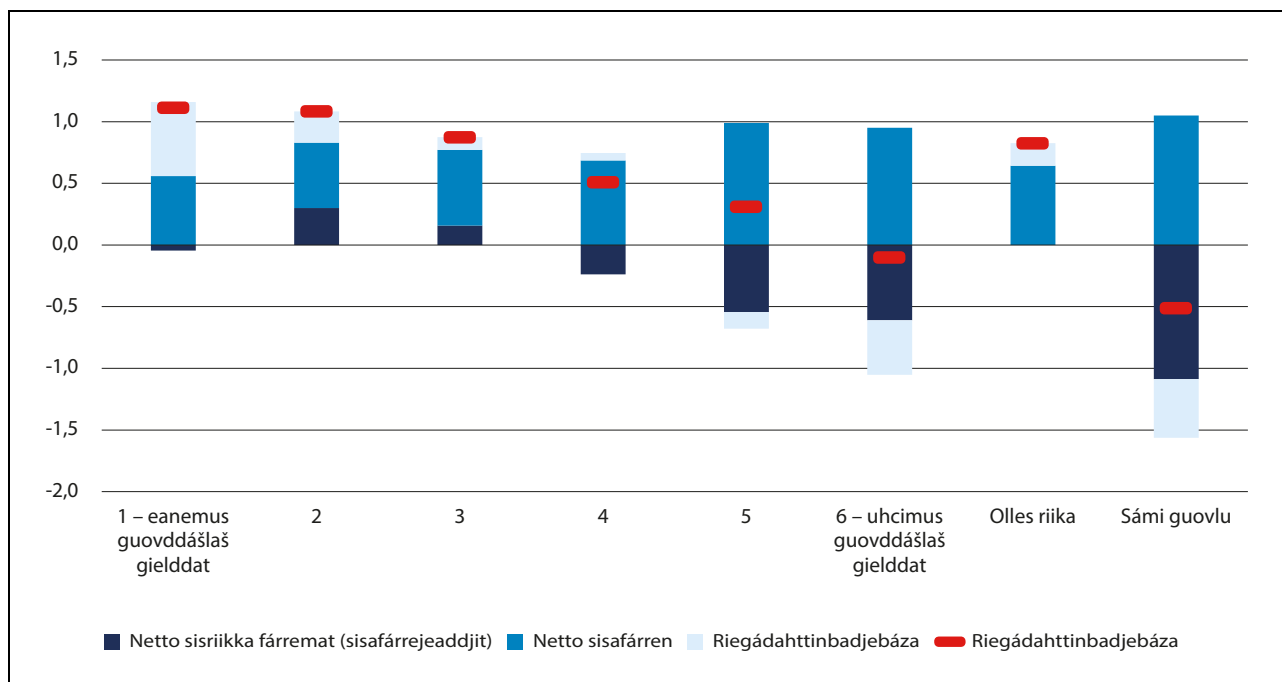
Sámediggi lea geahčadišgoahtán vejolašvuođa váldit mielde eaktodáhtolaš sámi iežas identifikašuvnna SSB gažaldatskoviin. Dat sáhtta Sámedikki oainnu mielde váikkuhit sámi indiviidavuđot statistihkkii.

3.2 Gielddat sámi ássiiguin – dovdomearkkat ja ovdánanmearkkat

Veahkadat

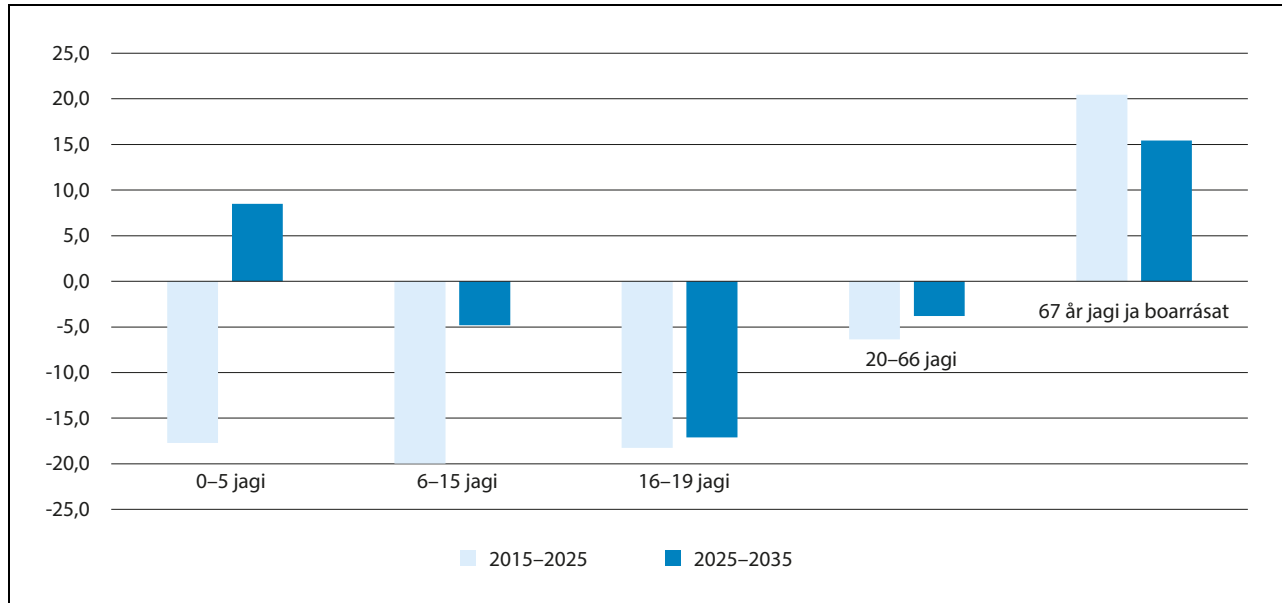
Telemarksforsking čállá analysastis ahte Sámi guovllus njejjai olmmošlohku jagi 2000 rájes jagi 2010 rádjai. Áigodagas jagi 2010 rájes jagi 2018 rádjai bisui olmmošlohku dássidit, ja dasto manit viđa jagis njejjai olmmošlohku garrasit. Jagiid 2023 ja 2024 lassánii olmmošlohku veaháš. Sisafárren Ukrainas čilge lassáneami. Jagi 2025 álggus ledje 44 913 ássi Sámi guovllus. Telemarksforskinga analysat čájehit ahte jagi 2000 rájes lea olmmošlohku njiedjan 11,5 proseanttain. Olmmošlohku riikkadásis lea lassánan 24,4 proseanttain jagi seamma áigodagas. Viidáseappot čilge Telemarksforsning ahte Sámi guovllus lea 3,5 proseantta riegádahttinvuollebáza manimus logijagiáigodagas⁴.

⁴ Telemarksforsking, Regional analyse for Samisk område.

Govus 3.1 Olmmošlogu rievdan sámi guovllus ja iešguđet guovddášlašvuođadásiin, netto sisriikka fárremiid, netto sisafárrema, ja riegádahttinbadjebáhcaga geažil (1.1.2019–1.1.2025). Proseantalogut.

Gáldu. SSB (tabealla 01223). Meroštallamat: Gelda- ja guovlodepartemeanta.

Govus 3.2 Olmmošlogu rievdan Sámi guovllus, ahkejoavkkuid mielde. Einnostusaid 2024–2034 vuodđun lea SSB váldomolssaektu (MMMM). Proseantalogut.

Gáldu: SSB (tabealla 07459 ja tabealla 14288). Meroštallamat: Gelda- ja guovlodepartemeanta.

Mañimus viđa jagis lea olmmošlohku Sámi guovllus njiedjan 0,5 proseantta. Dat lea veháš stuorát njiedjan go guovddášlašvuoda 6 guovllugielddain oppalohká.⁵ Sivvan njiedjamii lea muhtumassii ahte Sámi guovllus lea riegádahttinvuollebáza, muhto erenoamážit ahte lea gorálaččat stuorra eretfárren guovllus eará osiide riikkas, ja eretfárren dáhpáhuvá sihke sisafárreiddjiid gaskkas ja álbmoga gaskkas muđui. Nu go eará guovllugielddain ge, de lea sisafárren leamaš stuoris mañimus jagiid, vuosttažettiin Ukraina báhtareddjiid geažil.

Mañimus logi jagis lea mánáid ja nuoraid lohku Sámi guovllus njiedjan, ja mánáid lohku vuodđoskuvlla agis lea njiedjan badjel 20 proseanttain. 0–5 jahkásaš smávvamánáid lohku ja nuoraid lohku joatkkaskuvllas lea maid garrasit njiedjan. Seammás lea daid vuorrasiid lohku geat leat 67 jagi ja boarrásat, lassánan badjel 20 proseanttain, ja daid olbmuid lohku geat leat bargonávccalaš agis (20–66 jagi) lea njiedjan. SSB einnostusa mielde njiedjá mánáid lohku mánáid- ja joatkkaskuvlla agis ain eanet boahhte logi jagis, muhto vurdet smávvamánáid (0–5 jagi) logu lassánit. Vuorra-

siid lohku lassána ain, muhto ii nu ollu go mañimus logi jagis.

Barggolašvuolta ja oahppodási

Telemarksforskninga analysa vuodul lea almmolaš sámi ášahusaid dovdomearka ahte dat leat stáhta bargosajit, ja dat dagaha ahte sámi guovllus leat eanet stáhta bargosajit go eará guovllugielddain.⁶ Sámi geahččanguovllus sáhtta dadjat ahte eanetlohkogiiddat Kárásjohka ja Guovda-geaidnu, ja Deatnu ja Unjárga lea sámedipolitiikkaš guovddáš.⁷ Dáid giielddain leat sámi guovddášásahusat Sámediggi, Sámi allaskuvla, NRK Sápmi, Beaivváš Sámi Našunálateahter, Sámi klinihkka – Finnmárkku buohceviessu, Sis- ja Nuorta-Finnmárkku diggegoddi ja Riikkaidgaskasaš boazodoalloguovddáš, dasa lassin leat ášahusat nu go Saemien Sijte Snoasas ja Árran Julevsámi guovddáš Hábmara suohkanis. Dát ášahusat leat čoavddaásahusat sámi báikkálaš servodagaide, ja dehálaš bargosajit álbmogii – ja erenoamážit nissoniidda geain lea alit oahppu.

Sámi ášahusat leat guovddáš máhttoorganisašuvnnat ja dagahit ahte oassi olbmui sámi

⁵ Guovddášlašvuolta lea indeaksa mii árvoštallá juohke giieldda, lagašvuoda vuodul bargosajiide ja fuolahusdoaimmaide. Dát árvtut leat čohkkejuvvon guđa luohkkái. 1. joavku lea dat kategoriija mas leat eanemus guovddášlaš giielddat (bajimus guovddášlašvuodaindeavssat) ja 6. joavku lea dat uhcim guovddášlaš giielddat (vuolimus guovddášlašvuodaindeavssat).

⁶ Sámedikki vuollásaš sámi ášahusat kategoriserujuvvojit statistihkas stáhtalažžan. Dattetge lea sámi guovllus uhcit oassi stáhtalaš bargosajit go riikkas oppalaččat.

⁷ Selle, Per et. al., 2015

guovllus geain lea alit oahppu (26,6 proseantta⁸) lea veaháš stuorát go eará guovllugielddain vuolimus guovddášlašvuodadásis (24,5 proseantta guovddášlašvuodadásis 6). Kárásjohka ja Guovda-geaidnu gullet dan 100 gildii riikkas gos álbmogis lea alimus oahppu. Sodju lea dattetge ahte ealáhu-seallin boaittobeliin ja sámi guovlluin ii jearat alit oahpu dan mahtái go eará guovlluin, ja danne lea oahppodási čielgasit vuolábealde riikagaskameari mii lea 37,4 proseantta.

Sámi guovllus lea leamaš vuollegis barggolašvuodaoassi riikagaskameari ektui buot jagiin maŋŋá 2004. Jagi 2023 ledje 64,8 proseantta buot ássiin gaskal 15 ja 74 jagi barggus, dan ektui go vástideaddji oassi Norggas lei 68,5 proseantta.

3.3 Sámi álbmoga eallindilit

Diedáhusas Died. St. 12 (2023–2024) *Sámi giella, kultuvra ja servodateallin – Sámi álbmoga álbmotdearvvašvuolta ja eallindilit* čujuhuvvo dasa ahte máhttu sámi álbmoga álbmotdearvvašvuoda ja eallindiliid birra lea váilevaš. Diedáhusbarggus háb-mii Álbmotdearvvašvuodainstituhtta ovttaš UiT Norga árktalaš universitehta Sámi dearvvašvuoda-dutkama guovddážiin máhttočoahkkáigeasu. Dát

⁸ SSB tabealla 09429. Oibmot geat eai leat almmuhan dahje čadahan oahpu, eai leat mielde.

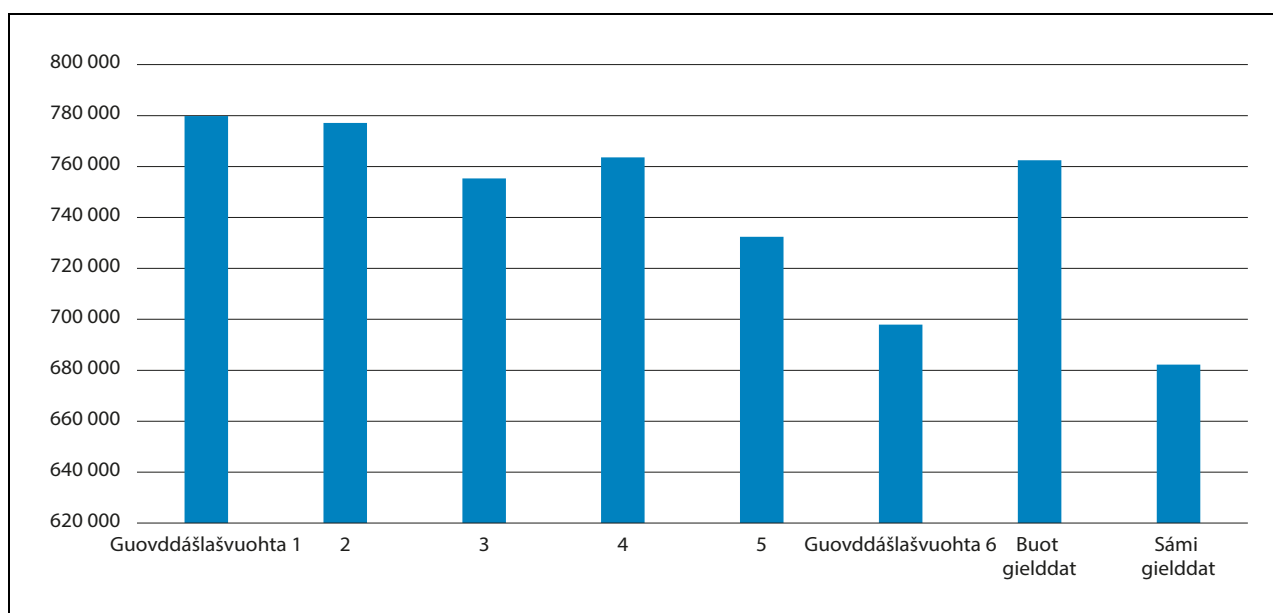
čoahkkáigeassu lea maiddá vieldon mielde sierra kapihttalin Álbmotdearvvašvuodaráporttas, mii ođasmahttojuvvo.⁹

Raporta čájeha ahte leat smávva dearvvašvuodaerohusat gaskal sámiid ja álbmoga muđui, (ii ge nu mo álgoálbmogiid oktavuodas eará osiin máilmmis). Sámit diedihit dattetge dávjjit heajos dearvvašvuoda go sii geat eai leat sámit, ja sii diedihit maiddá ahte sii gillájit eanet veahkaválldi go álbmot muđui ja vealahuvvojit dahje cielahuvvojit sin sámi duogáza geažil.

Vuollegis sisabohtu sámi guovlluin

Álbmotdearvvašvuodaráporttas čujuhuvvo, SAMI-NOR 1 ja SAMINOR 2 loguid vuodul, ahte mealgat stuorát oassi sámiin go sis geat eai leat sámit, muitalit ahte bearraša/bearatgotti bruttosisabohtu lea vuollegaš. Dat guoská sihke nissoniidda ja albmáide. Nissonat almmuhit vuolit bearrašsisabohtu go albmát. Romssa ja Finnmárkku ja Nordlándda fylkkadearvvašvuodaiskkadeami bohtosat čájehedje ahte ekonomalaš váttisvuodát ledje mealgat dábaeappo sámiid gaskkas seamma fylkkas go sin gaskkas geat eai lean sámit, sihke nissoniid gaskkas ja albmáid gaskkas.

⁹ Folkehelseporten – FHI

Govus 3.3 Ruovttudoallosisabohtu gaskamearalaš mediána iešguđet guovddášlašvuodadásiin ja sámi gielddain– 2022¹

¹ Gaskamearalaš mediána ruovttudoallosisabohtuin lea vihkkejuvvon ruovttudoaluid logu mielde ii ge váldde vuhtii ruovttudoaluid sturrodaga.

Tabealla 3.1 Álbmoga oassi bistevaččat vuollegissaboađuin iešguđet guovddášlašvuodadásiin ja sámi guovlluin 2020–2022

Oassi 2020–2022	1	2	3	4	5	6	Buot gielddat	Sámi guovllut
0–17 jagi	10,7	9,3	9,4	8,0	8,3	7,3	9,2	8,7
18–34 jagi	12,8	13,5	11,4	9,0	7,8	7,1	11,5	7,0
35–49 jagi	9,7	8,6	8,3	7,1	7,2	6,6	8,4	7,9
50–66 jagi	9,0	6,4	6,2	5,0	4,8	5,1	6,3	6,3
67 jagi ja boarrásat	8,3	8,2	9,0	9,6	11,0	12,1	9,2	11,2
Buot ahkejoavkkut	10,4	9,4	8,8	7,7	7,8	8,0	9,0	8,4

Gáldu: SSB, tabealla 06947. Meroštallamat: Gielda- ja guovlodepartemeanta.

SSB statistihkka duodašta SAMINOR iskkade-miid. Mediánasisaboahu sámi guovlluin lea vuolle-gaš, maiddái go buohtastahtá eará gielddaiguin guovddášlašvuodadásiin 5 ja 6. Dat lea maid meal-gat vuolábealde Norgga ruovttudoaluid vihkkejuv-

von mediánasisaboahu. Vihkkejuvvon mediánasisa-boahu sámi gielddain lea 89,5 proseantta Norgga ruovttudoaluid vihkkejuvvon mediálasisaboadus.

Vaikke vel ruovttudoalosisaboahu lea ge vuollegaš, de lea dattetge daid ruovttudoaluid

Boksa 3.1 Finnmárkku álbmoga ja sápmelaččaid eallindilit jagi 1982 rájes jagi 2024 rádjai

Artihkkalis *Statistikk om levekårene i Finnmark og for samer fra 1982 til 2024* (statistihkka eallindiliid birra Finnmárkkus sámiid eallindiliid birra jagi 1982 rájes jagi 2024 rádjai) čájeha artihkalčáli Anders Barstad guovddáš sojuid finnmárkulaččaid eallindiliin ja eallinkvalitehtas, buohtastahtton riikkain oppalaččat. Artihkal váldaha molsašuddamiid Finnmárkku iešguđet guovlluid gaskkas, nu go gielddaid main sámit leat eanetlogus ja fylkka eará osiid. Artihkkalis buohtastahttojuvvo maiddái ođđasat statistihkka daid loahppacealkagiiguin maid geografija professor Asbjørn Aase gávnnaš jagi 1982 čielggadusastis *Levekårene i Finnmark – En sosialstatistisk analyse*.

Aase čielggadusas čilgejuvvojit eallindilit Finnmárkkus eahpedábalaš headjun, gos dás-seárvosaš eallindiliid mihttomearri lei guhkimusat eret ollašuhttomis. Maiddái subjektiivu eallindilli lei heajut go riikka gaskamearri. Spiehkastahan ledje sosiála gaskavuodát, man okta-vuodas Finnmárku ja erenoamážit Guovdageaidnu ledje hui badjin.

Barstad čájeha artihkkalisttis ahte otná dilli lea mealgat buoret. Son vállje ovdanbuktit muhtun ovdamearkkaid mat čájehit rievdoma. Ealli-

agi buorráneapmi lea leamaš mearkkašahtti sámi guovddášguovlluin Kárášjogas ja Guovdageainnus, aiddo seammá go gaskamearri Finnmárkkus, erenoamážit albmáid gaskkas. Sisaboahhtogeafivuolta lea veaháš njedjan Guovdageainnus, ii ge nu mo riikkas ja fylkkas muđui gos dat lea lassánan. Eanebut čadahit joatkkaskuvlla normerejuvvon áiggis sámi guovddášguovlluin, lassáneapmi mii lea seammalágan dahje buoret go Finnmárkku eará gielddain.

Ii ge oro leamen nu ahte subjektiivu eallinkvalitehta lea erenoamáš headju, finnmárkulaččat loktet bures iežaset eallimiin, dáppe nu go riikkas muđui. Romssa ja Finnmárkku sámi álbmot lea sullii seamma duhtavaš iežaset eallimiin go eará čearddalaš joavkkut. Dat ahte sosiála gaskavuodát leat buoret Finnmárkkus, erenoamážit Sis-Finnmárkkus, ii dattetge oro dávisteamen ođđasat statistihka ja dutkama. Fylkkade-arvvašvuodáiskadeamit orrot čájehamen eanet oktovuoda ja uhcit sosiála doarjaga sápmelaččaid gaskkas go sin gaskkas geat eai leat sápmelaččat. Dattetge lea sáhka smávva erohusain.

Gáldu: Sámi logut muitalit – Čielggaduvvon sámi statistihkka 16 (2024)

oassi main lea bastevaš vuollegissisaboahu uhcit sámi gielddain go eanet guovddášlaš gielddain. Dat lea dattetge stuorát go guovllugielddain, nappo gielddain mat leat guovddášlašvuodadásiin 4, 5 ja 6.

Bistevaš vuollegissisaboahu lea mealgat stuorát nuoramus ahkejoavkkuin sámi guovlluin go eará guovllugielddain, muhto dattetge uhcit go eanet guovddášlaš gielddain. Boarrásepmosiid gaskkas leat maiddá hui stuorra oasis bastevaš vuollegissisaboaduin, muhto sámi gielddat eai earán eará gielddain mat leat guovddášlašvuodadásiin 5 ja 6 (uhcimus guovddášlaš gielddat).

3.3.1 Nuorra sápmelaš odne – dáhpáhusat ja vásáhusat

Mihá-dutkkus lea kvalitatiiva ja kvantitatiiva dutkus mii lea kárten nuorra sápmelaččaid vásáhusaid leahkimis nuorra ja sápmelaš Norggas, dutkus addá maiddá eanet dieđuid nuorra sápmelaččaid mentála dearvvašvuoda ja čálggu birra. Iskkadeami oassálastit leat nuorra sápmelaččat 16 jagi rájes 31 jagi rádjai. Eatnašat orrot Romssas ja Finnmárkkus ja eanetlohku sis leat nieiddat.¹⁰ Iskkadeapmi čájeha ahte oassálastit leat hui duhtavaččat eallimiin ja hui sávrrit, mii mearkkaša ahte sis lea psyhkalaš nanusvuolta ja dearvvašvuolta vaikke vel lea ge streassa ja dávggut. Logut čájehit ahte sámi nuorat ja nuorra rávesolbmot vásihit buori doarjaga sihke alldiset, bearrašis ja servodagas iežaset birrasis. Sámi nuorat ja nuorra rávesolbmot vásihit maiddá ahte sámi árvvut leat dehálaččat ja sáhttet adnot vejolaš suodjalanfáktorin. Go lea sáhka bivdimis veahki dovdduide guoski čuolmmaiguin, lea eanet jáhkehahti ahte nuorra sápmelaččat bivdet veahki lagamuččain ja oahppásiin (ustibis/bealálaččas/bearrašis) go almmolaš ásašusain. Sullii golmmas njealljásis mitalit ahte sii loktet skuvllas.

Seammás lea okta golbmásis geat dadjet ahte sii ballet mannamis skuvlii. Sullii čiežas lohkásis mitalit ahte sii leat vealahuvvon uhcimusat oktii

¹⁰ Dás refererejuvvo sihke Mihá-dutkosa raportii (2021) ja artihkkalii *Sámi logut mitalit – Čielggaduvvon sámi statistihka* (2024). Raporta ja artihkal lea seamma dutkosis, muhto oassálastiidlogus lea erohus (nuppis 210 oassálasti ja nuppis 256 oassálasti). Dutkosis leat maid čadahuvvon kvalitatiiva jearahallamat sámi nuoraiguin ja dearvvašvuodabargiiguin/bálvalusaddiiguin geain lea beavválaš oktavuolta sámi nuoraiguin ja nuorra rávesolbmui guin.

eallimis, mas eatnašat (35,8 %) dadjet ahte sii leat vásihan vealaheami «moddii jagis». Oassálastit jerrojede maiddá gos vealaheapmi dáhpáhuvá. 45 proseantta nuorra sápmelaččain almmuhedje skuvlla ja oahpu gos sii leat vásihan vealaheami, dasto interneahatas, deaivvadeamis almmolašvuodain, bearrašis/sogas ja báikkálaš servodagas. Eanaš oassálastit mitaliedje ahte vealaheapmi lea čuohcan sidjiide negatiivvalaččat. Bohtosat čájehit ahte vásihuvvon vealaheami alit dásit korrelerejit eanet psyhkalaš dearvvašvuodagivssiiguin.

Sullii okta nuorra sápmelaš 4 nuorra sápmelaččas geat leat vástidan Mihá-iskkkadeapmái, mitalit ahte sii leat vásihan fysalaš veahkaválldi, ja sullii 30 proseantta fas dadjet sii leat gillán seksuála illasteami. Statistihkalaš guovddášdoaimmahaga jagi 2023 eallindilleiskkkadeapmi balu birra gillámis láhkarihkuma čájeha ahte 5,2 proseantta nuorain (gaskal 16 ja 24 jagi) leat vásihan veahkaválldi. Nationála ovddastuslaš dutkkus mánáid ja nuoraid gaskkas, mat leat gaskal 12 ja 16 jagi boarrásat, čájeha ahte okta mánná dahje nuorra 20 mánás ja nuoras lea vásihan duodalaš fysalaš veahkaválldi. Seamma dutkosis vástidit 6 proseantta ahte sii leat gillán seksuála illasteami.¹¹ Iešsorbmenjurdagiid oktavuodas lea eanet jáhkehahti ahte nuorra sápmelaččat bivdet veahki muhtumis gii bargá psyhkalaš dearvvašvuodain, go buohtastahtá dainna goas sámi nuorat vásihit dovdduide guoski čuolmmaid. Mihá-iskkkadeapmi čájeha ahte máhttu ja gelbbolašvuolta sámi gielas ja kultuvrras lea hui dehálaš dasa ahte dearvvašvuodabálvalusat sámi nuoraide galget vásihuvvot buorin ja dáseárvosažžan.

Ohppiiskkkadeapmi lea jahkásaš iskkadeapmi mas oahppit besset mitalit maid sii oaivvildit dilálašvuodaid birra mat leat dehálaččat oahppamii ja loaktimii skuvllas. Oahppit jerrojuvvojit earret eará leat go sii givssiduvvon eará ohppiin, givssiduvvon digítalalaččat dahje rávesolbmuiin skuvllas mañimus mánuin. Skuvlajagis 2024/2025 lea Romssas ja Finnmárkkus čielgasit stuoramus oassi ohppiin geat vásihit givssideami, 7. luohkás, 10. luohkás ja joatkkaskuvlla 1. luohkás. Joatkkaskuvva 1. luohkás Finnmárkkus dadjet 8,9 proseantta ohppiin ahte sii leat givssiduvvon mañimus mánuin, juoga mii maid lea lassáneapmi ovdeš jagiid ektui.

¹¹ NKVTS Raporta 4-19

4 Dásseárvosaš bálvalusat sámi álbmogii – ovddasvástádusjuohku

Sámepolitihkka mii dál čađahuvvo lea vuodđuduvvon dan ovddasvástádussii mii geatnegahtta stáhta eiseválddiid fuolahit ahte dillet leat láchčöjuvvo dasa ahte sámii ieža sáhttet sihkkarastit ja ovddidit sámi gielaid ja kultuvrra. Politihkka galgá maiddá sihkkarastit sámi ássiide vuoigatvuoda dásseárvosaš bálvalusaide mánáidgárddis, vuodđoahpahusas, alit oahpus, dearvvašvuoda-, fuolahus- ja čálgosuorggis ja kultursuorggis. Dakkár vuolggasadjii eaktuda árrjalaš politihka, mas sámegielat ja kultuvrralaš perspektiivvat leat mielde almmolaš bálvalusfálaldagas. Stáhta eiseválddit eai nagot okto ollašuttit dakkár politihkalaš mihttomeari. Dat gáibida ángiruššama maiddái gieldda ja fylkkagieldda eiseválddiid bealis.

Stáhta, gieldda ja fylkkagieldda eiseválddiin lea, ovttasbarggus Sámedikkiin, ovddasvástádus láchčimis dásseárvosaš bálvalusfálaldagaid sámi ássiide ja ásaheamis arenaid gos sámi álbmot beassá ovddidit iežas sámi gielaid ja iežas sámi identitehta. Jus galggaš lihkestuvvat dainna bargguin, de lea eaktun ahte hálldašeamis, buot dásiin, lea doarvái máhttu ja gelbbolašvuoha sámi kultuvrra ja giela birra. Dasa lassin lea dehálaš ahte hálldašeamis lea máhttu ja diehtomielašvuoha dan riektivuodus mii lea vuodđun sámepolitihkkii mii čađahuvvo Norggas dál.

4.1 Stáhta ovddasvástádus

Norgga eiseválddiin lea rievttálaš ja politihkalaš geatnegasvuoha láchčit diliid dasa ahte sámii ieža sáhttet sihkkarastit ja váikkuhit sámi servodagaid ovddideapmái. Stáhta ovddasvástádus sihkkarastimis sámi álbmoga vuhtiiváldima, fuolahuvvo earret eará lágain, láchkaásahusain ja jahkásaš bušeahhtamearrádusain. Láhka Sámedikki ja eará sámi riektediliid birra (sámeláhka), Láhka mánáidgárddiid birra (mánáidgárdeláhka), Láhka vuodđoskuvlaoahpahusa ja joatkkaoahpahusa birra (oahpahusláhka), Láhka gieldda dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid birra jna. (dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusláhka) ja Láhka almmolaš orgánaid ovddasvástádusa birra geavahit

dulkka jna. (dulkaláhka) leat dakkár lágat main leat mearrádusat mat muddejit stáhta eiseválddiid, gielddaid ja fylkkagielddaid geatnegasvuodaid sámi álbmoga ektui.

Vuodđolága § 108, man sátnádeapmi lea sullii seammá go ON siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid konvenšuvnna artihkkalis 27, addá sámiiide Norggas vejolašvuoda árrjalaččat fuolahit iežaset beroštusaid. Paragrafa lea hábmejuvvon dan várás ahte sámi gielat, kultuvra ja servodateallin galget sihke suodjaluvvot ja beassat ovdánit.

Sámeláhka bođii fápmui jagi 1989. Láhka konkretisere daid bajimus prinsihpaid sisdoalu mii lea ásaheamis Vuodđolága paragrafii 108.

Eanetlohkodemokratiijas mas mearrádusat dahkkojit eanetlohkoprinssiha vuodul, sáhtta leat váttis fuolahit sámi beroštusaid buriin vugiin. Danne fertejit leat mekanismmat mat sihkkarastet ahte sámi perspektiivvat ja árvoštallamat leat vuodđun almmolaš mearridanproseassaide. Stuorradiggi mearridii geassemánu 7. b. 20221 lága bokte mearridit konsultašuvdnanjuolggadusaid sámeláhkii. Odđa láchkamearrádusat bohte fápmui suoidnemánu 1. b. 2021. Láhka čatná konsultašuvdnageatnegasvuoda buot hálldašandásiide. Seammás go láchka bođii fápmui, almmuhuvvui bagadus gielddaide ja fylkkagielddaide konsultašuvnnaid birra sámi beroštusaiguin. Giella- ja guovlodepartemeanta lea ođasmahttimin bagadusa.

Láchkamearrádusain konsultašuvnnaid birra čuovvu ahte gielddain lea geatnegasvuoha konsulteret guoskevaš sámi beroštusaid ovddastedd-

Boksa 4.1 Vuodđoláhka § 108

Lea stáhta eiseválddiid geatnegasvuoha láchčit diliid nu ahte sámi álbmotjoavku, álgoálbmogin, sáhtta sealluhit ja ovddidit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima.

Gáldu: Lovdata

jiiguin áššiin báikkálaš lánkaásahusaid birra ja eará mearrádusaid dahje doaibmabijuid oktavuođas mat sáhttet váikkuhit sin beroštusaid njuolggá.

Gielldda lánkaásahusat skohtermádjaid birra lea dakkár báikkálaš lánkaásahus mii sáhtta váikkuhit sámi beroštusaid njuolggá. Dakkár lánkaásahus lea konsultašuvdna geatnegas jus das lea dihto oktavuoha sámi beroštusaide, ovdamearkka dihtii jus evttohuvvon mádjajfierpmádat muosehuhtta guovllu boazodoalu, dahje jus lánkaásahus lea mearkkašupmi eará árbevirolaš sámi meahcásteapmái. Konsultašuvdnageasku gusto maiddái eará doaibmabijuid ja mearrádusaid oktavuođas mat sáhttet váikkuhit sámi beroštusaide njuolggá. Ovdamearkan das sáhttet leat gielldda mearrádusat mat gustojit gielldda skuvlastruktuvrii. Jus mearrádus guoská loahpaheapmái, sámi skuvlabirrasa sirdimii dahje heaittiheapmái mii erenoamážit čuoheá sámi ohppiide/váhnemiidda, sáhtta giellddas leat konsultašuvdnageasku. Giella sáhtta dakkár áššiin konsulteret sámi váhnenfierpmádagain giellddas, giliseruviiguin dahje eará guoskevaš organisašuvnnaiguin.

Oppalašlunddot áššit mat vuordimis váikkuhit olles servodahkii seamma lánkai, eai gula konsultašuvdnageskui, gč. § 4-1 nuppi lađđasa. Áššiide opmodatvearu birra ii guoskka konsultašuvdnageasku go vearru váikkuha olles servodahkii seamma lánkai.

Juohke njealját jagi bidjá ráđđehus ovdan nationála vuordámušaid regionála ja gielldda plánemii ovddidan dihtii guoddevaš ovdáneami olles riikkas. Fylkkagiellddat ja giellddat galget čuovvulit plánastrategiijaid ja plánaid nationála vuordámušaid. Vuordámušaid galget maiddái stáhta eiseválddit bidjat vuodđun go sii leat mielde plánemis. Nationála vuordámušain *Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2023–2027*, lea ráđđehus sátnádan vuordámušaid fylkkagiellddaide ja giellddaide. Ráđđehusa vuordámušat leat earret eará ahte:

- Sámi álbmogii sihkkarasto vejolašvuoha oasálastit plánaproseassaide mat gusket sidjiide. Konsultašuvnnat čađahuvvojit guoskevaš sámi beroštusaiguin.
- Dilitt lánččojit das ahte nannet sámi kultuvrra, ealáhus- ja servodateallima ja sámi giellaid plánema bokte.
- Sámegeielaid hálddašanguovllus berre ságaškuššat sámegeielaid hástalusaid regionála ja gielldda plánema oktavuođas.

Giella- ja guovlodepartemeanta čujuha dasa ahte sátnádeamit Nationála vuordámušain regionála ja

gielldda plánemii 2023–2027 ja sámelága paragrafas 3-13 eai leat áibbas ovttavásttolaččat. Nationála vuordámušain čuožžu «Sámegeielaid hálddašanguovllus berre ságaškuššat sámegeielaid hástalusaid regionála ja gielldda plánastrategiija oktavuođas.» Sámelágas čuožžu «Sámegeielaid hálddašanguovllu fylkkagiellddat ja giellddat galget ságaškuššat sámegeiela hástalusaid regionála ja gielldda plánastrategiijas, gč. plána- ja huksenlága §§ 7-1 ja 10-1.» Giella- ja guovlodepartemeanta áigu čielggasmahttit gáibádusa ahte fylkkagiellddat ja giellddat galget ságaškuššat sámegeielaid hástalusaid go sii hábmejít regionála plánastrategiija ja gielldda plánastrategiija.

Giellddain lea ovddasvástáduš servodatovddideamis ja dehálaš čálgodoaimmain iežaset guovllus. Giellddaplánat, vuodđuduvvon plána- ja huksenlánkii, leat stivrenreaidut veahkkin dán bargui. Mánja smávva giellddas lea ráddjejuvvon kapasitehta ja gelbbolašvuoha plánavuogádaga geavaheamis. Dasa lassin lea erenoamážit smávimus giellddaide váttis háhkat gelbbolaš plánejeddiid. Giella- ja guovlodepartemeanta doarju plána-barggu gealbodoaibmabijuid, máhttojuogadeami ja odđa reaidduid ovddideami bokte. Guovloguovddáš lea ovttaš Giella- ja guovlodepartemeantain hábmen neahttasiiđu enkelplanlegging.no, mii galgá leat veahkkin dasa ahte smávva guovllugiellddaide plánejeaddjit dahket buriid válljemiid ja ahte sis leat buorit proseassat plánema várás giellddas. Ráđđehus ávžžuha giellddaide bargat ovttaš giellddaidegaskasaš plánakantuvrraiguin ja eará giellddaidegaskasaš plánaovttasbarggu bokte nannet dihtii kapasitehta ja gelbbolašvuoha doaimmahit servodatovddideami.

Romssa ja Finnmárkku stáhtahálddašeaddji lea guhkit áiggi juolludan árvvoštállanruđaid mánjga ovttasbargui Finnmárkku giellddaide oktasáš plánakantuvrra oktavuođas.¹ Ráđđehus háliida doarjut dán barggu, ja oktasáš plánakantuvra lea loktejuvvon oassin giliahtanuššanšiehtadusaide. Giliahtanuššanšiehtadusat addet vejolašvuoha ovttaš ávkástallat guoskevaš ovttasbargoguimmiid resursaiguin buorebut, ja sáhtta danne leat buorre neavvun nannet eará proseassaid mat leat jođus. Eará giellddat sáhttet maiddái oahppat bohtosiin.

Stáhta eiseválddit fuolahit sámi álbmoga ja sin vuoigatvuoha gáhttet iežaset giella, kultuvrra ja servodateallima juolludemiiguin jahkásaš stáhtabušehtain. Stuorradiggi bidjá iešguđet fágálávde-

¹ Oktiihuot oktanuppelot gielldda juohkásit golmma pilohtii (Váibmoregiovdan (Hámmarfeasta, Áknoluokta ja Muosát), Gaska-Finnmárku (Davvesiida, Porsángu, Davvenjára ja Gángaviika) ja Oarjjit Várjjat (Bearalváhki, Báhcavuotna, Unjárga ja Deatnu).

gottiid bušeahttaevttohusaid eanetlohkomearkašumiin ja bušeahttamearrádusain mihttomeriid ja evttuid dasa mo ruđat mat leat juolluduvvon stáhtabušehta buot gollo- ja sisabohtokapihttaliin, galget geavahuvvot. 1,86 miljárdda ruvdnosaš rámmas oktiibuot maid Stuorradiggi lea juolludan sámi ulbmiliidda jagi 2025 várás, leat 747,5 miljon ruvnu várrejuvvon Sámediggái.

4.1.1 Sámedikki mearkkašupmi

Sámedikki mielas lea buorre go paragrafa gieldda ja fylkkagieldda plánema birra lea váldon mielde sámeláhkii. Dat lea dehálaš sihkkarastimii ahte gielddat ja fylkkagielddat vuogádatlaččat ovddidit sámegielaideid sihke báikkálaš servodagas, bálvaluslágideaddjin ja bargoadin.

Sámediggi atná mielváikkuheami sámi beroštusaid bealis dehálažžan ja árvvolažžan plánabargus. Sámi beroštusat ja báikegottit sáhttet fátmastit orohagaid dahje siiddaid, giliseruviid, meahcástanserviidiid, luossabivdinserviidiid, sávza- guohtunserviidiid, serviidiid ja eará beroštusorganisašuvnnaid. Sámi kulturguođđat, museat ja sulasaš ásašusat gielddas dahje regionnas sáhttet leat duodaštan árbedieđu mii sáhtta leat guoskevaš dan oktavuodas.

Sámediggi ávžžuha plánaeiseválddiid háhkat sámi álgoálbmotmáhtu, árbedieđu ja birgejumi² oassin máhttovuđđui olles plánaproseassas. Mis leat resursaolbmot geain lea vuđolaš árbevirolaš máhttu iešgudet organisašuvdnašlájain mat leat listejuvvo teakstaoasis. Sámediggi ávžžuha plánaeiseválddiid searvvaht sin mielváikkuhanproseassaide. Sámediggi čujuha viidáseappot dasa ahte almmolaš eiseváldiin, sámelága 4. kapihttala vuodul, lea geatnegasvuohka konsulteret Sámedikkiin ja eará sámi beroštusaiguin dakkár áššiin mat sáhttet leat njuolggas guoskevaččat sidjiide.

Sámedikki oainnu mielde lea dárbu nannet sámi vuoigatvuodalaččaid kapasitehta ja resursaid, vai sii sáhttet oassálastit areálaproseassaide buriin ja dásseárvosaš vugiin. Sámediggi lea mángga oktavuodas ávžžuhan ráđđehusa johtilit čoavdit čuoimmaid guoskevaš sámi vuoigatvuodalaččaid kapasitehta oktavuodas.

² Sámegeiel doaba birgejupmi lea jurdda agibeaiiperspektiivas, luonddu iežas ođasmuvvi návccas, mearálašvuodas ja geardogeavaekonomiijas. Dat čujuha sámiid luondduvuodot eallinvuohkát, mas birgenávccas lea sáhka ávkašuvvat mehciiin ja luonddus dainna mii lea doarvái iežas birgejupmái. Birgejupmi lea maiddái dehálaš vuoddu sámiid árbeviriid ja doaibmašladdjivuhtii, mas sii jagi áigodagaid mielde ovttaštett dakkár ealáhusaid go boazodoalu, smávvdáldodoalu ja guolásteami murjemiin ja eará čoaggiemiin, bivdimiin ja dujiin.

4.2 Sámedikki ovddasvástádus

Sámediggi, mii rahppui 1989 čavčča, lea ásašuvvon sámelága vuodul ja lea mielde ollašuttimin Vuodolága § 108. Norgga eiseválddit leat Sámedikki ásašemiin láhčán diliid dasa ahte sámit ieža, iežaset álbmotválljen orgána bokte, sáhttet sihkkarastit ja ovddidit gielaideaset, kultuvrraset ja servodateallimeaset. Sámelágas leat mearrádusat Sámedikki bargosuorggi ja válddi, Sámediggeválggaid ja Sámedikki hálddahusa birra. Sámelága ovdabargguin deattuhuvvui garrasit ahte Sámedikki váldi galgá ovddiduvvot dikki iežas oainnu vuodul ja oppalaš servodatoainnu vuodul sámiid sajádahkii Norggas. Sámelága áigumuša vuodul ja ovdabargguin dasa lea Sámediggi mángga suorggis ožžon mearridanválddi bargamušain mat ollástit, dahje muhtumassii, gusket sámi álbmogii.

Demokráhtalaš prinsihpan lea ahte sii geat vásihit politihkalaš mearrádusaid váikkuhusaid, ieža ožžot vejolašvuoda váikkuhit dan politihkkii mii guoská sidjiide. Sámiid álbmotválljen ja ovdasteaddji orgánan lea Sámedikkis máhttu dan birra mat leat dat stuorámuš hástalusat ja dárbbut iešgudet sámi báikkálaš servodagain. Danne lea Sámedikkis buoremus evttut árvoštallat guđe doaibmabijuid berre vuoruhit. Ollašuttin dihtii dan mihttomeari ahte Sámedikkis galgá leat friijavuohka ja vejolašvuohka dahkat iežas vuoruhemiid, organiserejuvvui Sámediggi jagi 1999 dakkár doaibman mas leat sierra fápmudusat (nettobušeterujuvvo). Ođđajagi 1. b. 2019 rájes čohkkejuvvojedje eanaš juolludusat Sámediggái jahkásaš stáhtabušehtain ovttá oktasaš postii- kap. 560 Sámi ulbmilat, poasta 50 Sámi giella, kultuvra ja servodateallin. Departemeanta čujuha dasa ahte Sámedikkis lea iehčanas ovddasvástádus das ahte čadahit proseassaide gielddaiguin, fylkkagielddaiguin ja eará doaimmaheddjiiguin, go dakkár doaibmabijuid vuoruheamit mat sáhttet leat mielde nannemin sámi gielaideid ja sámi kultuvrra galget fakkastuvvot.

Sámedikkis lea ovddasvástádus sámegiela oahppoplánaid ovddideamis ja mearrideamis vuoddoskuvlii ja joatkkaoahpahussii ja erenoamáš sámi fágain joatkkaoahpahusas (duojis, boazodoallofágain jna.), gč. oahpahuslága § 1-5 nuppi laddasa. Sámediggi addá maiddái láhkaásahusa sámi sisdoalu birra nátionála oahppoplánaid fágain.

Sámedikkis lea viidáseappot ovddasvástádus ovddideamis sihke dábálaš ja erenoamážit heivejuvvo oahpponeavvuid davvisámegilli, julevsámegilli ja lullisámegilli, gustovaš oahppoplánabuktosa vuodul.

Boksa 4.2 Isak Saba guovddáš

Isak Saba guovddáš Unjárgga gielddas fállá mánnga gielladoaimma buot gieldda buolvvaide. Guovddáš fállá juohke vahku sámi duhkoradnanarena – Duhkoratta. Ulbmiljoavkun leat sáme-gielat mánát gaskal 0–10 jagi ja sin váhnemat. Duhkoratta lea sieiva sáme-gielat arena. Guovddáš fállá maiddá sámi giellafálaldaga dáro-gielat mánáide gaskal 0–13 jagi ja sin váhnemiidda – Somá. Somá fálaldagain háliida giella-guovddáš movttiidahttit mánáid oahppat sáme-giela duhkoraddama bokte ja addit gielladoarjaga sin bearrašiidda Várjjagis geat háliidit oahppat sáme-giela. Duhkoratta ja Somá fálaldagain leat ollu doaimmat. Oaggunmátkkit, mátkkit fiervvás, galledeamit návehis ja boazogárdde luhtte, riiden ja čuoiganmátkkit leat muhtun ovdamearkkat. Guovddášis leat maiddá giellafálaldagat ja gielladoaimmat nuoraide. Guovddáš fállá duodjekursaid, mat sáhttet leat vuosttaš lávkin oahppagoah-tit sáme-giela. Unjárgga ássiin lea vejolašvuhta searvat guovddáža lohkan-deaivvadeapmái. Das besset oassálastit ságastallat sámi teavsttaid birra. Čakčat almmuhii guovddáš maiddá sierra podcasta – Unjárgga suopmaniid podcast.

Govus 4.1 Nuorra duojárat.

Govva: Isak Saba guovddáš

Gáldu: Min doaimmaid birra, Isak Saba guovddáš

Sámedikkis lea iežas ekonomalaš váikkuhan-gaskaomiid bokte ovdamearkka dihtii sámi gillii, kultuvrii, mánáidgárdái ja ealáhusovdideapmái, dihto váikkuhanfápmu gielddaid ja fylkkagielddaid sáme-politihkalaš doaibmajuid ektui. Sámedikki ja gielddaid ja fylkkagielddaid gaskavuoha lea dattetge vuodđoprinsihppan vuodđuduvvon ovtasbargui ja buori dáhtolašvuhtii áššebeliid gaskkas.

Sámediggi juohká guovtтеgielatvuodadoarjagiid sáme-gielaid hálddašanguovllu gielddaide ja fylkkagielddaide. Guovtтеgielatvuodadoarjagat gielddaid leat golmma oasis; vuodđodoarjja, bálvalusdoarjja ja ovddidandoarjja. Vuodđodoarjja, mii lea 40 proseantta ollislaš guovtтеgielatvuodadoarjagis, juogaduvvo luohtta buot gielddaide. Bálvalusdoarjja lea 35 proseantta ollislaš guovtтеgielatvuodadoarjagis, ja juogaduvvo daid vuodđoskuvlla ohppiid logu vuodul geain lea sáme-giella vuosttaš-dahje nubbingiellan, ja dan vuodul gallis leat čálihan iežaset Sámedikki jienastuslohkui. Ovddidandoarjja lea 25 proseantta ollislaš guovtтеgielatvuodadoarjagis, ja juogaduvvo daid doaibmaplá-

naid vuodul maid gielddat leat sádden Sámedig-gái. Oktiibuot lea Sámediggi jagi 2025 juolludan 76,6 miljon ruvnu guovtтеgielatvuodadoarjjan gielddaide ja fylkkagielddaide.

Sámediggi lea hábmemin deaivilat doarjjaortnega mii lea heivehuvvon giellahálddašangielddaid odda juogadeapmái golmma iešguđet kategoriijii iešguđet vuoigatvuodadásiin – giellaovddidangielddat, giellaealaskahttingielddat ja giellamovttiidahttingielddat. Odda doarjjaortnega ulbmil lea ahte dat buorebut galgá earuhit gielldakategoriijaid gaskkas sámelága kapihttala 3 rievvadusaid vuodul. Jagi 2025 mielde lea lánkaásahus guovtтеgielatvuodadoarjaga birra válmmas.

Sámi giellaguovddážit leat dehálaččat sámi giela ja kultuvra nannemii ja ovddideapmái báikkálaččat. 19 sámi giellaguovddáža leat ása-huvvon Deanu ja Unjárgga rájes davvin Oslo rádjai lullin. Giellaguovddážit leat mielde oainnusmahttimin sáme-gielaid, ja nu dat leat mielde ásaheamen čoahtkanansajiid ja arenaid sáme-giela geava-heapmái. Dat doibmet guovddáš deaivvadansad-jin gos beassá oahppat sáme-giela ja dan geavahit

juohkebeaivválaččat. Giellaguovddázat fálet giellakurssaid, kulturlágidemiid ja eará doaimmaid mat leat mielde oainnusmahttimin ja nannemin sámegeiela báikkálaš servodagain. Giellaguovddázat ožžot vuoddoarjaga gokčat dakkár goluid go báikká giellabargiide ja giellaguovddáziid doaimmaheapmái. Dasa lassin ožžot sii doaimmaoarjaga lágidit giellakurssaid ja giellaarenaid mat gokčat sin doaimmaguovllu dárbbuid. Giellaguovddázat sáhttet maiddá bargat báikkálaččat heivehuvvon doaimbajuiiguin mat leat mielde gáhttemin ja ovddideamen sámegeielaid.

Bušeattašiehtadusas gaskal ráđdehusa ja SG čujuhuvvo Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna raportii, mas dárbu nannet sámegeielaid deatuhuvvui oassin dáruiduhtinnjulgemis. Bušeattašiehtadusa vuodul mearridii Storradiigi jagi 2025 stáhtabušehtas lasihit juolludeami Sámediggái 50 miljon ruvnnuin.

Jagi 2025 reviderejuvvon bušehtas lea Sámediggi lasihan juolludeami sámi giellaguovddáziidda 16,6 miljon ruvnnuin.³ Juohke okta dain 20 giellaguovddáziin ožžot 500 000 ruvdnosá lassáneami. Dasa lassin lea Sámediggi várren 300 000 ruvnnu giellaguovddáziid fágalaš gealbudeapmái ja 200 000 ruvnnu giellaguovddášeavvademiide.

Sámi giellaguovddáziin, lassin mánáidgárdiide ja vuoddoskuvllaide, lea guovddáš doaimma giellaoahpahas báikkálaččat. Giellaguovddáziin lea dehálaš fágagelbbolašvuohta ja doibmet sámegeielloahpahas váimmusin olggobealde vuoddoskuvlla. Mánja giellaguovddáza ávkašuvvet báikkálaš giellageavaheddjiiguin, ja árbedieđu gaskkusteapmi lea dehálaš oassi giellaguovddáziid fáldagas. Sámi giellaguovddázat leat iešgudet láhkai organiserejuvvon ja doaimmat leat mánngalárganat. Muhtun giellaguovddázat fálet giellaoahpahas vuoddo- ja joatkkadásis gáiddusoahpahas bokte, lassin giellakurssaide rávesolbmuid várás. Eará giellaguovddáziin leat maiddá fáldagat ovdaskuvlamánáide ja skuvlaohppiide doarjjan oahpahussii mánáidgárdis ja skuvllas.

Mánja giellaguovddáza leat doaimman oahponeavvobuvttademiin. Giellaguovddázat leat maiddá mielde duodašteamen guovllu historjjá, suomana, kulturmuittuid ja registreremin ja duodašteamen báikenamaid. Ollu giellaguovddázat ráhkadit giellafáldagaid erenoamážit mánáid ja nuoraid várás, ja dat leat mielde ásaheamen mánja ja dehálaš giellaarena báikkálaš servodagas.

Sámi giellaguovddázat geavahit dávjá seamma lanjaid go sámi museat. Museain lea dehálaš

doaimma kultur-, giella- ja servodatmáhtu ovddideamis ja erenoamážit sámegeielaid loktemis. Sámediggi lea Sámedikki jagi 2015 giellaguovddášstrategiijaid bokte rievvdadan njuolggadoarjaga sámi giellaguovddáziidda, mearridan strategiijaid sihkkarastin dihtii fágalaččat nana giellaguovddáziid, sihkkarastán buriid rámmaeavttuid giellaguovddáziidda ja sihkkarastán fáldagaid giellaguovddáziid doaimmaguovllu dárbbuid vuodul.

Gielddat gullet Sámedikki deháleamos ovttasbargoguimmiide. Norgga Sámiid Riikkasearvvi, Johtisápmelaččaidlisttu ja Guovddášbellodaga Beaveálgu-julggastusas leat sámediggeáigodaga 2021–2025 ovttasbargoguommit dadjan ahte sii áigot:

nannet ovttasbargošiehtadusaid gielddaiguin, fylkkaiguin ja eará instánsaiguin main lea ovdasvástádus bálvalusain sámi álbmogii.

Sámedikkis leat ovttasbargošiehtadusat daid fylkka-gielddaiguin main leat gielddat sámegeiela hálddašanguovllus, Trøndelága fylkkasuohkaniin, Nordlándda fylkkasuohkaniin ja Romssa fylkkasuohkaniin. Ovttasbargošiehtadus Finnmárkku fylkka-gielddain lea odasmahttom. Fylkka-gieldda ovttasbargošiehtadusaid bajimus ulbmil lea láhčit diliid bistevaččat fásta ovttasbargui áššebeliid gaskkas dakkár áššiin mat gusket sámiide ja sámi guovlluide fylkkas, ja vuoruhit daid ovttas. Dat njeallje fylkka-gieldda, main buohkain leat sámegeiela hálddašanguovllu gielddat, ožžot guovt-tegielatvuodaruđaid Sámedikkis.

Sámedikkis leat maiddá ovttasbargošiehtadusat gávpot-gielddaiguin nu go Romssain, Bådádjuin, Osloin, Álttáin ja Máttá-Várjagiin. Ulbmil gávpotšiehtadusaiguin lea árijalaš ja ulbmillaš ovttasbargu nannen ja ovddidan dihtii sámi kultuvrra, giela ja servodateallima gávpogiin. Sámediggi lea evalueren ovttasbargošiehtadusaid fylkka-gielddaiguin ja gávpogiiguin. Sámediggi dievasčoahkin meannudii evaluerema njukčamánu 13. b. 2025.

Sámedikkis leat ovdal leamaš ovttasbargošiehtadusat sámegeielaid hálddašanguovllu gielddaiguin. Ovttasbargošiehtadusat dáid gielddaiguin leat loahpahuovvon. Sámediggi bidjá vuodđun ahte sámegeielaid hálddašanguovllu gielddat čuvvot sámelága § 3-13, mas bohtá ovdan ahte gielddat galget ságaškuššat sámegeiela hástalusaid birra gieldda plánas. Sámediggi bidjá vuodđun ahte sámegeielaid hálddašanguovllu gielddat ja fylkka-gielddat čuvvot sámelága § 3-13, mas bohtá ovdan ahte gielddat galget ságaškuššat sámegeiela hástalusaid iežaset plánastrategiijain. Gielddat ja

³ Ášši 006/25 Sámedikki njukčamánu 2025 reviderejuvvon bušehta

fylkkagiellat galget lága vuodul maiddá mearridit mihtomeriideaset sámegeala nannemii temáh-talaš gielddaoasseplánan dahje gielddaplána servodateoasis.

4.3 Gielddaid ja fylkkagiellaid ovddasvástáduš

Mearrádušain ja politihkas gieldda ja fylkkagieldda dásis lea mearrideaddji mearkkašupmi dasa man muddui sámi gielat, kultuvra ja servodateallin sáhtta ovdánit buriin vugiin. Gielddain lea ovddasvástáduš fállat sámi ássiide dásseárvosaš čálgofálaldaga. Fylkkagielddain lea erenoamáš ovddasvástáduš regionála ovddideamis viiddes ádejumis. Árijalaš ángiruššan sámi guovlluid gielddaid ja fylkkagiellaid bealis lea dehálaš sámi gielaid, kultuvrra ja servodateallima viidasat fievrredeapmái ja ovddideapmái.

Gielddaid iešstivrejupmi lea oassi Norgga servodatortnegis, ja vuodđojurdaga vuodul lea das sáhka ahte gielddain lea váldi dahkat mearrádušaid báikkálaš áššiin. Gielddaid iešstivrejumi prinsihppa fakkastuvvui ovdagoddeláhkii jagi 1873 ja vuodđoláhkii jagi 2016. Dalle oáččui Vuodđolága § 49 čuovvovaš lasáhusa:

Ássiin lea vuoigatvuohta stivret báikkálaš áššiid báikkálaš álbmotválljen orgánaid bokte.

Gielddaid iešstivrejupmi lea maid suodjaluvvon gielddalága bokte. Gielddalága § 2-1 nanne gielddaid ja fylkkagiellaid iešstivrejumi, ja paragrafas 2-2 leat mearrádušat nationála eiseváldiid gaskavuoda birra gielddaid iešstivrejupmái.

Álbmotválljen orgánan leat gielddat dakkár arena gos ássit válggaid ja mielváikkuheami bokte sáhttet leat mielde váikkuheamen gielddaid servodatbargamušaid čađaheami. Gielddain ja fylkkagielddain lea iehčanas ovddasvástáduš iežaset resursageavaheamis ja fertejit heivehit doaimmaid sisaboáduid ektui. Rádddehus fas ferte sihkarastit ovttavásttolašvuoda gaskal bargamušaid ja ekonomalaš rámmaid.

Gielddat ja fylkkagiellat doaimmahit iežaset iešstivrejumi nationála rámmaid siskkabealde. Gielddaláhka deattasta ahte rádddehusain gielddaid ja fylkkagiellaid iešstivrejumis ferte leat vuodđu lágas. Stáhtahálldašeamis ii leat makkárga oppalaš stivren-, bagadus- dahje muhttinvoigatvuohta gielddaid ja fylkkagiellaid ektui. Gorálašvuodaprinsihpas, mii lea mearriduvvon gielddalága paragrafas 2-2, čuovvu ahte iešstivrejupmi ii galgga rádddejuvvot eanet go dan maid dárbbáša nationála ulbmiliid fuolaheapmái. Gielddasuorggi ruhtadeami váldoprinsihppa lea rámmaruhtadeapmi. Rámmaruhtadeapmi mearkkaša ahte gielddat ja fylkkagiellat váldoáššis ruhtaduvvojit friija sisaboáduid bokte. Friija sisaboáduide gullet vearrosisaboáduš ja rámmadoarjagat stáh-

Boksa 4.3 KS – dehálaš ovttasbargoguoibmi barggus sámi áššiguin

KS ja Sámediggi dahke juovlamánus 2019 ovttasbargošiehtadusa dainna ulbmiliin ahte formaliseret ja vuogádahttit ovttasbarggu áššiguin main lea oktasaš beroštus, nu go fágagelbbolašvuoda háhkan, gielddaid ekonomalaš rámmaeavttut ja gielddaid bálvalusaddin.

Ovttasbargošiehtadusa čuovvuleapmin lea KS ásahan Sámi ovddidanfierpmádaga. Buot sámegealaid hálldašanguovllu gielddat leat mielde dán fierpmádagas. Dat 13 oassálasti gielddat leat Guovdageaidnu, Kárašjohka, Deatnu, Unjárga, Porsángu, Gáivuotna, Loabát, Dielddanuorri, Hábmmer, Snáase, Raarvihke ja Rosse. Fierpmádat lea addán gielddaide vásáhuslonohallanarena. Fierpmádaga ulbmil lea addit gielddaide vejolašvuoda gávdnat čovdosiid mat sáhttet nannet sámi giela, kultuvrra ja servodateallima. Fierpmádat ja KS ovttasbarget hui

lahkalagaid Sámedikkiin, stáhtahálldašeddjiiguin, fylkkagielladaiguin ja oahppoásahusaiguin main lea ovddasvástáduš sámegeoloahpahusas. Gieldda- ja guovlodepartemeanta ja guoskevaš fágadepartemeanttat leat maid oassálastán fierpmádaga čoahkkimiidda.

KS ja Sámediggi odasmahte ovttasbargošiehtadusa skábmamánus 2023.

2024 čavčča bovdi KS buot riikka gielddaid sámi ovddidankonferánsii. Konferánsa fáddán lei oahppu ja sámegealat bargiid rekrutteren, almmolaš eiseváldiid geatnegasvuohta konsulteret Sámedikkiin ja eará sámi beroštusaiguin, goanstajierbmi ja sámegealat, dulkonláhka ja gáiddušoahpahus. Konferánsa oassálastit besse maid ovddidit árvalusaid dán stuorradiggediđahussii.

Gáldu: KS.no

tas maid gielddat sáhttet hálldašit friija gustovaš lágaid ja láhkaásahusaid vuodul. Go váldi sirdojuvvo dahje go ođđa bargamušat ásahuvvojit, dahje go njuolggadusat rievdaduvvojit ekonomalaš váikkuhusaiguin, galget gielddat buhtaduvvot vejolaš lassigoluid ovddas.

Sámegielaide hálldašanguovllu almmolaš orgánain leat mánga geatnegasvuoda sámi álbmoga ektui, sihke sámelága giellanjuolggadusaid, mánáidgárdelága, oahpahuslága, dearvvašvuoda ja fuolahusbálvaluslága ja báikenammalága vuodul. Almmolaš orgánat sáhttet leat gielddat, fylkkagielddat dahje stáhta orgánat.

Sámelága 3. kapihttalas leat mearrádusat sámi giellavuoigatvuodaid ja sámegielaide geavaheami birra. Mánga mearrádusa sámelágas gustojit erenoamážit hálldašanguovllu gielddaide, ja earát fas gustojit maiddái fylkkagielddaide ja stáhta eiseválddiide. Sámelága giellanjuolggadusaid rievdademiin juogaduvvui sámegielaide hálldašanguovlu ođđajagimánu 1. b. 2024 rájes golbman gielladakategoriijan gohčoduvvon giellaovddidangiellat, giellaealáskahttingielddat ja giellamovttiidahttingielddat, gč. máinnašumi kapihttalas 6.1 Sámelága giellanjuolggadusat.

Sámegielaide nannemii leat gielddat ja fylkkagielddat hui dehálaččat. Gielddain mat gullet sámegielaide hálldašanguovlui lea erenoamáš ovdasvástádus fállamis dieđuid ja bálvalusaid sámi álbmogii. Gelbbolašvuoda lokten sámi gielas ja kultuvrras lea dehálaš vai gielddat ja fylkkagielddat sáhttet fállat buriid bálvalusaid sámi álbmogii.

Giella lea báikkálaš mánáidgárdeiseváldi ja galgá addit bagadusa ja bearráigeahččat ahte mánáidgárddit doaimmahuvvojit njuolggadusaid vuodul. Gielddas lea geatnegasvuodta fállat sajiid mánáidgárdái daid gielddas ássi mánáide geat leat oahpahusgeatnegas agis, gč. mánáidgárdelága § 10 ja § 16. Mánáidgárdelága § 10 goalmát lađđasa vuodul lea gielddas ovdasvástádus das ahte mánáidgárdefálaldat sámi mánáide sámi guovllus lea vuodđuduvvon sámi gillii ja kultuvrii. Eará gielddain galgá giella láchit diliid dasa ahte sámi mánat sáhttet sihkkarastit ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra.

Gielddaid ja fylkkagielddaid ovdasvástádus oahpahusas sámegielas ja sámegillii vuodđoskuvllas ja joatkkaoahpahusas čuovvu oahpahuslágas. Gielddain lea ovdasvástádus ollašuttimis vuoigatvuoda vuodđoskuvlaohppui buohkaide geat ássat gielddas, gč. § 28-1 vuosttaš lađđasa. Fylkkagielddas lea ovdasvástádus ollašuttimis vuoigatvuoda joatkkaoahpahussii buohkaide geat ássat fylkkas, gč. § 28-2 vuosttaš lađđasa.

Oahpahuslága § 3-2 nuppi lađas addá buot ohppiide geat ássat giellaovddidangielladain dahje giellaealáskahttingielddain vuoigatvuoda oahpahussii sámegielas ja sámegillii. Buot sámi ohppiin lea oahpahuslága § 3-2 vuosttaš lađđasa vuodul vuoigatvuodta oahpahussii sámegielas beroškeahtá gos riikkas sii ássat, maiddái giellaovddidangielladain dahje giellaealáskahttingielddain olggobealde. Go uhcimusat 10 oahppi eará gielddas go giellaovddidangielladain dahje giellaealáskahttingielddain háliidit oahpahusa sámegielas dahje sámegillii, de lea sis oahpahuslága § 3-2 vuodul vuoigatvuodta dasa. Gáibádus ahte galget leat uhcimusat 10 oahppi, gusto oktiibuot logi oahppái buot luohkkáčekkiin olles gielddas.

Oahpahuslága § 6-2 vuosttaš lađđasa vuodul lea sámi ohppiin vuoigatvuodta oahpahussii sámegielas. Dat vuoigatvuodta gusto vaikke vel oahppis ii lean oahpahus sámegielas vuodđoskuvllas, ja beroškeahtá das gos riikkas oahppi orru. Oahppi vällje gude sámegielas sus galgá leat oahpahus – davvisámegielas, julevsámegielas vai lullisámegielas. § 6-2 nuppi lađđasa vuodul lea buot ohppiin (beroškeahtá das leš go sis sámi duogáš vai ii) geain lea leamaš oahpahus sámegielas dahje sámegillii vuodđoskuvllas, vuoigatvuodta oahpahussii sámegielas joatkkaoahpahusas. Ohppiin ii leat vuoigatvuodta välljet eará sámegiela joatkkaoahpahusas go dan sámegiela mas sis lei oahpahus vuodđoskuvllas.

Geassemánu 24. b. 2011 mannosáš láhka gieldda dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid jna. birra (dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusláhka) nr. 30 geatnegahtá gielddaid fuolahit ahte olbmuid geat leat gielddas, fállajit dárbbaslaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusat. Gieldda ovddasvástádus fáttmasta buot buhcciid- ja geavaheaddijjoavkkuid, dás maiddái olbmuid geain leat somáhtalaš dahje psyhkalaš dávddat, vahárat dahje gillámušat, gárrenávnnasvátisvuodát, sosiála vátisvuodát dahje doaimbavádjitvuodát. Dárbbaslaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusain oavvilduvvo dohkálaš bálvalusfálaldat mii addo ovttaskas olbmo dárbbu árvvoštallama vuodul. Addot galgá ollislaš, gelbbolaš ja koordinerejuvvon dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusfálaldat dohkálaš fágagelbbolašvuodain. Viidaseappot geatnegahtá dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusláhka, paragrafa 3–10, sámegielaide hálldašanguovllu gielddaid fuolahit ahte sámi buhcciid dahje geavaheddjiid dárbbut láchčojuvvon bálvalusaide deattuhuvvojit go bálvalus hábmejuvvo.

Bargo- ja čálgohálddašeami sosiála bálvalusat lea čálgoortnegiid vuolimus sihkkarvuodafierbmi. Gieldda ovdasvástádus sosiála bálvalusain lea

mearriduvvon juovlamánu 18. b. 2009 mannosas lágas nr. 131 sosiála bálvalusaid birra bargo- ja čálgohálddašeamis (sosiálabálvalusláhka). Ovdasvástádussii gullet sihke oppalaš bargamušat ja oktagaslaš bálvalusat nu go dieđut, ráđit ja bagadus, ekonomalaš doarjja, gaskaboddasaš ássanfálaldat, oktagaslaš plána ja gealbudanprográmma. Lága ulbmil lea buoridit daid olbmuid eallindili geat leat váttis dilálašvuodas, váikkuhit sosiála ja

ekonomalaš oadjebasvuhtii ja buoridit rasttideami bargui, sosiála searvamii ja árijjalaš oassálastimii servodagas. Láhka galgá maid váikkuhit dasa ahte gillájeaddji mánat ja nuorat ja sin bearrašat ožžot ollislaš ja heivehuvvon bálvalusfálaldagaid, ja váikkuhit dásseárvui ja ovtadássásašvuhtii ja eastadit sosiála váttisvuodaid. Oktagaslaš bálvalusat galget addot dárbbuid oktagaslaš ja konkrehta árvvoštallama vuodul ja galget leat dohkálaččat. Dat galget

Boksa 4.4 Gieldda ja fylkkagieldda ángiruššamat sámi giela ja kultuvrra nannemiin

Ollu gielddat ja fylkkagielddat leat čađahan politihka man ulbmil lea oainnusmahttit, ovddidit ja gáhttet sámi gielaid, kultuvrra ja servodateallima. Dás namahuvvojit muhtun gieldda ja fylkkagieldda álgagat.

Rekrutteren dihtii eanet julev- ja lullisámi oahpaheddjiid lea ásahuvvon sierra stipeandaortnet studeanttaide geat válljejit lullisámi dahje julevsámi oahpaheaddjioahpu. Ortnege ruhtadit Hábmere suohkan, Snåasen tjielte, Rosse tjielte, Raarevike tjielte, Nordlándda fylkkasuohkan, Trøndelága fylkkasuohkan, Nordlándda stáhtahálldašeaddji, Trøndelága stáhtahálldašeaddji ja Sámediggi.

Loabága suohkan lea virgádan prošeaktajodiheaddji gii jodiha suohkana soabadanprošeavtta. Prošeakta lea lágidan diehtujuohkinčoahkkimiid ja áigu lágidit álbmotčoahkkimiid dás dohko. Dasa lassin lea Loabága suohkan ásahan ráđdeaddi orgána sámi áššiid várás vai lea čielgasat jietna suohkana barggus.

Nordlándda fylkkasuohkan lea ásahan gulahallančoahkkimiid gaskal fylkkasuohkana ja sámi berošteaddji oavkkuid lokten dihtii ja oainnusmahttin dihtii sámi gielaid ja kultuvrra. Čoahkkimat lágiduvvojit guktii jahkái ja leat dehálaš oassin fylkkagieldda soabadanbarggu čuovvuleamis. Olles Nordlándda hállá nammasaš kampánja bokte háliida fylkkasuohkan oainnusmahttit ahte Nordlánddas leat vihtta sáme giela ja giellaguovllu. Kampánja lea čađahuvvon mii oainnusmahtta gielaid ja ávžžuha oahppat dadjat álkes sániid ja dajaldagaid gielaide. Kampánja mii oainnusmahtta sámi báikenamaid ja maid báikenamat mearkkašit, čađahuvo jagi 2025. Fylkkasuohkan lea maid dáid álggahan pilohtaprošeavtta dahkan dihtii Knut Hamsun joatkkaskuvlla julevsámi resursaskuvlan. Ulbmilin lea nannet ja gáhttet julevsá-

me giela ja ovddidit máhtu gieldda sámevuoda birra.

Romssa fylkkasuohkan lea mañimus golmma jagi ángiruššan nannosit ja vuogádatlaččat sáme gieloahpahasain. Sii leat ásahan fylkkakoordináhtorvirggi sáme gieloahpahasii. Fylkkasuohkan lea maid dáid ásahan golbma resursaskuvlla sáme gieloahpahasii, Davvi-Romssas, Romssas ja Hársttágiin. Fylkkagieldda lea maid dáid ásahan sámi giellaválljema mátkelplánejeaddjis ja oktasašjohtolaga neahttasiidduin.

Nannen dihtii ja eanedan dihtii aktiiva sáme gielagiid logu lea Trøndelága fylkkasuohkan vuogádahttan giellabarggu iežaset doaimaplánas. Plána čilge mo oahpahas sámi fágain joatkkaskuvllas fálojuvvo Trøndelágas. Fylkkasuohkan galgá maid dáid almmuhit astoáiggedoaimmaid geatnegahtti doaimaplána mánáid ja nuoraid várás gaskal 3 ja 26 jagi, plánii gullá lullisámi giella ja kultuvra. «Delta, oppleve, skape! Handlingsplan for barn og unges fritid i Trøndelag» nammasaš doaimaplána Trøndelága mánáid ja nuoraid astoáiggi várás gieđahallá govda kulturdoahpaga, earret eará dáidaga, kultuvrra, valástallama, eaktodáhtolašvuoda ja kulturárbbi.

Oslo suohkan lea ásahan lávdegotti mánggakultuvrralaš minoritehtaid várás, sámit ja nátionála minoritehtat leat mielde, ráđdeaddi orgánan gávpotráddái ja gávpotstivrii. Jagi 2021 almmuhii Oslo suohkan Handlingsplan mot hatefulle ytringer og holdninger nammasaš doaimaplána vaššas cealkamušaid ja guottuid vuostá. Plána bokte áigu suohkan earret eará ovddidit Sámi viesu geavaheami gávpotvuodot gealboguovddázin sámi giela, kultuvrra ja historjjá várás.

ovddidit lága ulbmila ja váikkuhit iežas veahkeheapmái vai geavaheaddji sáhtta olahit buoremus vejolaš doaibman- ja hálddašandási ja oažžut vejolašvuoda šaddat iešbirgejeddjin barggu bokte.

4.4 Sámedikki mearkkašupmi

Sámediggi oaivvilda ahte sámi álbmogis ferte leat vuoigatvuotta mearridit mat leat dásseárvosaš bálvalusfálaldagat sámi geavaheddjiide. Orru lea-

men nu ahte áddejupmi das mii odne lea dásseárvoprinsihppa, dávjá ráddjejuvvo dan jurdagii ahte seamma bálvalusaid fidnen buohkaide lea doarvái. Dakkár lahkoneami sáhtta buoremusat adnit álki-dahttin. Vearrámus dilis vealaheapmin. Ovttalágan giedahallan ii leat seammá go ovttáárvosašvuotta, dannego eaktun ovttáárvosašvuhtii leat oktagaslaš heiveheamit. Mánja raportta deattuhit ahte ain lea guhkes geaidnu ovdalgo servodat sáhtta dadjat ahte lea dilis leat láhččojuvvon dan mánggabealatvuhtii mii mis lea.

5 Gielddaid ja fylkkagielddaid ruhtadangáldut

5.1 Gielddaid ja fylkkagielddaid sisabohtovuogádat

Gielddasuorgi ruhtaduvvo vuosttažettiin vearrosisabohtuiguin ássiin ja rámmadoarjagiin stáhtas, mii oktiibuot lea badjelaš 70 proseantta suorggi sisabohtuiguin oktiibuot. Dasa lassin leat gielddasuorggis sisabohtut earret eará merkejuvvon doarjagiin, divadiin ja iešmávssuin. Vearrosisabohtut ja rámmadoarjagat gohčoduvvojit gielddasuorggi friija sisabohtun, dannego gielddat ja fylkkagielddat ieža besset vuoruhit ruhtageavaheami daid bálvalusaddingáibádusaid siskabealde maid lágat ja lánkaásahusat mearridit. Gielddasuorggi jagi 2025 friija sisabohtut oktiibuot leat meroštallan sullii 545 miljárdda ruvdnun.

Friija sisabohtut juogaduvvojit sisabohtovuogádaga bokte. Sisabohtovuogádaga bajimus ulbmil lea jevdet gielddaid ekonomalaš eavttuid, vai dilitt lánččojit dasa ahte gielddat sáhttet fállat dásseárvosaš bálvalusfálaldagaid buot ássiide. Guokte guovddáš ortnega mat galget váikkuhit dasa, leat gollojevden golločoavdaga bokte ja vearrosisabohtuid sisabohtovejden. Dasa lassin leat mánga regionálapolitihkalaš doarjaga sisabohtovuogádagas, earret eará Davvi-Norgga guovlodoarjagat.

Seamma ruhtadanvuogádat gusto buot Norgga gielddaide. Dat friija sisabohtut mat juogaduvvojit sisabohtovuogádaga bokte, leat vuodđun gieldda guovddáš čálgobargamušaid ruhtadeapmái buot riikka gielddain, maid dá sámiguovllu gielddai.

5.1.1 Bálvalusat maidda sisabohtovuogádaga gollojevden guoská

Gielddaid gaskkas leat muhtun stuorra erohusat veahkadatčoahkkádusa, geografii ja sturrodaga gaskkas. Danne leat erohusat das guđe bálvalusaid ássit dárbbasit ja guđe golut gielddain leat dáid bálvalusaid addima oktavuodas. Gollojevdema ulbmil lea jevdet ekonomalaš váikkuhusaid dáid erohusain. Gielddaid gollodárbbu erohusat meroštallojit golločoavdagiin. Golločoavdda leat kritearat

ja daidda gulli viehkagat maiguin meroštallo indeaksa dasa man divrras lea doaimmahit gieldda. Golločoavdaga ulbmil lea fuobmát duo- gášfaktoriid mat gaskkalaččat váikkuhit gieldda goluide, nu go ássanmálla, gielddasturrodas, álbmoga ahkečoahkkádus ja sosioekonomalaš dilitt.

Gollojevdemii gullet dat stuorra nátionála čál- gobálvalusat, nu go vuodđoskuvla, mánáidgárdi, dikšu ja fuolahus, gielddadearvvašvuodabálvalus, sosiála bálvalusat ja mánáidsuodjalus. Dasa lassin gullá maid dáid hálldahus ja eanadoallohálldašeapmi gollojevdemii. Juohke suorgái lea oasse- golločoavdda mii fuobmá dáhto-keahtes jearuid ja goluid.

Sámegielaidd hálldašanguovllus leat mánga suohkana dovddahan ahte sis leat hui stuorra lassigolot dan ovddasvástádusa geažil mii guovttegie- lat gielddain lea, ja leat evttohan ahte sisabohtovuogádat berre vuhtiváldit dan, ovdamearkka dihtii sierra golločoavdaga bokte.¹

Sisabohtovuogádatlávdegoddi čujuha sámegielaidd hálldašanguovllu ovdamearkan dakkár gielddaide main leat bargamušat dahje ovddasvástádus mat eai leat eará gielddain, ja main danne maid dáid leat stuorát golot.² Lávdegoddi čujuha dasa ahte golločoavdaga kritearat fertejit leat guoskevaččat buot gielddaide, ja ahte danne ii leat gollojevden heivvolaš lassigoluid fuobmámii mat gusket dušše muhtun gielddaide.

Departemeanta doarju lávdegotti árvoštalla- miid ja čujuha dasa ahte golločoavdda geavahuvvo gielddaid gaskasaš golloerohusaid jevdemii. Danne lea dehálaš ahte čoavdaga kritearat leat guoskevaččat buot riikka gielddaide. Ii ge dáhta- vuodđu mii geavahuvvo golločoavdaga hábmemii, atte vuodđu dasa ahte ása- hit kritearaidd dakkár lassigoluid mat gusket dušše muhtun gielddajoavk- kuide. Danne áigu departemeanta joatkit ása- huvvon geavada mas vejolaš buhtadus daid lassigo- luid ovddas mat gusket dušše hárvlohkosaš gielddaide, giedahallo gollojevdema olggobealde.

¹ Gč. oktasaš gulaskuddanvástádusa gielddain Kárásjohka, Porsángu, Deatnu ja Unjárga NOU 2022: 10 *Inntekts- systemet for kommunene* gulaskuddamii.

² NOU 2022: 10 *Inntektsystemet for kommunene*.

5.1.2 Gielddaid ođđa sisabohtovuogádat jagi 2025 rájes

Ráđdehus evttohii dokumeanttas Prop. 102 S (2023–2024) *Kommuneproposisjonen 2025* mánga rievdadusa gielddaid sisabohtovuogádagas, masa Stuorradiggi guorrasii (gč. Innst. 440 S (2023–2024)). Ođđa sisabohtovuogádat bođii fápmui jagi 2025 rájes, ja mearkkaša gollojevdema golločavdaga fágalaš ođasmahttima, eanet rievdadusaid vearroelemeanttain mat loktejit gielddaid main lea heajos vearrosisabohtu, ja muhtun heivehusaid regionalapolitihkalaš doarjagiin sihkkarastin dihtii eanet ulbmilaš juogadeami. Dasa lassan leat gielddaid friija sisabohtu lassánan sisabohtovuogádaga rievdadeami geažil. 1,5 miljárdda ruvnnu lassáneamis lea addon sierra juogademiin vai gielddat main ii leat nu stuorra sisabohtu ožžot eanemus.

Sisabohtovuogádat geavahuvvo dihto rámma juogadeapmái. Danne mearkkašit buot rievdadusat vuogádagas gielddaid gaskasaš sisabohtuid ođđasisjuogadeami. Muhtun gielddat ožžot lassi sisabohtuid rievdadusaid geažil, ja eará gielddaide sirdo fas uhcit. Sisabohtovuogádagas ii leat oktage elemeanta mii gusto erenoamážit sámi guovllu gielddaide mat Telemarksforskninga jahkásaš analysain gohčoduvvojit sámi guovllun, ii ge oktage rievdadus mii guoská njuolggá dáid gielddaide. Danne váikkuhit sisabohtovuogádaga rievdadusat iešguđet láhkai sámi guovllu gielddaide, seamma láhkai go gielddaide muđui.

Ođđa sisabohtovuogádaga váikkuhusat leat vuogádaga ollu iešguđet rievdadusaid beavttu submi, ii ge leat makkárga mearkkašupmi das lea go giella sámi guovllus vai ii. Sámi guovllu eanaš gielddaid vearrosisabohtu leat dattetge riikagaskameari vuolábealde, ja sidjiide leat ávkin dat rievdadusat mat loktejit gielddaid main lea heajos vearrosisabohtu. Buot gielddat sámi guovllus gullet daid gielddaide mat ožžot sisabohtovuogá-

daga Davvi-Norgga guovlodoarjaga, ja dát doarjjaortnet jotkojuvvo ođđa sisabohtovuogádagas. Davvi-Norgga guovlodoarjaga máksomearit leat erenoamáš stuorrat buot gielddaide ángiruššana-vádagas Finnmárkkus ja Davvi-Romssas. Stuorra máksomearit leat dehálaš váikkuhangaskaoapmin sihkkarastin dihtii ángiruššana-vádaga gielddaid sisabohtodási.

5.2 Gielddaid ruhtadangáldut sisabohtovuogádaga olggobealde

Gielddat ožžot maiddá doarjaga merkejuvvon doarjjaortnegiid bokte. Sirdimat juolluduvvojit dábálaččat stáhtabušehta poasttain 60–69 (60-poasttat). Rudat mat juolluduvvot 60-poasttain sámi ulbmiliidda:

*Kap. 225 Doarjja vuodđooahpahussii, poasta 63
Doarjja sámegillii vuodđooahpahusas*

Doarjja galgá veahkehit daid gielddaid, fylkka-gielddaid ja priváhta skuvllaid ruhtadeami mat fáallet sámegieloahpahusa oahpahuslága § 3-2 ja § 6-2 vuodul. Doarjja galgá maiddá váikkuhit dasa ahte oahpaheaddjit ožžot joatkkaoahpu sámegielain, ja ahte oahpaheaddjistudeanttat váldet oahpu sámegielain.

*Kap. 227 Doarjja sierra skuvllaide, poasta 21
Doarjja gielddaide ja fylkkagielddaide*

Doarjja ruhtada gieldda sámeskuvllaid Snoasas ja Mátatvuomis dasa gulli internáhtaiguin. Snoasa skuvla addá oahpahusa lullisámegielas, ja Mátatvuomi skuvla fas addá oahpahusa davvisámegillii. Skuvllat váldet sisa ohppiid miehtá riikka. Doarjja galgá maiddá veahkkin gokčat Mátatvuomi suhkana sámeskuvlla ohppiid skuvlasáhttogoluid.

6 Bálvalusfálaldat láchčon sámi ássiide

6.1 Sámi giellageavaheaddjit ja vuoigatvuohta gulahallat ieža gillii

6.1.1 Sámelága giellanjuolggadusat

Sámelága § 1-5 deattasta ahte sámeielat ja dárogiella leat dásseárvosaš gielat. Lullisámeigiella, julevsámeigiella ja davvisámeigiella galget leat ovtadássásaččat dárogielain lága kapihtal 3 mearrádusaid vuodul. sámelága giellanjuolggadusat addet sámi geavaheddjiide, dihto oktavuodain ja guovlluin, vuoigatvuođa geavahit sámeigiela go sis lea oktavuoha almmolašvuodain. Mánnga mearrádusa gustojit erenoamážit hálddašanguovllu gielladaide, ja eará mearrádusat gustojit fylkkagielladaide ja stáhta eiseválddiide. Sámelága giellanjuolggadusat leat vuolimus njuolggadusat. Buot almmolaš doaimmat leat ávžžuhuvvon vuhtiiváldit sámeigielaide geavaheddjiid maidái olggobealde lága njuolggadusaid.

Jus almmolaš orgána ii čuovo sámelága giellakapihttalaš mearrádusaid, sáhtta son geasa ášši guoská njuolggá, váldit dan orgánii mii lea lagamusat bajábealde dan orgána masa váidda guoská. Stáhtahálddašeaddji lea váiddaásahus go váidda guoská giellada dahje fylkkagiellada orgánii. Maidái riikkaviidosas sámi organisašuvnnain ja riikkaviidosas almmolaš orgánain mat doaimmahit bargamušaid main lea erenoamáš mearkašupmi olles sámi álbmogiid dahje osiide das, lea váidinvuoigatvuohta dakkár áššiin. Seammá gusto áššiide mat eai guoskka ovttaskasolbmui erenoamážit.

Giella- ja guovlodepartemeanta evttohii njukčamánu 24. b. 2023 rievdadusaid sámelága kapihttalii sámeigielaide birra proposišuvnnas Prop. 58 L (2022–2023) *Endringer i sameloven (endringer i språkregler)* rievdadusaid birra sámelágas. Stuorradiggi mearridii njuolggadusaid geassemánu 3. b. 2023 ja dat bohte fápmui oddajagimánu 1. b. 2024. Láhkaásahusas sámeigielaide hálddašanguovllu birra lea mearriduvvon guđet gielladat gullet guđe kategoriijii.

Rievdadusat mearkašit earret eará ahte sámeigielaide hálddašanguovllu gielladat leat juhkkon golmma gielladateategoriijii iešguđet vuoigatvuođa-

dásiiguin. Rievdadusa ulbmil lea vuhtiiváldit hálddašanguovllu iešguđet gielladaide erohusaid ja dárbbuid. Gielladat mat dál gullet hálddašanguovlui, leat juhkkon guovtti kategoriijii alimus vuoigatvuođadásiin; giellaovdánahttingielladat ja giellaaláskahhttingielladat. Goalmmat kategoriija, giellamovttiidahttingielladat, galget vuolidit sielmmá vai eanet gielladat hálidit gullet hálddašanguovlui. Giellamovttiidahttingielladat galget fuolahit sámi giella- ja kulturfálaldaga giellada mánáide, nuorraide ja vuorasiidda. Viidáseappot mearkašit rievdadusat earret eará gáibádusa ahte gielladain ja fylkkagielladain galgá leat giellapláner nannen ja oainnusmahttin dihtii sámeigielaide, ja gáibádusa ahte gielladat ja eará almmolaš orgánat mat galget sáhttit vástidit sámeigiellii, galget ávjalaččat juohkit dieđuid vuoigatvuođa birra geavahit sámeigiela go lea oktavuoha sámi giellageavaheddjiiguin. Láhkarievdadusat ledje NAČ 2016: *Váibmogiella – Sámeigielaide evttohuovon láchkamearrádusat, doaimmabijut ja ásahusat* čuovvuleapmi.

Giella- ja guovlodepartemeanta mielas lea dehálaš láchit diliid dasa ahte sámi álbmot beassá váldit oktavuoda guovddáš almmolaš eiseválddiiguin iežas gillii. Departemeanta sáddii miessemánu 2024 gulaskuddamii rievdadusevttohusa láchkaásahussii sámelága giellanjuolggadusaid birra. Evttohus lea lasihit listui eanet riikkaviidosas orgánaid mat leat geatnegasat sámi giellageavaheddjiide vástidit čálalaččat sámeigiellii.

6.1.2 Dulkon

Stáhta galgá fállat giellalaččat ja kultuvrralaččat heivehuvvon dearvvašvuoda- ja čálgobálvalusaid, vai álbmot beassá geavahit giellas rašis diliin. Láhka almmolaš orgánaid ovddasvástádusa birra geavahit dulkka jna. (dulkonláhka) bodii fápmui oddajagimánu 1. b. 2022. Láhka galgá veahkkin sihkkarastit riektesihkkarvuoda ja dohkálaš veahki ja bálvalusaid olbmui geat eai sáhte gulahallat dohkálaččat almmolaš orgánaiguin dulkka haga. Dulkonláhka gáibida ahte almmolaš orgánat galget addit dohkálaš veahki ja bálvalusaid. Láhka addá sierralobi gáibádusas geavahit gelbbolaš dulkka juovlamánu 31. b. 2026 rádjai. Lassin geat-

negasvuhtii almmolaš orgánaide geavahit gelbbolaš dulkka, bidjá láhka maiddá gáibádusa dulkii, nu go buori dulkondábi, bealátkeahthesvuoda ja jávohisvuodageaskku. Mánáid ii leat lohpi geavahit dulkan.

Ráđdehus bargá oktlaččat sihkkarastimiin doarvi dulkkaid guoskevaš gielain. Searvadahttin- ja mánggabealatvuodadirektoráhta (SMDi) lea nationála fágaeseváldi dulkoma várás almmolaš suorggis. SMDi doaimmaha lagas ovttasbarggu oahppoásahusaiguin mat isket ja gealbudit dulkkaid (OsloMet – stuorragávpotuniversitehta, Vestlandet allaskuvla ja Sámi allaskuvla). SMDi doaimmaha maid dá nationála dulkaregistara. Dat lea rabas registtar mas leat dulkkat iešgudet gelbbolašvuodakategorijain.

Tolkemonitor SPRÁK nammasaš DjO-prošeavtta ásašii SMDi mánggajahkásaš indikáhtormihtideapmin almmolaš orgánaide dulkadárbbus. Dasa lassin iská eará oasseprošeakta, Tolkemonitor LOV, man muddui almmolašdoaimmat doahhtalit dulkonlága mearrádusaid dulkka geavaheami birra.

Ovddasvástádus gealbudeamis sámeielat dulkkaid sirdui jagi 2022 OsloMetas Sámi allaskuvlii Guovdageainnus. Bargo- ja searvadahttindepartemeantta bušeahas, kap. 671, poasta 72, lea jagi 2025 juolluduvvon 1,2 miljon ruvnnu sámeielatdulkkaid gealbudeapmái. SMDi hálldaša daid ruđaid. Jagi 2024 bušeahhtasoahpamušas lasihuvvui rámmajuolludeapmi Sámi allaskuvlii Máhtto-departemeantta bušeahhta 7 miljon ruvnnuin nannet doaimma, viiddidit álgoohpahusa ja ásašit dulkaoahpu sámeielas.

6.1.3 Sámi giellateknologiija ja KI

Jus galggaš lihkestuvvat sámeielaid gáhttemiin ja ovddidemiin, de ferte láchit diliid dasa ahte sámeielat leat mielde teknologalaš ovdáneamis. Sámi giellateknologiijas lea sáhka sihke das ahte sámi giellageavaheddjiin leat reaidut mat dahket álkibun geavahit sámeielat juohkebeaivválaš gielan, ja ahte sámi čálamearkkaid sáhtá geavahit almmolaš dáhtavuogádagain.

Dat ahte odá teknologiija lea olámuttus sámeielat geavaheddjiide, mearkkaša hui ollu sihke sámiid oassálastimii servodagas ja sámeielaid ovdáneapmái. Divvun, UiT Norgga árktaš universitehtas, lea mañimus jagiid ovddidan ja almuhan mánga giellareaiddu sihke sámeielat ja eará minoritehtagielat. Das lea sáhka earret eará grammatihkkaprográmmain, korrekturprográmmain, elektrovnnalaš sátnegirjiin ja sámi boallobeavdečovosiin dihtoriid ja mobiilla várás.

Divvun lea maid dá ovddidan teavsttas-hállamii-prográmma mii dahká vejolažžan neahttabáikkiide fállat teakstalohkama sámeigillii. Giella- ja guovlo-departemeanta ruhtada Divvuma, ja buot dan reaiduid sáhtá viežžat nuvtá neahas.

Sámi giellateknologiijaguovddáš – Giellatekno, UiT Norgga árktaš universitehtas, veahkeha maid dá nannet sámeielaid digitaliserema. Giellatekno ulbmil lea ovddidit vuoddeaddji analysareaiduid iešgudet sámeielaid várás. Giellatekno lea ovddidan mánga interaktiiva prográmmat olbmuid geat háliidit oahppat sámeielat ja lea ovddidan mášenjorgalanprográmma mii jorgala davvisámeielas dárogillii. Prográmma dahká ovdamearkka dihtii álkibun sámi ásašusaide geavahit eanet davvisámeielat bargogiellan, vaike vel buohkat eai hálldaš sámeielat.

Divvuma ja Giellatekno stuorámuš hástalus lea ahte stuorra riikkaidgaskasaš fitnodagain eai leat rabas lavttat, rabas resurssat ja olámuttoláš standárddat. Dat dagaha ahte daid buktagiid maid Divvun ja Giellatekno ovddidit, ii sáhte fállat standárda prográmmagárvun dihtoriidda ja mobiilalefonnaide, muhto juohke geavaheadji ferte dan ieš viežžat neahas. Dat dahká váddáseabbon sámi giellageavaheddjiide geavahit sámeielat iešgudet digitála lávddiin.

Doppe gos giellateknologiija lea spesialiserejuvvon teknologiija giellagiedahallamii, lea goanstajierbmi govddit suorgi masa gullet mášinoahppan, dáhtaoaidnu, robotihkka ja mearridandoarjja, lassin giellateknologiijii. Goanstajierbmi sáhtá čoavdit ollu hástalusaid maid sámi servodat ferte dustet. Dán suorggi teknologiija ovddideapmi sáhtá nannet sámeielaid ja buoridit beasatlašvuoda resurssaide ja bálvalusaide. Go heiveha dan teknologiija mii lea jo, de lea vejolaš ovddidit reaiduid ja veahkkeneavvuid dakkár surggiin go oahpahas ja oahpus, dearvvašvuoda- ja fuolahussuorggis ja dulkonbálvalusas, ja sáhtá veahkehit čoavdit sámi giellaresurssaid váiluma.

Goanstajierbmi lea dakkár teknologiija mii lea johtilit ovdáneamen, muhto dál jo gávdnojit resurssat mat čatnasit sámeigillii. Sámi AI Lab lea Sámi allaskuvlii gullelaš prošeakta, mii iská mo goanstajierpmi sáhtá ovddidit ja heivehit dusten dihtii sámi servodaga dárbuid. Prošeakta deatuha erenoamážit dearvvašvuodalágádusa ja geahččala gávnnaht mo KI sáhtá buoridit bálvalusaid sámi buhcciid várás.

Ráđdehus bijai čakčamánuš 2024 ovdan *Fremtidens digitale Norge: Nasjonal digitaliseringsstrategi 2024–2030* nammasaš dokumeantta boahteáiggi digitála Norgga. Dehálaš doaimbidju strategiijas lea nationála infrastruktuorra ovddi-

deapmi KI várás mii galgá dahkat olahttin dakár vuoddomodeallaid mat leat vuodduuvvon dárú ja sámi giellaide ja servodatdiliide.

Jagi 2025 stáhtabušehtas lea juolluuvvon oktiibuot 40 miljon ruvnnu nannet goanstajierpmi dárogiela ja sáme giela. Bealli ruđain mannet Nationálgirjerádjui, ja ráđdehus lea addán Nationálgirjerádjui bargamuššan hárjehallat dárú ja sámi giellamodeallaid ja dahkat daid olahttin.¹ Nationálgirjeráđu galgá válđoášsis hárjehallat vuoddomodeallaid maid almmolaš suorggi dahje ealáhuseallima doaimmaheaddjit sáhttet viidáseappot ovddidit dihto bargamušaid čadahit. Mihttomearrin lea ahte giellamodeallat galget leat vuoddu dakkár KI-reaidduide mat leat buorebut heivehuvvon dáža ja sámi bargosajiide, skuvlii ja ohppui. Muhtun erenoamáš áššit čatnasit sáme giellaide, ja Kultur- ja dásseárvodepartemeanta áigu konsulteret Sámedikkiin Nationálgirjeráđu bargamuša sámi oasi birra. loahppa 20 miljovna, Máhtodepartemeantta bušehtas, geavahuvvo ruhtadit modealla rehkenastinhárjehallama, maid gievrarehkenastinfitnodat Sigma2 lea lágidan ja maid Sikt nammasaš máhttosuorggi bálvaluslági-deaddji eaiggáduššá. Dat galgá leat mielde ásahtit dárbbalaš teknologalaš infrastruktuvrra goanstajierbmái, vai ealáhuseallin ja almmolaš suorgi sáhttet ovddidit bálvalusaid dárogillii ja sáme giellii. Dárogiela ja sáme giela digitála geavaheapmi lea mearrideaddjin dasa ahte daid seailuhit ealli ja servodatguoddi giellan.

Ráđdehus bijai cuoŋománus 2023 ovdan strategiija digitála gelbbolašvuoda ja infrastruktuvrra várás mánáidgárddis ja skuvllas. Strategiijain háliida ráđdehus váikkuhit čielgasat doarjagii gielladaide ja fylkkagielladaide sin barggus odđe teknologijaiiguin, digitála reaidduiguin oahpahušas ja lassáneami preassa oktavuodas mánáid ja nuoraid persovdnasuodjalussii. Strategiija lea čállo ovtas KS:in. Strategiija váldomihttomearit leat:

1. Oahppit ovddidit digitála gelbbolašvuoda oahppoplánabuktosa vuodul. Mánáidgárddi digitála geavat váikkuhit mánáid stoahkamii, hutkái-vuhtii ja oahppamii mánáidgárddi rámmaplána vuodul.

¹ Giellamodealla lea statistihkalaš modealla gielas mii geavahuvvo giellateknologijias. Modealla addá sátneráidduid duodavuohkejuogu ja danne dan sáhtta geavahit teavstta analyseremii ja ráhkadeapmái lunddolaš giellaid vuodul, nu go dárogiela vuodul. Giellamodeallat leat dehálaččat chatbots, mášenjorgaleami, hállandovdáma, gulahallanvuogáda-gaid ja teakstaklassifiserema čovdosiidda. Muhtun mihtilmas giellamodeallageavaheamit leat: Autokorrektuvra, gulahallanvuogit, mášenjorgaleapmi ja hállandovdán. Gáldu: Store norske leksikon.

2. Mánáidgárde- ja skuvlasuorggi bargiin lea profesuodnafágalaš digitála gelbbolašvuoda ollašuttit mánáidgárddi ja skuvlaastoáiggeortnega rámmaplánaid ja skuvlla oahppoplánabuktosa intensiuvnmaid, máhttovuđot lahkone-miin.
3. Buot mánáin, nuorain ja rávesolbmui leat fáttmasteaddji, oadjebas ja buorit digitála birrasat mánáidgárddis ja skuvllas.
4. Digitála geađgejuolgi ja digitála čovdosiid olahttivuohta lea guoddevaš, buorre kvalitehta ja váikkuha dásseárvosaš mánáidgárde- ja oahpahušfálaldahkii miehtá riikka.
5. Mánáidgárde- ja skuvlasuorggi digitála bálvalusain ja diehtujuohkinhálddašeamis leat mánát, oahppit, bargit ja váhnemat guovddázis, ja dat ovddiduvvojit oktilis bálvalussan.

Ráđdehus lea bargamin stuorradiggedieđáhusain mánáid ja nuoraid digitála bajásšaddama birra. Stuorradiggedieđáhus oadjebas digitála bajásšaddama birra galgá váikkuhit ollislaš politihkkii suorggis. Dieđáhus galgá geahčadit sihke vejolašvuodaid ja hástalusaid dan digitála árgabeaivvis mas mánát ja nuorat ellet. Jagi 2025 stáhtabušehtas lea várrejuvvon 7 miljon ruvnnu bargui mánáid ja nuoraid suodjalemiin digitála lávddiin.

ON válđočoahkkin lea mearridan ahte 2022–2032 ON logijahki álgoálbmotgiellaid várás – The UN International Decade for Indigenous Languages (IDIL). Norgga eiseválddit vuoruhit IDIL. Logijagi oktavuodas giellateknologijija, digitaliseren ja mánáid ja nuoraid oahpus dehálaš ráđdehussii. Sámediggi ja Giella- ja guovlodepartemeanta leat ovtas ásahten nationála ovtasbargoforuma IDIL 2022–2032 várás. Forumis leat iešguđet sámi ja eará guoskevaš ásahtasat ja organisašuvnnat mielde. Nationála ovtasbargoforum galgá láchit diliid dasa ahte oktiordnet IDIL 2022–2032 čalmmusteami ángiruššama Norggas. Foruma lea earret eará hábmen nationála doaibmaplána mii doaibma strategalaš rámmán bargui sáme giellaiguin giellalogijagi áiggi. Doaibmaplána váldovuoruheamit leat teknologijija ja oahpahuš. Norggas leat maiddái guokte ovddasteaddji, geaid ráđdehus ja Sámediggi leat nammadan, ADHOC-joavkkus IDIL 2022–2032 oktavuodas, mii bargá digitála inkluderemiin.

6.1.4 Sámedikki mearkkašupmi

Sámedikki miela dárbbasuovvo sierra sámi KI-ángeruššan ja áigu bargagoahtit dainna ulbmiliin ahte ovddidit dakkár strategiija. Strategiijabargu čada-huvvo ovtas dálá fágabirrasiiiguin, nu go Sámi AI

Labiin ja Divvumiin. Sámediggi čujuha dasa ahte sámi KI-reaiddu ovddideapmi lea gáibideaddji ja gáibida sihke olmmošlaš ja ekonomalaš resursaid.

6.2 Sámi perspektiiva álbmotdearvvašvuodabargus

Álbmotdearvvašvuoda bargu Norgga galgá maiddáid ovddidit buori dearvvašvuoda sámi álbmogis. Dan sajis go ovddidit sierra doaibmabijuid sámi álbmoga várás, lea válđostrategiija ahte sámi perspektiivvat galget buorebut báidnit álbmotdearvvašvuodapolitiikka, nu ahte sámi perspektiivvat vuhtiiváldojit. Ráđdehus bijai giđđat 2024 ovdan Died. St. 12 (2023–2024) *Sámi giella, kultuvra ja servodateallin – Sámi álbmoga álbmotdearvvašvuoda ja eallindilit*, man vuodđun lea dat dovdastus ahte Norgga álbmotdearvvašvuodapolitiikka lea eanaš vuhtiiváldán majoritehta álbmoga. Viidáseappot čujuha diedđáhus dasa ahte dárbbasuvvojit doaibmabijut mat sihkkarastet ahte sámi perspektiivvat vuhtiiváldojit.

Nannen dihtii sámi perspektiivvaid nátionála álbmotdearvvašvuodapolitiikka ovddideamis lea departemeanta miela dárbu fuolahit sámi ovddastusa iešgudet arenain. Nammaduvvon lea almmolaš lánvegoddi álbmotdearvvašvuodadoaibmabijuid vuoruheapmái mas lea lahttu sámi duogáži, ja ráđdehus lea diedđihan ahte go ásuuvvot álbmotdearvvašvuodapolitiikkalaš ráđđi, de das galgá leat sámi ovddastus.

Dearvvašvuodagelbbolašvuoda lea olbmónákca áddet, árvoštallat ja geavahit dearvvašvuodadieđuid dasa ahte dahkat máhttuvuodot mearrádusaid iežas dearvvašvuoda ektui. Dat guoská mearrádusaide sihke eallindábiid, dearvvašvuodaovddideaddji ja dávdáeastadeaddji doaibmabijuide ja iežas dávdá hálldáseapmái ja dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusa geavaheapmái. Heajos dearvvašvuodagelbbolašvuoda čatnasa heajut dearvvašvuotii ja iežas dávdá fuonit čuovvuleapmái, alit dávdagávđnoštupmái ja dasa ahte dávjit gártá buohcevisui. Álbmoga dearvvašvuodagelbbolašvuoda lokten sáhtta váikkuhit buoret eallindábiide, dearvvašvuotii ja eallinkvalitehtii. Mis váilu máhttu vejolaš erohusain dearvvašvuodagelbbolašvuodas gaskal sámi álbmoga ja Norgga álbmoga muđui. Dattetge orrot leamen erohusat oainnus dearvvašvuotii ja dávdáide. Jagi 2025 stáhtabušehtas lea juolluvvon 25 miljon ruvnu «ABC for god psykisk helse» nammasaš álbmotdearvvašvuodakampanjii. Dán kampannja bokte galget olbmot oazžut

máhtu dan birra mo sii sáhttet nannet psykikalaš dearvvašvuoda ja eastadit psykikalaš givssiid. Fylkkagielladaid ángiruššami leat ráhkaduvvon njuolggadusat, seammás go Dearvvašvuodadirektoráhta čadaha nátionála mediahivodakampannja mii galgá sihke loktet álbmoga máhtu ja doarjut nátionála ja báikkálaš ángiruššama. «ABC for god psykisk helse» sáhtta heivehit iešgudet ahkejoavkkuide, arenaide ja joavkkuide servodagas. Guoskevaš lea árvoštallat heivehit ABC-kampannja buoret psykikalaš dearvvašvuoda várás, sámi giellaide, kultuvrii ja servodateallimii.

Dearvvašvuodadirektoráhtas lea ovddasvástáduš gielladaid álbmotdearvvašvuodabarggu prográmmas ja lagas gulahallan lea leamaš fylkkagielladaiguin. Ollu doaibmabijut mat leat ovddiduvvon prográmma bokte gusket maiddái sámi mánáide ja nuoraide.

Ráđdehus diedđihii stuorradiggediedđáhusas Died. 12 (2023–2024) *Sámi giella, kultuvra ja servodateallin – Sámi álbmoga álbmotdearvvašvuoda ja eallin dilit* ahte sii áigot árvoštallat vuhtiiváldima sámi álbmogii álbmotdearvvašvuodála ođasmahttima oktavuodas. Sii sáddejedje gulas-kuddannotáhta golggotmánus 2024, mas earret eará evttohedje ahte stáhta dearvvašvuodaiešvállidit galget atnit ávvira sámi álbmoga erenoamáš álbmotdearvvašvuodahástalusain go dat leat guoskevaš.

Dasa ahte lága bokte mearridit ovddasvástáduš dasa ahte atnit ávvira sámi álbmoga erenoamáš álbmotdearvvašvuodahástalusain, leat iešgudet oainnut. Ollu gulaskuddancealkámušat dorjot evttohusaid, muhto earát leat kritihkalaččat dasa ahte addit sámi álbmogii ovddu servodaga eará joavkkuid ektui. Sámediggi oaiivildii ahte sátnádeapmi «gos dat lea guoskevaš», lea menddo eahpečielggas dasa ahte giellat, fylkkagiellat ja stáhta dearvvašvuodaiešvállidit sáhttet čadhit beaktilis doaibmabijuid. Jus galggaš sihkkarastit ahte sámi álbmoga álbmotdearvvašvuodahástalusat fuolahuvvojit doarvái bures ja sihkkarastit beaktilat, ulbmileappo ja eanet konsekveanta ángiruššama, bivdá Sámediggi ahte bájuheapmi «gos dat lea guoskevaš» lonuhuvvo dajaldagain «doppe gos lea sámi ássan». Sámediggi oaiivilda ahte dakár rievdadus livččii mielde sihkkarastimin ahte doaibmabijut hábmejuvvojit ja deivet duohta dárbbuide.

Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanta áigu 2025 giđa ovddidit lánkaproposišuvvna rievdadusaid birra álbmotdearvvašvuodála.

Fylkkaid álbmotdearvvašvuodaiskkadeamit leat dehálaš máhttodoarjjan gielladaide sin visogo-

vvabargui. Dát iskkadeamit leat dehálaččat dasa ahte oažžut ovdan báikkálaš dieđuid dearvvašvuoda ja eallinkvalitehta ja váikkuhanfaktoriid birra. Iskkadeamit dahket vejolažžan oažžut ovdan erohusaid gaskal sámi álbmoga ja álbmoga mudui. Álbmotdearvvašvuodainstituhtta čadaha iskkademiid, Álbmotdearvvašvuodainstituhtta ja riikka fylkkagielddaid gaskasaš ovttasbarggus. Hástalussan dál lea ahte iskkadeamit čadahuvvojit eahpejeavddalaččat. Dat ollistit daid iskkademiid maid earret eará SAMINOR ja Ungdata čadahit. Fylkkadearvvašvuodaisskkademiide hábmeyuvvon sámi lassemodula mii veahkeha čuvget sin dearvvašvuoda ja eallinkvalitehta geat identifiserejit iežaset sápmelažžan. Duohtavuoda- ja soabadan-kommišuvnna raporta čujuha daid dáruiduhttin-proseassaide mat mearkkašahtti láhkai leat noađuhan sámi álbmoga ja sámi kultuvrra, jáhkkmis dearvvašvuodaváikkuhusaiguin.

Diedáhusa Dieđ. 12 (2023–2024) *Sámi giella, kultuvra ja servodateallin – Sámi álbmoga álbmotdearvvašvuoda ja eallin dilit* hábmema okta-vuodas čalle Álbmotdearvvašvuodainstituhtta ja UiT Norgga árktalaš universitehta Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáš raportta sámi álbmoga dearvvašvuoda birra. Raporta lea okta Álbmotdearvvašvuodaraportta kapihttaliin ja galgá odasmahttojuvvot jeavddalaččat, boahte háve 2025 gida. Raportta sáhtta maid atnit nátionála visogovvan sámi álbmoga álbmotdearvvašvuodahástalusa.

6.3 Ahkeheivehuvvon báikkálaš servodagat

Demográfalaš rievdamat eanet vuorrasiiguin, geat ellet guhkit, ja uhcit mánáiguin ja nuoraiguin ja olbmuiiguin bargonávccalaš agis, čuhcet garra-seappot guovllugielddaide ja rurála guovlluide, ja leat maiddá mihtilmasat sámi álbmogii.

Ráđdehus áigu ásahtit ahkeheivehuvvon servodaga mas dilit galget láchčojuvvot dasa ahte vuorasat sáhttet eallit doaimmalaš eallimiid, hálddašit árgabeaivvi ja searvat servodahkii. Eanebut ja eanebut ellet mánga jagi penšuvnnain buriid ja doaimmalaš jagiid, ovdalگو dárbašit viiddes dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid. Álbmotdearvvašvuodadieđáhus deattuha doaimmalaš ja dearvvašlaš boarásmuvvama dearvvašovddideaddji potenciála nannema, ja ovddidit dearvvašvuoda ja eallinkvalitehta olles eallima. Ahkeheivehuvvon servodagain lea maiddá dehálaš deattuhit ahte vuorrasiin leat árvvolaš resurssat ja vásáhusat maid lea dehálaš árvvusatnit ja geavahit. Vuorasat sáhttet vásihit hehttehusaid ja negatiiva guotuid dasa ahte boarásmuvvat, nu gohčoduvvon ahkeisma, ja bargu galgá maiddá leat mielde vuosttaldeamen dan.

Bo trygt hjemme gohčoduvvon ođastusas oadjebas ruovttus orruma várás lea Ealli báikkálaš servodagat dehálaš ángiruššansuorgin ásahtit fáttmasteaddji lagasbirrasiid ja láchit diliid sosiála ja dearvvašvuodaovddideaddji doaim-

Boksa 6.1 Senteret for et aldersvennlig Norge (guovddáš ahkeheivehuvvon Norgga várás)

Senteret for et aldersvennlig Norge lea nátionála fága- ja gealboguovddáš mii bargá dan ala ahte ovddidit eanet ahkeheivehuvvon ja guoddevaš servodatovddidemiin miehtá riikka. Dasa gullá ovddasvástáduš fuolaheamis sámi ja eará minori-tehtaálbmoga.

Ahkeheivehuvvon ovddideami vuodđun leat máilmmi dearvvašvuodaorganisašuvnna rámmat ja čatnasa oadjebas ruovttus orruma ođastussii. Vuodđu buori dearvvašvuhtii biddjo vuosttažettiin dearvvašvuoda- ja fuolahus-suorggi olggobealde. Ođastusa vuosttaš ángiruššansuorggis lea danne sáhka ovddideamis ealli ja ahkeheivehuvvon báikkálaš servodagaid. Dán ángiruššansuorggis lea guovddáš ožžon ovddasvástádusa čadahit jagi 2030 progámma ahkeheivehuvvon Norgga várás.

Ovttas iešgudet doaimmaheddjiiguin galgá guovddáš veahkehit servodaga nagodit dustet boarásmuvvi álbmoga hástalusaid ja vejolašvuodaid. Guovddáš doaimmaha ahkeheivehuvvon báikkálaš servodagaid fierpmádaga ja guoibmevuodaortnega mii galgá váikkuhit ovttasdoaimmami ja máhttolonohallami gaskal almmolaš ja priváhta suorggi, organisašuvdnaeallima ja dutkama.

Bargamuššii gullá maiddá oažžut ovdan man mávssolaš dat lea ahte juohkehaš pláne ieža boarisvuoda vai mii sáhttit orrut ruovttus ja ieža birget nu guhká go vejolaš. Kampánnja planleggelitt.no addá cavgilemiid, rádiid ja inspirašuvnna ássiide.

Guovddáš ahkeheivehuvvon Norgga várás gullá Dearvvašvuodadirektoráhta álbmotdearvvašvuodadivišuvdnii.

maide. Program for et aldersvennlig Norge 2030 nammasaš prográmmain ahkeheivehuvvon Norgii galgá jotkojuvvot diehtujuohkin dálá ja boahte vuorrasiidbuolvvaide man dehálaš lea buorebut plánet iežas boarisvuoda, dan birra ahte nannet mielváikkuheami plánabargui, loktet gielddaid gelbbolašvuoda ahkeheivehuvvon servodatovddideamis ja ovddidit ahkeheivehuvvon čovdosiid ovttasbarggus ja bargoguoibmevuodas iešguđet organisašuvnnaiguin, ealáhusaiguin ja dutkamiin. Earret eará leat čohkkejuvvon ahkeheivehuvvon olgoguoivlluid ovdamearkkat, dieđut ahkeheivehuvvon fievrárusaid birra, kampánja- ja bagadanmateriála iežas boarisvuoda plánema birra ja dan birra makkár ásodagas lea vuogas boarásmuvvat. Ovttas Frivillighet Norge nammasaš organisašuvnain lea bargu jođus ovddidemiin vuorrasiid resursan eaktodáhtolaš barggus. Senteret for et aldersvennlig Norge lea Dearvvašvuodadirektoráhtii gullelaš guovddáš mas lea ovddasvástáduš prográmmas ja galgá ovddidit barggu gielddaid ja eará doaimmaheddjiid ektui. Guovddáš lea maid čadahan oahpahusa buot riikka vuorrasiidráđiid várás jagi 2024, ja áigu joatkit fálladaga jagi 2025, nannen dihtii báikkálaš mielváikkuheami ja vuorrasiid váikkuhanvejolašvuodaid ja addit árvalusaid gielddastavrii ja gieldda plánabargui. Jagi 2025 lea guovddáš maiddá ožžon doarjaga nannet vuorrasiid digitála searvadahttima.

Stuorradiggedieđáhusas sámi álbmoga álbmotdearvvašvuoda ja eallindiliid birra boahtá ovdan ahte Senteret for et Aldersvennlig Norge galgá váldit mielde sámi perspektiivva iežaset bargui earret eará ahkeheivehuvvon gielddaiguin ja eaktodáhtolaš bargguin. Guovddáš lea bovdn ovttasbargui Sámedikkiin ja Sámedikki vuorrasiidráđiin, ja áigu geahččalit searvvahit guoskevaš gielddaid dan bargui.

6.4 Buorit dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusat heivehuvvon sámi ássiide

Dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid vuolggašadain galgá leat dat mii lea dehálaš juohkehažži ja mo son vásiha iežas dili ja máilmmi su birrasis. Sámiid voigatvuodát álgoálbmogin lea deaivvadeamis dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaiguin muddejuvvon nátionála lágain ja riikkaidgaskasaš konvenšuvnain.

Hui mávssolaš lea ahte dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid bargiin lea máhttu sosiála, historjjálaš ja kultuvrralaš beliin main sáhtta lea mearkašupmi deaivvademiide gaskal sámiid ja bálvalu-

Boksa 6.2 Sámedikki vuorasstrategiija

Sámedikki vuorasstrategiija – Sámi vuorasolbmot lea ráhkaduvvon lagas ovttasbarggus Sámedikki vuorrasiidráđiin. Strategiija deattuha ahte sámi vuorrasat leat dehálaš resursan servodahkii ja ahte sii galget beassat eallit eallimiiddiset dásseárvosaš sápmelažžan ja dásseárvosaš olmmožin. Lassin dasa maid buorit ja heivehuvvon dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid mearkašit, deattuhuvvo ahte sámi vuorrasat galget beassat leat árijálaš oassálastit dan searvevuodas gos sii ássat. Sin attus lea dehálaš servodahkii ja báikkálaš servodahkii, ja addá vuorrasiid gullelašvuoda ja buoret eallinkvalitehta. Vuorrasiin lea dehálaš rolla seailuheamis sámi historjjá, vásáhusaid ja árbedieđu, ja dillet galget láhččot buolvasearvevuhtii ja máhttogaskkusteapmái.

Strategiija čujuha maiddá dasa ahte sámi giela ja kultuvrra olahttivuohta vuorrasiidde dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid, kulturfálaldagaid ja astoáiggedoaimmaid oktavuodas lea dehálaš vuorrasiidde. Sámediggi meannudii strategiija juovlamánus 2023 ja áigu dan čuovvulit doaimbaplánain.

Gáldu: Sámediggi

said. Girjjálašvuodas geavahuvvo doaba *kultuvrralaš oadjebasvuoha* mii čujuha buohcci oadjebasvuodadovdui deaivvadeamis bálvalusaiguin, vai sin kultuvra ja eallinmáilbmi dovđajuovvo, mieđihuvvo ja fuolahuvvo oadjebas vugiin.²

Sámit geavahit dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid dadjat seamma láhkai go majoritehtaálbmot ge, muhto lea uhcit duhtavaš fálladagain. Lea uhccán mii geažida dan ahte leat erohusat gaskal sámi álbmoga ja majoritehtaálbmoga go guoská dearvvašvuodadillái ja dávdagávdnoštupmái, muhto muhtun girjjálašvuodain dieđihuvvo ahte sámiin lea eará áddejupmi dearvvašvuodas, dávdas ja dikšumis go majoritehtaálbmogis.³ Gávdno maiddá girjjálašvuoha mii čujuha dasa ahte sámiin lea eambo njuolggá giellageavaheapmi ja eanet metaforat go hállet dávdá ja dearvvašvuoda

² Krane 2021

³ Krane 2021

Boksa 6.3 Nationála dearvvašvuoda- ja ovttasdoaimmanplána

Nationála dearvvašvuoda- ja ovttasdoaimmanplánas (Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanta 2024) nanne ráđdehus ahte dearvvašvuoda- ja fuolahuspolitihkas lea sáhka ásaheamis dearvvašvuodaovddideaddji servodaga, eastadeamis dávdá ja sihkkarastimis lávdaduvvon dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusa mii addá buriid, oadjebas ja dásseárvosaš bálvalusaid buohkaide miehtá riikka. Dásseárvosaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusat mearkkaša ahte bálvalusain galgá leat seamma buorre kvalitehta ja dat galget leat olámuttus ja heivehuvvon juohkehačča dárbbui beroškeahtta čearddalašvuodas, ássanbáikkis jna.

Boksa 6.4 Oadjebas orrun ruovttus

Dieđáhusas Meld. St. 24 (2022–2023) *Felleskap og meistring – Bu trygt heime* ovdanbidjá ráđdehus ollislaš ángiruššama ahkeheivehuvvon servodaga várás mas lea rabasvuohka, oadjebasvuohka ja searvevuohka. Oadjebas orrun ruovttus-odastus galgá váikkuhit ahkeheivehuvvon servodagaide, buoret ollislašvuhitii vuorrasiidpolitihkas ja buoret dearvvašvuodaveahkkái vuorrasiidda Norggas. Bajimus mihttomearrin lea ahte vuorrasat galget sáhttit orrut oadjebasat ruovttus ja ahte dárbbu dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaide mañiduvvo, buoret plánema, eastadeami ja ulbmileappo bálvalusaid bokte. Odastusbarggus lea leamaš dehálaš atnit erenoamáš ávira das mo mii fuolahit iežamet erenoamáš ovddasvástádusa álgoálbmogis odastusa čađaheamis.

birra. Viidáseappot čujuha dutkan dasa ahte dakkár preferánssat sorjájit hui ollu indiviidas ja dilálašvuodas. Oktagaslaš heiveheapmi ja báikkálaš čatnaseapmi leat dehálaš doaimmabijut.⁴

Sámi bálvalusvuostávdit dárbbasit deaivvadit dakkár bálvalusain mas lea gelbbolašvuohka sámi gielas ja kultuvrras. Erenoamážit vuorrasiin sáhtta leat váttis dovddahit iežaset oaviliid majoritehtagillii, mii lea hui guoskevaš olbmuid geain lea demeansadávda, ja geat dávjá máhccet eatnigiela geavaheapmái. Mađe eanebut boarásmuvet, dađe eanebut ožžot demeanssa. Odđasat girjjálašvuodas lea gávnnahuvvon ahte dearvvašvuoda- ja fuolahusásahusaid bargit vásihit ahte fysalaš birrasa ja borramušfálu heiveheapmi nu ahte dat dávista sámi kultuvrra, sáhtta addit dovđán- ja oadjebasvuodadovddu.⁵

Sámedikki vuorrasiidráđdi deattuhii ahte demeansa lea tabuvuloš dávda sámi álbmogis, ja ahte dat lea dávda man oapmahaččat sáhtte čiegađit guhká, ja ahte šielbmá veahki ohcamis almmolašvuodas lea allat.

Duohtavuoda- ja soabadankommišuvdna čujuha dárbbui loktet dearvvašvuodabargiid kulturgealbbu, ja deattuha dan mearkkašumi bálvalusaid kvalitehtii. Kommišuvdna čujuha ahte ferte

systemáhtalaččat ángiruššat fuolahat dihtii ahte bálvalusaid šaddet eanet fáttmasteaddjin ja heivehuvvon kultuvrralaš dárbbuide. Kommišuvdna čujuha maid dási ahte sámit leat vásihan vealaheami ja molsašuddi vejolašvuoda fidnet dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid, mii lea vuolggahan eahpeluohttámuša dearvvašvuodalágádussii ja uhcit bálvalusgeavaheami. Kommišuvdna evttohan nannet dearvvašvuodabargiid oahpahusa sámi kultuvrras ja gielas sihkkarastin dihtii buoret gulahallama ja áddejumi. Viidáseappot evttohuvo ásaht eanet dearvvašvuodabálvalusaid guoskevaš guovlluin gos ássat ollu sápmelaččat. Dasa sáhtta gullat mobiila dearvvašvuodabálvalusaid ja teknologijia geavaheapmi vai sáhtta fállat gáidduskonsultašuvnnaid olbmuid geat ássat boaittobeiliin. Kommišuvdna oavvilda dan sáhtta doarjut eanet ovttasbargguin báikkálaš doaimmaheddjiiguin. Evttohusat galggašedje uhcidit eastagiid maid sámi álbmot deaivvašii go sii ohcet dearvvašvuodaveahki.

Jus bálvalusaid galggašedje deaivvadit sámi álbmogiin heivehuvvon bálvalusaiguin main lea buorre kvalitehta, gáibiduvvo máhttu ja gelbbolašvuohka sámi gielas, kultuvrras ja servodatdiliin. Danne áigu ráđdehus joatkit ovddideami ja gealbudeami daid surggiin mat leat dehálaččat sámi álbmogii.

⁴ Blix 2016

⁵ Krane 2021

6.4.1 Gealbudeapmi ja ovddideapmi

Ráđdehus háliida ahte sámi álbmot galgá oažžut dásseárvosaš bálvalusaid main lea buorre kvalitehta ja heivehuvvon ovttaskasolbmui. Danne lea ráđdehus mánggaid jagiid ángiruššan dutkamiin, ovddideamiin, gielain ja kulturgealbuiin bálvalusas. Ráđdehus áigu joatkit dán barggu.

6.4.1.1 *Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáš ja SAMINOR*

Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáš lea UiT Norgga árktalaš universitehta Servodatmediinanaš instituhta vuollásaš iehčanas guovddáš. Guovddáš lea mielde ovddideamen dásseárvosaš ja máhttovuđot dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid sámi álbmogii dearvvašvuoda- ja eallindilledutkamiin. Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanta veahkeha guovddáža vuoddurohtademiin.

Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáš lea čadahan mánga stuorra álbmotiskadeami gielddain main lea sámi álbmot jagiid 2003–2004 ja 2012–2014, gohčoduvvon SAMINOR 1 ja 2. Dutkamat leat almmostahtán mánga dearvvašvuodahástalusa sámi álbmogis. Boahhte iskkadeapmi SAMINOR 3, álggahuvvui jagi 2023 ja galgá plána mielde loahpahuvvot jagi 2025. Davvi-, julev- ja lullisámi guovllut leat mielde dutkamis.

SAMINOR 1 ja 2 leat addán eanet máhtu sámi ja davvinorgalaš álbmoga álbmotdearvvašvuoda birra, muhto lea seammás čuoččaldahtán odđa máhttodárbbuid. Dasa lassin lea dárbu čuovvut álbmotdearvvašvuodaprofiilla áiggi vuollái. SAMINOR bokte oažžut maiddá máhtu kvena/norgga-suopmelaš álbmoga birra.

SAMINOR 3 dáhtačohkken dáhpáhuva sihke jearahallamiid bokte ja stuorra dearvvašvuoda- ja eallindilleiskadeami bokte gažaldatskoviiguin ja klinihkalaš mihtidemiiguin. SAMINOR 3 oassálastiid lohku lea mealgat stuorát go dan guovtti ovdit iskkadeamis. Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáža dutkan ja dieđut SAMINOR 3 álbmotiskadeamis leat dehálaččat dán suorggi máhttoovddideapmái. Oktiibuot lea juolluduvvon lagabui 92,5 miljon ruvnnu stáhtabušehtas áigodagas 2023–2025 SAMINOR 3 čađaheapmái.

6.4.1.2 *Buhcciidsiiddaid ja ruovttubálvalusaid ovdánahttinguovddáš*

Nannen dihtii dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid miehtá riikka lea ásahehuvvon buhcciidsiiddaid ja ruovttubálvalusaid ovdánahttinguovddáš juohke fylkii, maŋŋa ovdeš fylkkajuogadeami.

Guovddážit galget váikkuhit fága- ja gealboovddideapmái ja odđa máhtu, odđa čovdosiid ja nationála láidestusaid lávdadeapmái. Okta giella juohke fylkkas lea lágideaddjigiella buhcciidsiidda ja ruovttubálvalusaid ovdánahttinguovddáži. Guovddážit galget váikkuhit ovddideapmái nationála ángiruššansurggiin, báikkálaš dárbbuid vuodul. Ovdánahttinguovddáža olahusjoavkun leat gieldda dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid jodiheaddjit ja eará bargit iežas fylkkas, vuostazettiin buhcciidsiiddain ja ruovttuvuđot bálvalusain. Ovdánahttinguovddážiin galgá leat govda fágalaš perspektiiva ja bálvalusat buot buhcciid- ja geavaheaddji-joavkkuide, nu go olbmot somáhtalaš ja psyhkalaš dávdaiguin, gárrenávnassorjjasvuodain dahje doaibmavádjivuodain.

Karášjoga giella lea jagi 2018 rájes leamaš lágideaddjigielladan Buhcciidsiiddaid ja ruovttubálvalusaid ovdánahttinguovddáži (BRO) sámi álbmoga várás Finnmárkkus. Guovddáža ulbmil lea láhčit diliid dásseárvosaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid sámi álbmogii sihke báikkálaš, regionála ja nationála dásis. Ovdánahttinguovddáš galgá erenoamážit leat mielde ovddideamen bálvalusaid buhcciidsiiddaide ja ruovttuvuđot fuolahussii sámi álbmoga várás Finnmárkkus.

6.4.1.3 *Giellada dearvvašeallin-, oahppan- ja hálddašanfálaldat*

Dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusa oahppan- ja hálddašandoaibma dáhpáhuva sihke buhcciidsiiddain ja gielddain masa gullá oktagaslaš ja joavkovuđot diehtujuohkin, bagadeapmi, oahpahuš, gálggaid hárbjehallan ja vásáhusjuogadeapmi. Dat doaibma dáhpáhuva sihke dan jotkkolaš oktavuodas mii geavaheddjiin, buhcciin ja oapmahaččain lea dearvvašvuodabargiiguin, ja sierra fálaldagaid ja lágášbarggu bokte.

Oahppan- ja hálddašandoibmii gullá maiddá bargu eallindábiiguin, ja giellada dearvvašeallinguovddážiid fálaldat lea oassi giellada dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid oahppan- ja hálddašandoaimmas. Dakkár fálaldagat sáhttet buoridit juohkehačča álbmotdearvvašvuoda ja ieshálddašemi. Oahppan- ja hálddašanfálaldaga láchin sámi ássiide ja ássiide sisafárrenduogážiin lea dál váilevaš. Dehálaš lea ahte dieđut heivehuvvot ja ahte giella, kultuvra ja dearvvašvuodagealbu vuhttiiváldo fálaldagaid hábmema oktavuodas. Dearvvašvuodadirektoráhta lea ođasmahttimin nationála rádiid ja rávvagiid oahppan- ja hálddašandoaimma birra mat plána mielde galget almmuhuvvot jagi 2025 mielde.

Boksa 6.5 Álbmoga dearvvašvuodagelbbolašvuoha

Helse Sør-Øst RHF lea ožžon bargamuššan nannet buhcciid ja oapmahaččaid dearvvašvuodagelbbolašvuoda ja searvadahttima odđa ángiruššansuorgin 2040 regionála ovddidanplánas. Helse Sør-Øst áigu vuoruhit:

- árijjalaš buhcciid- ja oapmahašmielváikkuheami
- nannet buhcciid- ja oapmahašoahpaheami kvalitehta ja uhcidit sávakeahtes molsašuddama das
- nannet buhcciid ja oapmahaččaid ovtasválljemiid kvalitehta ja viidodaga buot agiin
- nannet dearvvašvuodabargiid gelbbolašvuoda dearvvašvuodagulahallamis
- loktet dearvvašvuodabargiid gelbbolašvuoda sámi gielas ja kulturáddejumis
- loktet kvalitehta dearvvašvuodaveahkis olbmuid geain lea sisafárrejeaddjidoogáš
- heivehit diehtjouhkima buhcciide ja oapmahaččaide buot agiin doppe gos sii leat, goas sii dan dárbbasit

6.4.1.4 Sámi Klinihkka

Sámi Klinihkka fállá spesialistadearvvašvuodabálvalusaid somáhtalaš ja psyhkalaš dearvvašvuodas, gárrendiliin ja sorjjasvuodagillámušain, ja lea gielalaččat ja kultuvrralaččat heivehuvvon sámi álbmogii. Klinihkkii gullet Spesialistadoavtterguovddáš ja Sámi našuvnnalaš gealbobálvalus – psyhkalaš dearvvašvuodasuddjen ja gárrendilledikšu (SÁNAG). SÁNAG lea organiserejuvvon guhttan klinihkalaš ovtadahkan ja das lea nationála joavku mii galgá leat mielde ovddideamen dásseárvosaš ja kulturheivehuvvon dikšofálaldaga sámiide miehtá riikka.

SÁNAG lea ásahan vuosttašlávkefálaldaga psyhkalaš dearvvašvuodas. Vuosttašlávkefálaldat lea nuvtá, ja SÁNAG:in sáhtá váldit njuolggá oktavuoda. Ságastallanfálaldat lea kultur- ja giellaheivehuvvon.

Oassin doibmii lea ásahuvvo geriatriijalaš joavku, mas lea ohcandoaimma sámegeiela hálddašangielddaid ektui, mii oktiivástida nationála dearvvašvuoda- ja buohceviessoplánain (2016–2019). Joavku galgá earret eará čielggadit kognitiiva váilli ja demeanssa sámi buhcciin.

6.4.1.5 Erenoamážit olbmuid birra geain lea demeansa

Ráđdehus áigu loktet daid dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusa bargiid gelbbolašvuoda geain lea oktavuoha sápmelaččaiguin geat leat oažžumin demeanssa. Demeansaplánas 2020 lea hábmejuvvon sierra diehtjouhkinávdnasat sámi álbmoga várás, earret eará Demensomsorgens ABC bokte. Ulbmilin lea ahte sápmelaččat galget oažžut dieđu iežaset gillii.

Dearvvašvuodadirektoráhta *Nasjonal faglig retningslinje for demens* nammasaš nationála fágaláš njuolggadusain demeanssa várás nannejuvvo ahte dearvvašvuodaásahusat galget láhčit diliid dasa ahte dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusat váldet vuhtii divššohasa iežas perspektiivva. Dakár fuolahusas lea vuosttažettiin sáhka geahččat olbmo áidnalunddot indiviidan ja váldit vuhtii oktagaslaš dárbbuid, sávaldagaid, oainnuid, dábiid, duogáza, eallinhistorjja ja kultuvrralaš referansaramma. Dat guoská maiddái buhcciid ja geavaheiddjiid sámi gullevašvuhtii.

Stuorra oasis sámi vuorrasiin lea sámegeiella vuosttašgiellan. Seammás lea nu ahte stuorra oassi sin mánain ja manisbohttiin eai hálddaš sámegeiela. Dat sáhtá leat hástaleaddji sihke oapmahaččaide ja bálvalusaide. Nannen ja ovddidan dihtii sámi kultuvrra, giela ja servodateallima lea Sámedikkis ovtasbargošiehtadusat mángga gávpotgielddain main lea stuorát sámi álbmot. Siehtadusat gusket earret eará kultuvrii, skuvlii ja dearvvašvuhtii, ja lea dehálaš doaimbidjun dasa ahte loktet sámepolitihkalaš áššiid áššelistui. Gielddat ja fylkkagielddat maiguin Sámedikkis leat ovtasbargošiehtadusat sáhttet dasto ohcat doarjaga regiovdnaovddidanprošeavttaide Sámedikki iežas doarjjaortnegiin. Ráđdehus ávžžuha gielddaid main lea stuorát sámi álbmot, váldit atnui ovtasbargošiehtadusaid Sámedikkiin.

6.4.1.6 Gealbudeapmi spesialistadearvvašvuodabálvalusas

Eaktun dásseárvosaš- ja fuolahusbálvalusaide sámi álbmoga várás lea ahte gávdnojit buorit ja olámuttolaš dulkonbálvalusat. Nationála dearvvašvuoda- ja ovtasdoaimmanplánas daddji ahte dearvvašvuodabargiid gelbbolašvuoha sámi gielas ja kulturáddejumis galgá loktejuvot. Regionála dearvvašvuodafitnodagaid bargu *Spesialistadearvvašvuodabálvalusat sámi álbmogii* nammasaš strategijadokumeanttain sihkkarastá spesialistadearvvašvuodabálvalusa kvali-

Boksa 6.6 Oahppan- ja fuolahusvuđot bálvalusat – Duoddarii

Duoddarii-fálaldat lea ásahuvvon stuorra osiin sámi boazoguohtunguovllus. Duoddarii lea jurddašuvvon mánga iešguđet geavaheaddjijovkui. Okta geavaheaddjioavkkuin leat olbmot geat árrat leat ožžon demeansa. Duoddara bokte ožžot dál olbmot geat árrat leat ožžon demeansa fálaldaga mii váikkuha fysalaš doaibmami, sosiála searvevuhtii, iešguđet doaimmaide ja vel gullevašvuhtii ge iežas sámi duogáži. Dán fálaldaga bokte addo áidnalunddot vejolašvuhta beassat boazodollui, geavahit giela, máistit árbevirolaš biepmu ja fas beassat vásihit boazodoallo-

eallima. Ráđdehus áigu joatkit Duoddara oainnusmahttima ja ovddideami guoskevaš bálvalusfálaldahkan demeansafuolahusa ja eará geavaheaddjioavkkuid várás.

Jagi 2024 evaluerejuvvui ortnet. Evaluerema váldocekka lea ahte Duoddarii lea bures organiserejuvvon ja servodatávkkálaš prográmma ásahan dihtii lasseditnasa berošteaddji boazodoallobearrašiidda oahppan- ja fuolahusvuđot bálvalusaid ovddideami ja vuovdima bokte.

Govus 6.1 Annfinn goađis – Duoddarii-fálaldat Nordlánddas.

Govva: Ingrid Roaldsen/Nordlándda stáhtahálldašeaddji

tehta ja gelbbolašvuoda ovddideami sámi gielas ja kultuvrras. Strategijjadokumeantta čuovvuleapmin leat dat njeallje regionála dearvvašvuodafitnodaga čállán oktasaš raporta *Spesialistadearvvašvuodabálvalusat sámi álbmogii regiovnnaid gaskasaš raporta 2023–2027* oktan

regionála doaibmabidjoplánaiguin mat galget čuovvuluvvot regionála dearvvašvuodafitnodagain. Doaibmabijut lokten dihtii máhtu sámi gielas ja kultuvrras leat guovddázis dáid doaibmabidjoplánain.

Boksa 6.7 Dearvvašvuodagelbbolaš vuolta Helse Sør-Øst regionála ovddidanplánas

Helse Sør-Øst RHF odđa ángiruššansuorgi jagi 2040 rádjai regionála ovddidanplánas lea nannet buhcciid dearvvašvuodagelbbolašvuoda ja involverema. Dat adno eaktun dasa ahte lihkostuvvat plána eará ángiruššamiiguin. Helse Sør-Øst áigu vuoruhit:

- árijalaš buhcciid- ja oapmahašmielváikkuheapmi
- nannet kvalitehta ja uhcidit sávakeahtes molsašuvvamiid buhcciid- ja oapmahašoa-hpaheamis
- nannet kvalitehta ja viidodaga ovttas válljemis buhcciiguin ja oapmahaččaiguin buot agiin
- nannet dearvvašvuodabargiid gelbbolašvuoda dearvvašvuodagulahallamis
- loktet dearvvašvuodabargiid gelbbolašvuoda sámi gielas ja kulturáddejumis
- loktet kvalitehta dearvvašvuodaveahkis olbmuid geain lea sisafárrejeaddji duogáš
- heivehit diehtjouhkima buhcciide ja oapmahaččaide buot agiin doppe gos sii leat, goas sii dan dárbbasit

Gáldu: Regionála ovddidanplána 2040 – Helse Sør-Øst RHF (helse-sorost.no)

6.4.1.7 Fágaovddideapmi ja gealbudeapmi fuolahusbálvalusas sámi geavaheddjiide

Dearvvašvuodadirektoráhta hálddaša doarjaortnega *Fágaovddideapmi ja gealbudeapmi fuolahusbálvalusas sámi geavaheddjiide*. Doarjaortnega jagi 2025 bušeahhtaramma lea 1,4 miljon ruvnu. Doarjaga olahusjoavkun leat dálá fágabirrasat main lea gelbbolašvuolta sámi gielas ja kultuvrras. Doarjjaoažžut sáhttet leat gieldda, fylkkagielddat, eaktodáhtolaš ja ideála organisašuvnnat ja fitnodagat. Doarjaortnega ulbmil lea váikkuhit bálvalusaid huksemiid, implemteremii ja kvalitehta nannemii. Doaimabijut galget heivehuvvot guovlluide gos ássiin lea sihke lulli-, davvi- ja julevsámi giella ja kultuvra. Doarjja galgá veahkehit háhkat, initieret ja gilvit máhtu daid sámi ássiid dárbbuid birra geat ožžot gieldda dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid, ja mo daid dárbbuid buoremusat sáhtta duhtadit,

gilvit máhtu sámi álbmoga, álgoálbmogin, vuogatvuodaid birra dásseárvosaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid, leat mielde daid bargiid gelbbolašvuoda geat addet gieldda dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid sámi geavaheddjiide ja ovddidit ovttasbarggu ja vásáhuslonohallama guoskevaš aktevrraiguin. Ráđdehus áigu joatkit diehtjouhkimiin ja máhttogaskkusteimiin.

Dearvvašvuodadirektoráhta juolludii doarjaga njealji ohccái jagi 2024.

6.4.2 Sámedikki mearkkašupmi

Sámediggi lea mángga oktavuodas čujuhan dasa ahte sámi ieš- ja mielmearrideapmi dearvvašvuodabálvalusaid plánemis, hábmemis ja organiseremis sámi buhcciide ii fuolahuvvo doarvái bures.

Dokumeanttas NOU 2023: 8 *Fellesskapets sykehus – Styling, finansiering, samhandling og ledelse*, mii geigejuvvui Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartementii njukčamánu 2023, rávvejuvvo viidáseappot čielggadit mo sáhtta sihkkarastit Sámi klinihkkii mielmearrideami. Sámediggi oaivvilda ahte Sámi klinihka ferte sirdit njuolgg Davvi Dearvvašvuoda vuollasažžan sierra dearvvašvuodafitnodahkan sierra stivrrain ja sierra bušeahtain. Sámediggi oaivvilda maid dáid ahte Sámi klinihka ferte oažžut nationála doaimma sihkkarastin dihtii sámi ieš- ja mielmearrideami.⁶ Sámediggi vuordá ahte ráđdehus dan čuoovvula.

6.5 Bargo- ja čálgohálddašeami deaivvadeapmi sámi geavaheddjiiguin

Bargo- ja čálgohálddašeamái (Nav) gullet Bargo- ja čálgoetáhta ja dat oasis gieldda sosiála bálvalusain mat leat oktasaš báikkálaš kantuvrrain. Gielddas lea ovddasvástádus mángga bargamušas maid Nav-kantuvra doaimmaha, nu go ekonomalaš sosiálaveahki ja gealbudanprográmma, gč. sosiálabálvaluslága máinnašupmi kapihttalas 4.3.

Stáhta Bargo- ja čálgoetáhta lágida muhtun čovdosiid main sáhtta leat mearkkašupmi dasa ahte vásihit go sámit ahte sii ožžot buriid ja dásseárvosaš bálvalusaid gielddas. Dás lea guoskevaš namuhit Nava riikkaviidosaš telefonbálvalusa dav-

⁶ Ášši 028/20 Sámi spesialistadearvvašvuodabálvalusaid ovddideapmi boahhteáiggis ja ášši 007/22 Sámi Spesialistadearvvašvuolta - Sámi Klinihka organiseren.

Boksa 6.8 E-oahppanportála – sámi kulturgelbbolašvuoha

SÁNAG lea ovddidan sierra e-oahppanportála dearvvašvuoda- ja fuolahusbargiid várás. Portála ulbmil lea loktet kulturáddejumi barggus sámi buhcciiguin ja geavaheddjiiguin. E-oahppan-kurssaid olahusjoavkun leat dearvvašvuoda- ja fuolahusbargit ja eará fágajoavkkut mat barge sámi joavkkuiguin ja eará minoritehtaiguin.

E-oahppanportálas leat dál 3 e-oahppan-kurssa:

- *Sámi kulturáddejupmi*: Kurssas oaččut oppalaš ja vuodđudeaddji máhtu sámi diliin, buhcciidvoigatvuodain, dáruiduhttimis, kulturáddejumis, dávdmaid sivas ja čilgemis. Dát lea SÁNAG vuosttaš ja stuorámuš e-oahppan-kursa oktiibuot čieža modulain.
- *Lullisámi dilid ja dearvvašvuoha*: Kurssa lea «Sámi kulturáddejumis» joatkkana ja addá kursaoassálastiide vuodolaš máhtu lullisámi historjjas, servodatdiliin ja mo dat čatnasa dearvvašvuhtii ja buhcciidčoahkkimiidda. Kurssa

lea Snáasen tjielte ovddidan ja lea ovttas SÁNAG:in bidjan dan dán portálii.

- *Váhnenjearahallamat bearraša kultuvrra ja konteavstta birra*: Dás ožžot oassálastit vuodolaš máhtu, oahpahusa ja áddejumi das maid buhcciid kultuvra sáhtta mearkkašit dávdma čilgemii ja giedahallamii, čilget čuolmmaid ja mo válljet veahki ohat. Jearahallamat leat viidáseappot ovddiduvvon riikkaidgaskasaš diagnosa-vuogádaga DSM-V Kultursátnádanjearahallamis (KFD). Dat lea heivehuvvon sámi bearrašiid, muhto dan sáhtta maid geavahit čielggadanreaidun eará minoritehtaid várás. Dan leat Sámi nášuvnnalaš gealbobálvalus – psyhkalaš dearvvašvuodasuddjen ja gárrendilledikšun (SÁNAG), Sámi klinihkka ja Finnmárkku buohcceviessu HF ovddidan ja almmuhan.

Gáldu: <https://www.esanks.no/mod/page/view.php?id=71&forceview=1>

visámegillii mii earret eará fállá bagadusa Navkantruvrra gieldda bálvalusaid birra. Dat lea mielde veahkeheamen gielddaid addit buriid ja dásseárvosaš bálvalusfálaldagaid sámi ássiide, ja mas almmolašvuoha geavaha doaibmanvejolašvuoda ja heiveha iežas deaivvadeapmái ovttaskasolbmuiiguin. Diedáhusas Died. St. 12 (2023–2024) *Sámi giella, kultuvra ja servodateallin – Sámi álbmoga álbmotdearvvašvuoha ja eallindilit mitaluvvui ahte dát telefodna áhahuvvui geahččalanprošeaktan*. Bálvalus lea áhahuvvon bistevažžan jagi 2024 giđa rájes.

Bargo- ja čálgoetáhtas ja gielddas galget leat oktasaš kantuvrrat mat bálvalit buot riikka gielddaid. Sámegeielaid dálá hálldašanguovllus lea sámegeiella jo áhahuvvon gieldda hálldašeami giellan. Dat guoská erenoamážit davvisámegillii, ja eanet uhcit lullisámegillii ja julevsámegillii.

Njukčamánu 8. b. 2024 rahppui Nav Ávjovárri almmolaččat. Nav Ávjovárri lea verddegieldaovtasbargu gaskal Guovdageainnu ja Kárášjoga, mas davvisámegiella lea bargogiellan. Verddegieldaovtasbargu mearkkaša ahte Nav Guovdageaidnu ja Nav Kárášjohka organiserejuvvojit oktan kantuvran, muhto guvttiin sajádagain. Okta ulbmiliin dainna ovttasbargguin lea sihkkarastit dásseárvosaš bálvalusaid ovddideami sámi geavaheddjiide dakko bokte ahte fuolahit ja háh-

kat sámi giella- ja kulturgelbbolašvuoda kantuvrraide. Nav Ájovári davvisámegiela bargit dat bálvalit riikkaviidosaš davvisámegiela telefonbálvalusa.

6.6 Bargu veahkaválddi ja illastemiid vuostá**6.6.1 Heahteguovddášfálaldat lámččon sámi álbmogii**

Heahteguovddášlága vuodul leat buot gielddat geatnegasat addit heahteguovddášfálaldaga nissoniidda, albmáide ja mánáide geat gillájit veahkaválddi dahje veahkaváldeáitagiid lagas gaskavuodain. Gielddat galget maid fuolahit buori kvalitehta bálvalusas, earret eará dainna lágiin ahte bargiin lea gelbbolašvuoha fuolahit geavaheddjiid erenoamáš dárbbuid, gč. § 2 njealját lađđasa, ahte fálaldat lea oktagaslaččat lámččon, gč. § 3 ja ahte geavaheaddjit besset geavahit dulkka, gč. § 3 goalmát lađđasa.

Heahteguovddázat leat heajut lámččon sámi álbmogii. Jagi 2023 heahteguovddášstatistihkka čájeha ahte 11 guovddázis 43 guovddázis lea gelbbolašvuoha sámi gillájeddjiid birra. Uhccán dieđut heahteguovddášfálaldaga birra gávdnojit sámegeielaide. Vaikke vel ollu sámi geavaheaddjit

áddejit dárogiela, de lea dehálaš dovddahit ahte heahteguovddážit deaivvadit sápmelaččaiguin áddejumiin sin sámi duogáža ja kultuvrra ektui.

Maiddá leat leamaš hástalusat heahteguovddášfálaldagain Sis-Finnmárkkus manjágo sámi heahte- ja inseastaguovddáš Kárášjogas giddejuvui jagi 2019. Mánáid-, nuoraid- ja bearašdirektoráhta (Bufdir) lea juolludan oktiibuot badjel 2,1 miljon ruvnnu doarjjan Kárášjoga gildii dainna ulbmiliin ahte odđasis ásaht heahteguovddášfálaldaga regiovdnii. Dainna lea Bufdir láchán diliid dasa ahte guoskevaš gielddat sáhttet ovddidit čovdosiid mat leat heivehuvvon báikkálaš diliide. Kárášjoga giella ja Álttá suohkan leat jagi 2024 soahpan ahte Kárášjoga gielddas sáhttá leat satelihttačoavddus Álttá heahteguovddáža oktavuođas. Báikkálaš heahteguovddášfálaldat Kárášjogas galgá fállat beaiveságastallamiid Kárášjogas ja daid Álttá heahteguovddáža ássiide geat háliidit háleštit sámegeielaiguin. Kárášjoga ássit sáhttet geavahit Álttá heahteguovddáža ássanfálaldaga.

Mánáid-, nuoraid- ja bearašdirektoráhta lea addán regionála resursaguovddážiidda veahkaválldi, traumáhtalaš streassa ja iešsorbmeneastadeami birra (RVTS) bargamuššan váikkuhit gelbbolašvuoda loktemii nannen dihtii heahteguovddášfálaldaga erenoamáš rašis joavkkuide ja sámi álbmogii.

Dan áirrasevttohusa meannudeami oktavuođas ahte ásaht nannejuvvon, dásseárvosaš, birrajagi rabas ja birrajándor heahteguovddášfálaldaga miehtá riikka, gč. Dok. 8: 135 S (2021–2022) ja Innst. 339 S (2021–2022) lea Stuorradiggi miessemánu 30. b. 2022 dahkan mearrádusa 592:

Stuorradiggi bivdá ráđdehusa fuolahit ahte heahteguovddášfálaldat sámi álgoálbmogii buoriduvvo, ja dieđihit Stuorradiggái heivvolaš vuogi mielde.

Gulaskuddannotáhtas mas evttohuvvo rievdadit heahteguovddášlága lea Mánáid- ja bearašdepartemeanta evttohan lága bokte mearridit ahte sámi álbmoga erenoamáš vuoigatvuoda galget fuolahuvvot heahteguovddášfálaldagas. Mearrádusa áigumuš ii leat addit odđa vuoigatvuodaid sámi veahkaváldegillájeddjiide, muhto čielggasmahttit gielddaid ovddasvástádusa addimis oktagaslaččat heivehuvvon fálaldaga sámiide. Mearrádus čujuha dasa ahte sámiin lea vuoigatvuoha dásseárvosaš almmolaš bálvalusaide. Dat mearkkaša ahte almmolaš bálvalusaide ferte láchit ja heivehit sámiid dárbbuide. Mánáid- ja bearašdepartemeanta árvvoštallá ahte mearrádus fuomášuhtášii sámiid heahteguovddášfálaldaga geavaheaddjin, ja nu dat

Boksa 6.9 Doarjja veahkaválldi ja illastemiid vuostá

Mánáid-, nuoraid- ja bearašdirektoráhta hálddaša doarjjaortnega *Doarjagat doaibmabijuide veahkaválldi ja illastemiid vuostá*. Ortnege ulbmil lea eastadit veahkaválldi ja illastemiid lagas gaskavuodain ja nannet daid mánáid ja nuoraid hálddašangálggaid ja eallinkvalitehta geat gillájit dahje leat gillán veahkaválldi dahje seksuála illastemiid. Heahteguovddážit sáhttet ohcat ruđaid dasa ahte viidáseappot ovddidit fálaldaga erenoamáš rašis joavkkuide, nu go veahkaválldigillájeddjiide geat rahčtet gárrendiliin, duodalaš psyhkalaš gillámušsaiguin dahje doaibmavádjitvuodain, ja heahteguovddášfálaldaga ovddideapmái/láchčimii sámi álbmogii. Mánaga heahteguovddášfálaldaga leat ohcan doarjjaruđaid mat galget váikkuhit buoret láchčon fálaldagaide, earret eará diehtojuohtinávdnasiid jorgaleapmái iešguđet sámegeielaide.

Jagi 2024 lea Álttá heahte- ja inseastaguovddáš ožžon 700 000 ruvnnu sámi heahteguovddášfálaldaga implementeremii. Áhkánjargga ja birrasa heahteguovddáš lea ožžon 100 000 ruvnnu ovddidit ja gealbudit heahteguovddášfálaldaga sámi álbmogii. Jagi 2023 oaččui Kárášjoga giella 810 000 ruvnnu ásaht ja ovddidit heahteguovddášfálaldaga heivehuvvon sámi álbmogii.

attášii buoret fálaldaga sámi nissoniidda, albmáide ja mánáide geat gillájit veahkaválldi lagas gaskavuodain. Dat guorrasa sihke nátionála lágaide ja riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaide. Mánáid- ja bearašdepartemeanta čuovvula sierra proposišuvnnain jagi 2025 gida. Konsultašuvnnat leat čadahuvvon Sámedikkiin heahteguovddášlága rievdeami birra.

6.6.2 TryggEst

Ráđdehus áigu veahkehit gielddaid eastadit, almmostuhttit ja giedahallat veahkaválldi ja illastemiid rávesolbmuid vuostá geat leat rašis eallindiliin. TryggEst lea ovddiduvvon dasa ahte veahkehit gielddaid fuolahit riskavuloš rávesolbmuid. Dat galgá veahkkin eastadit, almmostahttit ja giedahallat veahkaválldi ja illastemiid dán joavkku vuostá. Olahusjoavkun sáhttet leat olbmot alla agis, gárrendilleváttisvuodaiguin, psyhkalaš

givssiiguin ja gillámušaiiguin, somáhtalaš dávdaiiguin, doaibmavádjitvuodain dahje čálganvátuiguin.

Modeallas leat konkrehta evttohusat dasa mo giella sáhtá lágidit dán barggu, ja earret eará lea ovddiduvvon e-oahppankursa ja riskaárvoštallanreaidu. TryggEst lea álggahan oahpahan- ja gealbudandoaibmabijuid mat leat erenoamážit jurddašuvvon gieldda dearvvašvuoda- ja fuolahusbargiid várás. Bagadus, filmmat, gihppagat ja neavvut leat jorgaluvvon davvisámegillii, ja muhtun ráje maiddái lullisámegillii. Álttá, Bådådjo, Kárášjoga, Suortta, Romssa ja Porsáŋgu gielddat davvin oasálastet dál TryggEstii, ja gávcci gieldda leat oasálastigoahtán.

TryggEst ja Sámediggi bovdejedje odđajagimánus 2025 Finnmárkku gielddaid ja eará berošteddjiid ságaškuššančoahkkimiid dan birra mo TryggEst sáhtášii heivehit Finnmárkku álbmogii. Sámedikki mielas lei hui dehálaš oazžut cealkámušaid ja evttohusaid dan birra mo gielddat main lea sámi álbmot, sáhtte atnuiváldit TryggEst. Čoahkkimis čujuhuvvui dasa ahte vuorrasat sámit geain lea demeansa ja sámit doaibmavádjitvuodaiguin, čálganvátuiguin, gárrenávnnasvátitvuodát ja eará dilálašvuodaiguin leat erenoamáš rašis dilis. Čujuhuvvui maiddái vásáhusaide veahkaválddiin vuorrasiid vuostá dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusas.

6.6.3 Dikšofálaldat veahkaválddi čadaheddjiide

Stiftelsen Alternativ til vold (ATV) nammasaš vuodđudus molssaeaktun veahkaváldái doaimmaha vuosttašeahkkedikšofálaldaga veahkaválddi čadaheddjiide, deattuhettiin erenoamážit veahkaválddi lagas gaskavuodain. ATV Finnmárku ásašuvvui jagi 2020 stáhta ollislaš ruhtademiin. Fálaldat addo ássiide buot gielddain Finnmárkkus, váldokantuvrrain Álttás ja olgokantuvrraiguin Girkonjárggas, Kárášjogas ja Guovda-geainnus. ATV Finnmárkkus leat oassálastit ATV álgoálbmotprošeavttas. Prošeavtta ulbmil lea addit dásseárvosaš terapevtalaš fálaldaga eanet sámi bearrašiid, ja oahpásmahttit ATV fálaldaga buorebut buot ATV sisaváldinguovlluin. ATV oáčui badjel 7,2 miljon ruvnnu Álgoálbmotprošektii Mánáid-, nuoraid- ja bearašdepartemeantta doarjjaortnegis doaibmabijuide veahkaválddi ja illasteimiid vuostá áigodagas 2022–2024.

6.7 Mánáidsuodjalus mii fuolaha sámi mánáid kultuvrralaš ja gielalaš vuoigatvuodaid

Sámi mánáin leat vuoigatvuodát mat leat mearriduvvon Norgga lágain ja riikkaidgaskasaš konvenšuvnnain mat nannejit sin vuoigatvuoda beasat bajásšaddat iežaset kultuvrras iežaset gielain. Dát vuoigatvuodta čuovvu maiddái daid sámi mánáid geat leat mánáidsuodjalusa fuolahusas.

Mánáidsuodjaluslágas lea mánja mearrádusa mat galget leat mielde fuolaheamen mánáid kultuvrralaš, gielalaš ja oskuvaš duogáza. Mearrádusain lea erenoamáš mearkkašupmi sámi mánáide. Odđa mánáidsuodjaluslágas, mii bodii fápmui odđajagimánu 1. b. 2023, lea dát geatnegasvuodta čielggasmahtton odđa mearrádusain paragrafas 1-8 mánáid kultuvrralaš, gielalaš ja oskuvaš duogáza birra. Mearrádus deattasta ahte:

Mánáidsuodjalus galgá barggustis vuhtiiváldit mánáid čearddalaš, kultuvrralaš, gielalaš ja oskuvaš duogáza buot muttuin áššis. Sámi mánáid erenoamáš vuoigatvuodát galget fuolahuvvot.

Dat mearkkaša ahte mánáidsuodjalusas lea ovdasvástádus das ahte doarvái bures vuhtiiváldit mánáid gielalaš ja kultuvrralaš vuoigatvuodaid buot dásiin ja muttuin mánáidsuodjalusáššis, dat mearkkaša mánáidsuodjalusa buot áššemeannudemiin, daguin ja mearrádusain, ii dušše biebmuovttu ja ásašusa válljemis. Danne galgá vuhtiiváldit mánáid duogáza sihke iskkadeamis, veahkedoaibmabijuid válljemis ja doaibmabijuid válljemis olggobealde ruovttu, orruma oktavuodas ásašusa dahje biebmuovttus, ja mánáidsuodjalusa čuovvulanbarggus.

6.7.1 Sámi našuvnnalaš gealbobálvalus

SÁNAG bajimus mandáhta lea váikkuhit dásseárvosaš bálvalusaide sámi álbmogii gieldda ja stáhta mánáidsuodjalusas, bearašsuodjalusas ja heahteguovddášfálaldagas. SÁNAG bargá dan ala ahte lokte bálvalusaid diehtomielalašvuoda sámi álbmoga birra ja gaskkustit vuodđomáhtu kampánjaid, oanehis diehtujuohkinfilmmaid, websemináraid ja semináraid bokte ja oahpásmahttima ja logaldallamiid bokte konferánsain, SÁNAG ovdida kulturheivehuvvon reaidduid, metodaidda ja prográmmaid guoskevaš bálvalusaid gealbudeami várás. SÁNAG veahkeha lágidit čieknudankursaid sámi kulturádejumis ja kultuvrraidgaskasaš gelbbolašvuodas. SÁNAG ovttasbargá maiddái Ruota ja Suoma doaimmaheddjiiguin nannen

dihtii rádjaraštideaddji bálvalusovttasbarggu. Dat heive sámi bearrašiidna mat ássat rádjaguovlluin.

6.7.2 Bearašsuodjalus

Sis-Finnmárkku bearašsuodjaluskantuvrras lea ovddasvástádus bearašsuodjalusfálaldagas Deanus/Unjárggas, Guovdageainnus, Porsáŋggus, Davvesiidnas ja Kárásjogas, ja lea erenoamáš ovddasvástádus addimis sámi álbmogii dásseárvosaš ja heivehuvvon bearašsuodjalusfálaldaga. Bearašsuodjaluskantuvra ovttasbargá lahkalgaid SÁNAG:in reaiduid ja metodihka heivehemiin ja viidasat ovddidemiin bálvalusa geavahepmái, nu go sámi bearáškárta, sámi jahkejuvla ja dustehat-kursa sámi heiveheamis. Kantuvrras lea maiddái ovddasvástádus ovddideamis sámi perspektiivaid eará bearašsuodjaluskantuvrraide, Bufetáhta nju- nušgelbbolašvuodabirrašiidna ja olggobealde ovttasbargoguimmiide.

Bearáškárta nasakfamiliekart.no neahtasiid- dus lea ságastallanreaidu mii dahká álkibun sihke mánáide ja rávesolbmuid hállat váttis áššiid birra bearáškavuođain. Sis-Finnmárkku bearašsuod- jaluskantuvra ja SÁNAG leat ovttas digitaliseren dán reaiddu vai lea álkibun terapevttaide miehtá Norga dan váldit atnui – maiddái videokonsultašu- vnnain.

SÁNAG ja Sis-Finnmárkku bearašsuodjalus- kantuvra galget plána mielde álggahit proševtta iskan dihtii mo bearášráđmodealla sáhtta heive- hit sámi oktavuhtii.

6.7.3 Diehtjuohkin guoskevaš veahkkefálaldagaid birra mánáide ja nuoraide sámegillii

Ráđdehus lea mearridan ahte ung.no galgá leat stáhta váldokanála digitála, kvalitehtasihkkaraston dieđuid, gulahallama ja digitála bálvalusaid várás mánáide ja nuoraide. Rávesolbmot, mánat ja nu- rat dárbbasit eanet vuosttašeahkkedieđuid sáme- gillii. Buoridanplánas mánáid veahkaválldi ja illas- temiid vuostá ja veahkaválldi vuostá lagas gaska- vuodain lea okta ráđdehusa áigu-čuoggáin mielde: áigu ásahit siiddu ung.no oktavuhtii dieđuiguin sámegillii guoskevaš veahkkefálaldagaid birra mánáide ja nuoraide. Plána vuodul áigu maiddái árvvoštallat veahkketelefonárbbu sámegiela- giidna.

6.8 Sámedikki mearkašupmi

Sámediggi oaivvilda ahte gielddaid váilevaš gelb- bolašvuohta sámi gielas ja kultuvrras lea hásta- leaddji. Gelbbolašvuohta ja máhttu sámi gielain ja sámi kultuvrras uhcida riskka boasttudiagnostere- mis, boasttudikšumis ja vásihit gulahallančuolm- maid. Sámediggi oaivvilda ahte máhttu institušuna- liseren sáhtta maiddái sihkkarastit sámi geava- heddjiiid riektesuodjaleami.

Sihkkarastin dihtii buriid ja oadjebas bálvalus- aid sámi geavaheddjiide, lea dehálaš ahte bálvalus- fállis lea báikkálaš máhttu. Ovttasdoaimman bálva- luslinnjaid rastá lea hui dehálaš go galgá sihkka- rastit ollislaš ja vuorddehahti dikšo- ja čuovvulan- fálaldaga sámi álbmogii.

Ollu dutkamiin boahat ovdan ahte ollu sámi geavaheaddjit vásihit ahte bálvalusain maid sii ožžot lea vuolit kvalitehta go daid bálvalusain maid majoritehtaálbmot oazžu, ja ollugat čujuhit dasa ahte váilevaš gelbbolašvuohta sámi gielas ja kultu- vrra lea mearrideaddjin.⁷ Geavaheaddjit mitalit váttisvuodaid birra deaivvadeamis mánáidsuodja- lusain, go gaska lea stuoris ja lotnolas luohttámuš lea váilevaš.⁸

Sámediggi čujuha dasa ahte lea uhccán dut- kan daid sámi mánáid birra geat leat mánáid- suodjalusas. Dutkan lea dehálaš buot politihkka- ovddidepmái, ja sihke ráđdehus ja Sámediggi dárbbasit dutkanvuodot máhttu doaimbajuid ovd- didepmái ja čadahepmái. Danne oaivvilda Sámediggi ahte lea dehálaš doarjut sámi dut- kama.

Sámediggi čujuha dasa ahte váilot ollu buohc- cedivššarat. Sámediggi oainnu mielde lea dehá- laš ahte sámi buohccedivššároahppu, maid UiT Norgga árttalaš universitehta lea ásahan ovttas- barggus Sámi allaskuvllain, šaddá bistevažžan, mii ásaha vuorddehahttivuoda boahitevaš ohc- ciide.

Buhcciidsiiddaid ja ruovttubálvalusa ovddidan- guovddážiis Finnmarkku sámi álbmoga várás leat dán njeallje bargi. Dál eai lea galle gielddas olggo- bealde Finnmarkku earenoamáš fuomášupmi bál- valusfálaldagaide sámi buhcciide. Danne oaivvilda Sámediggi ahte guovddáža ferte nannet, vai eará guovllut ge besset dan geavahit. Sámedikki oainnu mielde berre Buhcciidsiiddaid ja ruovt- tubálvalusa ovddidanguovddáš sámi álbmoga várás oazžut nátionála stáhtusa.

⁷ Sørlije ja Nergård, 2005; Nystad et al., 2006; Mehus et al., 2018; Mehus et al., 2019

⁸ Saus, 2021

Psyhkalaš eahpedearvvašvuohta sámiid gaskkas ii čatnas njuolgga sámevuhtii, muhto baicce dasa mo sámiiguin minoritehtan meannudit servodagas. Dutkan ja raporttat čájehit ahte vuortnuheapmi ja vealaheapmi sámiid vuostá váikkuha heajut psyhkalaš dearvvašvuhtii ja heajut eallinkvalitehtii.⁹ Dan dorjot maiddá riikkaidgaskasaš dutkammat, mat isket Alaska álgoálbmotservodagaid.¹⁰ Dát dutkammat čilgejit mo mearkkašahti

kultuvrralaš massimat ja traumat dakkár vásáhusaid oktavuodas, lassin dálá rasismmain ja vealaheamiin, leat čuohcan duodalaččat. Dasa gullet maiddá alla deprešuvdnagávdnoštumit, alkoholisma, psyhkalaš givssit, iešsorbmen ja eará psyhkalaš dearvvašvuodaváttisvuodát.

⁹ Hansen ja Skaar 2021, NIM 2022

¹⁰ Woods j.e., 2012

7 Bajásšaddaneavttut ja oahppu mat leat mielde nannemin sámi giela, kultuvrra ja identitehta

Mánáidgárddit ja skuvllat leat deháleamos arenat sámi giela, kultuvrra ja identitehta ovddideapmái. Ráđdehusa áigumuš lea movttiidahttit sámegeolohppui buot dásiin mánáidgárddis ja vuodđooahpahusas. Mii dárbbasit bures oahppan oahpaheddiid ja eará bargiid mánáidgárddiin ja skuvllain vai sáhttit addit sámi mánáide ja nuoraide buori oahpahusa. Danne lea mearrideaddjin vuoruhit alitoahpu ja gealboloktema. Dat gáibida ollislaš ángiruššama buot oahppomannolaga osiin.

Dehálaš mihttomearrin lea ahte sámi mánát ja nuorat galget bajásšaddat dainna oadjebasvuodain ahte sin kultuvrras, gielas ja identitehtas lea lundolaš sadii dan servodagas masa sii gullet. Stáhta, gieldda ja fylkkagieldda eiseválddiin lea buot sin váikkuhangaskaomiin ovddasvástádus das ahte láhčit diliid nu ahte sámi mánát ja nuorat ožžot dakkár bajásšaddama mas kultuvrralaš ja gielalaš dárbbut fuolahuvvojit buriin ja dásseárvosaš vugiin.

7.1 Mánáid ja nuoraid mielváikkuheapmi

Mánáid ja nuoraid mielváikkuhanvuoigatvuohta bohtá ovdan Vuodđolága paragrafas 104, ja čuovvu maiddái ON mánáidkonvenšuvnnas. Dát vuoigatvuohta mearkkaša ahte mánát ja nuorat galget guldaluvvot buot áššiin mat gusket sidjiide, sihke oktagasolmmožin ja joavkun vuogádatdásis. Mánáid vuoigatvuohta guldaluvvot čatnasa hui lávga dan geatnegasvuhtii ahte deattuhuvvot galgá dat mii mánnái lea buoremussan.

Nuoraidráđit leat dehálaččat dasa ahte sihkkarastit nuoraidmielváikkuheami vuogádatdásis gieldda plána- ja mearridanproseassain. Gielddalága paragrafas 5-12 čuovvu ahte buot gielddat galget ásahtit nuoraidráđi dahje eará mielváikkuhanorgána nuoraid várás, ja ahte nuoraidráđi galgá beassat ovddidit cealkámuša áššiin mat gusket nuoraide. Stáhtahálldašeaddji galgá gozihit ahte gielddat fuolahit mánáid ja nuoraid vuoigatvuođaid barggustaset, maiddái vuoigatvuođa mielváikkuheapmái.

Nannen dihtii sámi nuoraid mielváikkuheami áššiin lea Sámediggi ásahan Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegotti (SáNuL). Lávdegottis leat vihtta bistevas lahtu maid sámediggeráđdi lea nammadan. Lahtut bohtet miehtá riikka ja sii leat gaskal 16 ja 28 jagi boarrásat. Sámedikki dievasčoahttin lea mearridan SáNuL mandáhta ja organiserema. Lávdegotti ulbmil lea veahkkin nannet sámi nuoraid mielmearrideami ja mielváikkuheami Sámedikki politihkkii. Lávdegoddi galgá doaimmat oktavuodalađasin gaskal sámi nuoraid ja Sámedikki, muhto maiddái gulaskuddaninstánsan ja goziheaddin Sámedikki ektui nuoraidáššiid oktavuodas. Dainna lágiin sáhtta SáNuL veahkehit Sámedikki hábmet dikki nuoraidprofilla ja nuoraidpolitihka.

Sámediggi lea maid ásahan sámi ohppiidforuma. Ohppiidforumis leat oahppit viđat luohká rájes logát luohká ráđjai iešguđet báikkiin riikkas. Forum lea ásuuvon dan várás ahte nannet sámi mánáid ja nuoraid jiena Sámedikki barggus sihkkarastimin buriid bajásšaddaneavttuid ja dorvvolaš oahppanbirrašiid.

Boksa 7.1 Bagadusgihpa nuoraidráđđái

Nannen dihtii gieldda nuoraidráđdeberggu lágidedje Bufdir ja KS jagi 2022 Fierpmádatčoahkkima nuoraidráđiid várás ovtta Kárášjoga gielddain, Áltta suohkaniin ja Hámmárfeastta suohkaniin. Nuorra nuoraidráđdelahuttat ráhkadedje bagadusgihppaga, Nuoraidráđit oahpahit, Training of youth councils for youth councils, mii jorgaluvvui davvisámegillii ja eangalsgillii. Gihppagis leat cavgileamit eará nuoraidráđiide ja čujuheamit buriid ovdamearkkaide mo nuoraidráđdeberggu sáhtta lágiidit nu ahte dat sihkkarastá mielváikkuheami go gieldda bálvalusfálaldagat hábmejuvvojit.

7.2 Kultuvrralaš skuvlalávka

Ráđđehus juolludii jagi 2024 350 miljon ruvnuu nationála ortnegii Kultuvrralaš skuvlalávka speallanrudain kulturulbmiliid várás. Kulturtánka lea stáhta hálddašanorgána mánáid- ja nuoraidkultursuorggis ja fuolaha nationála ovddasvástádusa Kultuvrralaš skuvlalávkkas buot dáidda- ja kulturdovddahemiin. Kulturtánkkas lea erenoamáš ovddasvástádus ovddideamis sámi dáidaga, kultuvrra ja giela ortnega bokte buot riikka skuvlaohp-

piide. Kulturtánka juogada viidáseappo Kultuvrralaš skuvlalávkaortnega doarjjarudaid fylkkagielddaide ja muhtun gielddaide. Doarjareivviin fylkkagielddaide ja gielddaide lea čielgasit spesifiserejuvnon ahte sámegeilat galget nannejuvvot, ja ahte sámi dáidda- ja kulturdovddaheapmi galgá leat integrerejuvnon oassi Kultuvrralaš skuvlalávkkas fáldadagas. Dat bidjá láidestusaid dasa ahte sihke sámi mánát ja nuorat galget vásihit dáidaga ja kultuvrra iežaset gielaide ja iežaset kultuvrralaš oktavuodas, ja ahte mánát ja nuorat geain ii leat

Boksa 7.2 Duohtavuoda- ja soabadanroadshow

Maŋná go Duohtavuoda- ja soabadankommišuvdna geigii raporttas jagi 2023 ráhkadedje riikka golbma davimus teáhtera, Beaivváš, Kvääniteatteri ja Hålogalándda teáhter, teáhterbihtá raportta vuodul. prošekta lea «golmma čeardda deaivvadeapmi». Čájálmasain háliidedje teáhterat dahkat duohtavuoda ja soabadeami olmmošlaš ja veahkehit gehččiid dahkat oavila dakkár dehálaš gažaldagain go: Mo galgat mii buoremus lági mielde eallit ovttas dán riikkas?

Ovttasbarggu boadusin šattai F*CK, F*CK, F*CK nammasaš roadshow. Bihtá lágiduvvui

golmma pickupbiillas ja lea čájehuvvon 6000 ohppiide 16 joatkkaskuvlla skuvlašiljuin Romssa fylkkas. Bihtá čájehuvvui maiddá Stuorradikki olggobealde raportta meannudeami oktavuodas. Kultuvrralaš skuvlalávka Oslos ja Innlandetis áigot čájehit roadshowa jagi 2026 ja Kultuvrralaš skuvlalávka Finnmárku árvvoštallá dingot bihtá ja čájehit dan čakčat 2025.

Romssa fylkkasuohkan lea dorjon teáhterbihtá 1,9 miljon ruvnuuin. Teáhterbihtá lea oassi Kultuvrralaš skuvlalávkkas.

Govus 7.1 Roadshow skuvlašiljus Romssa fylkkas.

Govva: Knut Åserud

sámi duogáš, galget oažžut eanet máhtu ja áddejumi sámi kultuvrras ja historjjas.

Kultuvrralaš skuvlalávka sisdoallu lea viidánan bures mañimus jagiid. Lagabui 5 proseantta buot buvttademiin, čájálmasain ja galledemiin maid Kultuvrralaš skuvlalávka lágidii jagi 2024 lei sámi sisdoallu. Mánnga fylkkagiella ja giella leat ásahan prográmmaid mat váldet ovdan sámi lávdedáidaga, girjjálašvuoda, musihka ja visuála dáidaga Kultuvrralaš skuvlalávka. Dat lea dehálaš oassi nannemis mánáid ja nuoraid sámi giela ja identitehta, seammás go dat lea mielde oainnusmahttimin sámi kulturárbbi olles bajásaddi buvvi. Dán barggu bokte lea Kultuvrralaš skuvlaseahkka mielde huksemin šalddiid gaskal iešguđet kultuvrraid ja ovddideamen áddejumi sámevuodas ealli ja dynámalaš oassin Norgga searvevuodas.

Kulturtánka áigu ain doarjut barggu sihkkarastimiin ahte sámi sisdoallu vuoruhuvvo Kultuvrralaš skuvlalávkkas ja ahte sámi dáiddarat ja sámi kulturdovddaheamit ollejit buot mánáide ja nuoraide Norggas. Dat lea mielde sihkkarastimin buriid bajásaddaneavttuid mat nannejit sámi giela ja identitehta ja ásahit stuorat áddejumi ja árvvusatnima sámevuhtii olles servodagas.

7.3 Kulturskuvla

Stuorradiggedieđáhusas Meld. St. 18 (2020–2021) *Oppleve, skape, dele – Kunst og kultur for, med og av barn og unge* lea biddjon ulbmilin ahte kulturskuvla galgá fállat mánáide ja nuoraide mánggabealálaš fállat alla kvalitehtain, ja ahte buot mánát ja nuorat geat dan háliidit, ožžot kulturskuvlafálaldaga. Dieđáhusas čujuhuvvo dasa ahte kulturskuvla addá mánáide ja nuoraide vejolašvuoda ovdánit ja ovddidit iežaset hutkáivuoda, ja ahte kulturskuvla lea mielde addimin dohkkehusa, inkluderema ja birgema eallimis.

Oahpahuslága § 26 nanne ahte buot gielladain galgá leat kulturskuvlafálaldat mánáide ja nuoraide. Dát fállat sáhtta lágiduvvot skuvlla ja kultureallima oktavuhtii, muhto dat gullá gielladain mo sii háliidit organiseret dán fálladaga, jogo okto dahje ovtta eará gielladaiguin. Láhka ii bija sierra gáibádusa kulturskuvlafálaldaga viidodahkii, govdodahkii dahje organiseremii, muhto dat deattuha dehálažžan ahte dakkár fállat gávdno. Gielladain vuoruhit iežaset kulturskuvlafálaldaga iešguđet láhkai, báikkálaš dárbbuid ja resurssaid vuodul.

Kulturskuvlaráđđi lea daid gielladain beroštus- ja ovddidanorganisašuvdna mat eaiggáduššet ja

doaimmahit kulturskuvllaid. Organisašuvdna doarju gielladain kulturskuvllaid Norgga ja bargá dan ala ahte buohkat geat dan háliidit, galget oažžut kulturskuvlaoahpahusfálaldaga govttoláshaddái ja alla kvalitehtain. Sii ovttasbarget departemeanttaiguin, direktoráhtaiguin, politihkalaš bellodagaiguin ja eará organisašuvnnaiguin buoridan dihtii kulturskuvlla rámmaeavttuid. Kulturskuvlaráđi odđá rámmaaplána kulturskuvlla várás, *Kulturskuvla buohkaide*, deattasta ahte giella kulturskuvla lea integrerejuvvon oassi giella ollislaš bálvalusfálaldagas ja báikkálaš servodaga ovttasbargodoaimmaheaddji, dainna ulbmiliin ahte ásahit ollislaš ja oktalaš bálvalusaide mánáide ja nuoraide.

Kulturskuvlaráđđi bargá árijalaččat dan ala ahte oažžut mielde sámi sisdoalu ja perspektiivva kulturskuvllaide. Ráđđi bargá ovtta Sámedikkiin sihkkarastin dihtii ahte sámi kulturfággat ožžot nannosat saji kulturskuvllain. Dasa gullá earret eará fállat oahpahusa duojs, juoigamis ja sámi mánáideáhteris. Kulturskuvlaráđđi lea maid searvvahan resursajoavkku odđá rámmaaplána pláne-mii mii galgá nannet kulturskuvllaid sámi sisdoalu ja perspektiivva. Ulbmilin lea ahte buot mánát ja nuorat Norggas galget oažžut vuodđudeaddji máhtu sámi kultuvrra, historjja ja servodateallima birra.

Kulturskuvlaráđđái lea guhkit áiggi ožžon juolluduvvot ruđaid stáhtabušeahka bokte, mañimus jagiid Organisašuvnnaid vuodđodoarjaga bokte. Doarjjaortnet lea jagi 2024 rájes rievduvvon ohcanvuodot ortnegin. Oahpahusdirektoráhta hálddaša ortnega. Mañná go ortnet rievduvvui ohcanvuodot ortnegin lea Kulturskuvlaráđđái juolluduvvon 86,4 miljon ruvnnu 2024 čavčča rájes 2027 gida rádjai. Dat mearkkaš sullii 28,8 miljon ruvnnu jahkásaččat jagiid 2024, 2025 ja 2026.

7.4 Girjerájuid rolla barggus sámi gielain ja kultuvrrain

Girjerájuin lea erenoamáš rolla lohka ja lohkanilu ja giellamáhtu ovddideamis. Láhka álbmotgirjerájuid birra (álbmotgirjerádjoláhka) deattuha ahte álbmotgirjerájut galget bearráigeahččat ahte buohkaide Norggas leat máhttu ja dieđut olámuttus. Juohke giella eaiggádušša ja ruhtada álbmotgirjeráju mii lea dehálaš doaimmaheaddji báikkálaš servodagas, earret eará deaivvadansad-jin mii lea rabas buohkaide.

Girjerájut leat mielde nannemin giela, kultuvrra ja identitehta dainna lágiin ahte dahkat girjjiid

Boksa 7.3 Sámi giella ja kultuvra kulturskuvllas

Sámegeielaid hálddašanguovllu kulturskuvllain lea sámegeielat ja sámi kultuvra dehálaš vuodđun doibmii. Ovdamearkka dihtii addo oahpahus juoigamis, duojis ja eará dáidda- ja kulturdoaimmain mat leat vuodđuduvvon sámi árbevrrui. Oahpahus lea mielde nannemin mánáid ja nuoraid sámi giela ja identitehta, seammás go dat ovddida áddejumi sámi kultuvrii báikkálaš servodagain.

Deanu kulturskuvla, mii ásahuvvui jagi 1998, addá fáldalaga ollu iešguđet dáidda- ja kulturfágain. Oahppit besset oahppat čuojahit iešguđet

čuojanasaid, heivehit musihka, čállit šuoŋaid, juoigat ja lávlut. Kulturskuvla fállá maiddái oahpahusa iešguđet dánsursurggiin ja duojis. Sámi mánáidteáhter lea dehálaš oassi kulturskuvlla doaimmas. Oahpahus teáhteris lea dušše sámegeillii. Sámi mánáidteáhter oazžu merkejuvvon ruđaid Sámedikkis. Kulturskuvla lea mánggii lágidan mánggagielat teáhterčájalmasaid, masa sihke sámi ja dáža mánáidteáhter lea oassálastán. Dálá sámi artisttain lea mángasis duogáš Deanu kulturskuvllas.

Govus 7.2 Náhkkesoaját ja gumpenáhki nammasaš čájáhusas Deanu kulturskuvllas.

Govva: Iris Egilsdatter Somy

olahahtti iešguđet gielaide ja gaskkustandoaibmajuid, lohkanbottuid, čalliidčoahkkimiid, čájáhusaid jna. bokte. Girjerájut dahket maiddái musihka, filmmaid ja áigečállagiid ja digitálačovdosiid olahahttin. Ráddehusa lohkanmiellastrategiija čujuha oktavuhtii gaskal giela, girjjálašvuoda ja lohkama, ja deattuha ahte giella ja čálakultuvrrat bisuhuvvojit girjjálašvuoda boke.

Muhtun fylkkagirjerájuin lea erenoamáš ovdasvástáduš ovddideami sámi girjerádjobálvasaid ovttas Sámedikki girjerájuin. Dat guoská davvi fylkkaid fylkkagirjerájuide ja Trøndelágii lullisámi guvlui. Nátionálgirjerájus lea ovdasvástáduš sámi bibliografiijas – nátionála visogovva sámi ja sámi-guoskevaš almmuhemiin, mat gokččet čáppagirjjálašvuoda ja buot fágasurggiid.

Boksa 7.4 Jagi girjerádju 2024: Dielddanuori

Norgga girjerádjosearvi vällji Dielddanuori álbmotgirjeráju Romssa fylkkas Jagi 2024 girjerádjun. Girjerádjui oáčui bálkkašumi danego lea bargan hutkájit girjjálašvuodagaskustemiin ja inkluderemiin, ja go lea dagahan erohusa sihke báikkálaččat ja riikkálaččat. Báikkálaš čatnaseami ja ulbmillaš barggu bokte iežas geavaheddjiid várás leat sii ásahan diehtomielašvuoda dan ektui ahte loktet ja gáhttet sámi giela, girjjálašvuoda ja kultuvrra. Sámediggepresideanta geigii bálkkašumi doaluin Deichman Tøyen Oslos ođđajagimánus 2025.

Girjerájus lea buorre ja áigáduvnon sámi girjjálašvuoda čoakkáldat ja bargá árjjálaččat dan gaskkustemiin ja olahttin dahkamiin. Sis lea sierra geasselohkankampánnja sámi girjjálašvuoda várás, lassin nationála girjjálašvuhtii, mii lea dagahan ahte sámi girjiid luoikkaheapmi lea lassánan.

Dielddanuori álbmotgirjerádjui lea mielde Sámedikki lohkanpánjas Loga munnje, ja ovttasbargá Várdbáiki sámi guovddážiin, Girje- ja kulturbussiin ja eará doaimmaheddjiiguin lágideamiid oktavuoda mánáide ja rávesolbmuide.

7.5 Mánáidgárdi, vuodđoskuvla ja joatkkaoahpahas

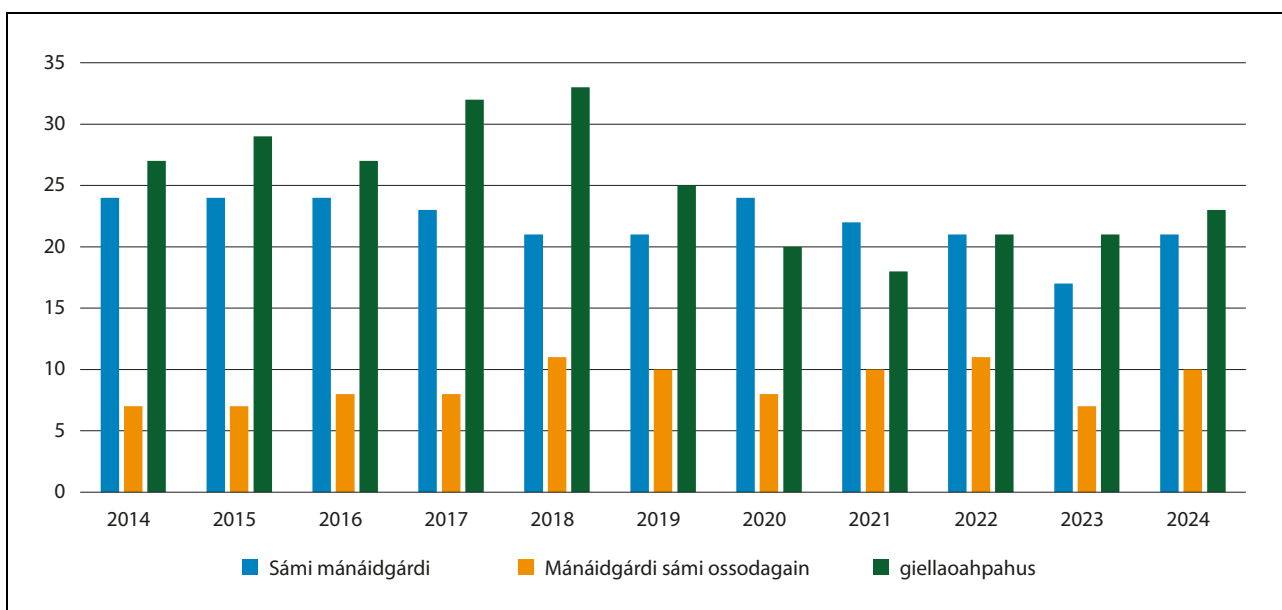
Hurdal-julggaštusas lea ráđdehus bidjan áigumuššan rážastit sámegeielaiguin, váikkuhit eanet sámegeielhálli oahpaheddjiid ja mánáidgárdeoahpaheddjiid ja eanedit sámi mánáidgárdesajiid.

7.5.1 Dillečilgehus

Orru leamen nu ahte ráđdehusa ángiruššamis movttiidahttit eanebuid váldit vuodđoskuvlaoahpu lea leamaš beaktu. Daid ohppiid lohku ja oassi geat välljejit sámegeielaohpahas vuodđoskuvlla lea stuorrumin. Eanet joatkkaskuvlaoahpahas oahppit välljejit sámegeielaohpahas, ja erenoamážit sámegeiela nubbingiellan. Nu mo boahká ovdan vuolábealde, lea oppalohká dásidid ja posiitiiva ovdáneapmi vuodđoahpahas. Seammás oaivvilda ráđdehus ahte ain lea vejolaš oazžut eanet mánáid váldit sámi mánáidgárdefálaldaga, ja oazžut eanet ohppiid välljet oahpahas sámegeielas ja sámegeilli vuodđoskuvllas ja joatkkaoahpahas.

Mánáidgárdi

Jagi 2024 ožžo oktiibuot 804 sámi máná mánáidgárdefálaldaga mii lea vuodđuduvnon sámi árvuide ja sámi gillii, kultuvrii ja árbedihtui ja sámegeielaohpahas mánáidgárddis. 716 sámi máná ožžo davvisámegeiefálaldaga, 48 máná ožžo lullisámegeiefálaldaga ja 40 máná ožžo julevsámegeiel-

Govus 7.3 Mánáidgárddit sámi fálaldagain, juogaduvnon šlája mielde

Gáldu: Sámediggi

Tabealla 7.1 Mánáidgárdemánát sámi fálaldagain, juogaduvvon šlája mielde

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Sámi mánáidgárđi	522	573	547	538	588	565	571	501	572
Mánáidgárđi sámi ossodagain	129	143	139	202	123	137	183	96	95
Mánáidgárđi sámi giellafálaldagain	107	130	167	110	88	76	139	143	137
Oktiibuot	758	846	853	850	799	778	893	740	804

Gáldu: Sámediggi

Tabealla 7.2 Mánát mánáidgárđiin main lea sámi fálaldat, juogaduvvon gielladuogáza mielde

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Davvisámegiella	708	788	791	783	714	696	800	639	716
Lullisámegiella	31	34	30	35	53	54	54	62	48
Julevsámegiella	19	24	32	32	32	28	37	39	40
Oktiibuot	758	846	853	850	799	778	893	740	804

Gáldu: Sámediggi

fálaldaga. Mánáidlohku sámi mánáidgárdefálaldagas lea molsašuddan áigodagas 2016–2024. Áigodagas 2016–2024 lassánii lohku. Jagi 2022 rájes jagi 2024 rádjai lea lohku njiedjan. Jáhkki-mis lea sivvan ahte riegáduslohku ahkejoavkkus 0–5 jagi lea njiedjan, gč. kap 3. Eanaš sámi mánát geain lea sámi mánáidgárdefálaldat, ožžot dan sámi mánáidgárđdis. Daid sámi mánáid lohku geat ožžot giellafálaldaga mánáidgárđdis mas dárogiella lea váldogiellan, lassánii mealgat jagiid 2016–2018. Áigodagas 2019–2021 lei veahás njiedjan, muhto lassáneapmi áigodagas 2021–2024.

Dutkaninstituhtta NORCE lea evalueren rámmaplána ásaheami mánáidgárđdi sisdoallu ja bargamušaid várás.¹ Evalueren čájeha earet eará ahte sullii bealli gielddain almmuhit ahte sii leat odđa rámmaplánain nannen bargguset sámi gielain ja kultuvrrain. Sullii bealli gielddain almmuhit ahte sis ii leat gelbbolašvuohta sámi suorgis. 46 proseantta luitet barggu sámi gielain ja kultuvrrain mánáidgárdái. 30 proseantta eai vuorut barggu sámegeielain go sis ii leat sámi ássan gielladas. Dušše njeallje proseantta gielddain almmuhit

ahte sis leat váhnemat geat leat jearahan sámi fálaldaga mánáide maid giella ii leat sáhtán ollašuhittit. Sámi mánáidgárđdit vásihit ahte rámmaplánat eanet go ovdal fuolahit sámi beroštusaidd. Seammás lea váttis sámi mánáidgárđdiide ollašuhittit gáibádusa ahte galget leat sámegeielat bargit.

Vuodđoskuvlaoahppit oahpahasain sámegeielas

Logut Vuodđoskuvlla diehtjuohkinvuogádagas (GSI) čájehit ahte daid mánáid lohku geain lea oahpahas sámegeielas, lea ain lassáneamen mañimus jagiid. Guovtti mañimus jagi leat registrejuvvon badjel 2700 oahppi geat ožžot oahpahusa sámegeielas vuodđoskuvllas, gč. tabealla 7.3. Dat lea alimus lohku daid ohppiin geat leat registrejuvvon mañimus 19 jagi.

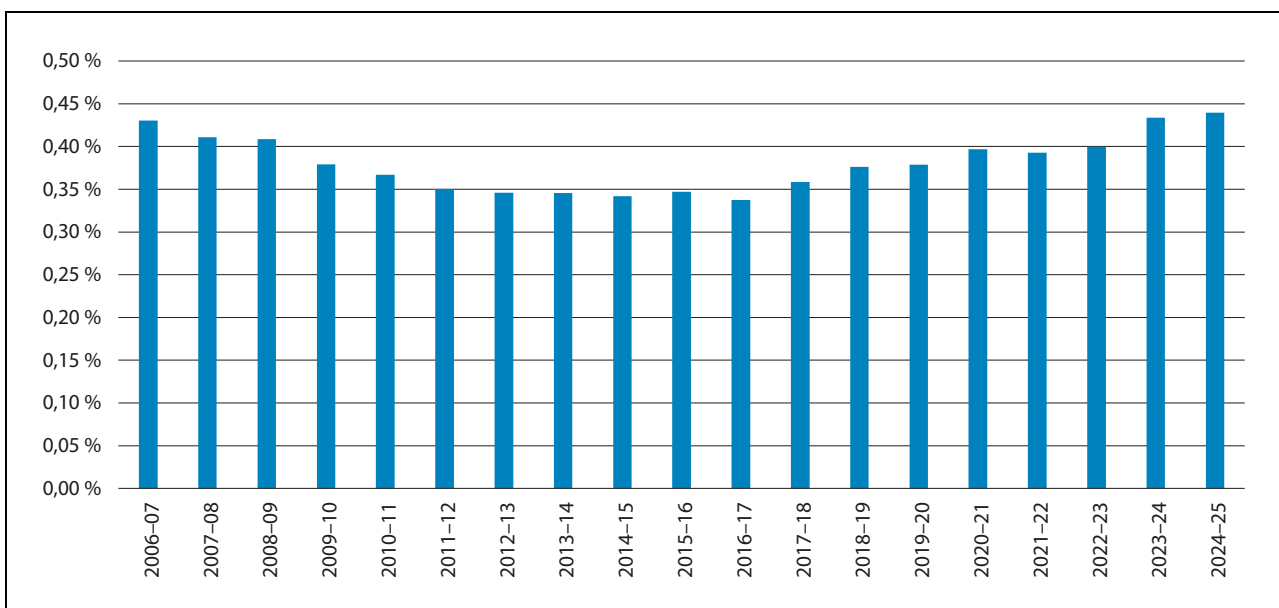
Skuvlajagi 2024–2025 ožžot 0,44 proseantta buot vuodđoskuvlaoahppiin oahpahusa sámegeielas. Dat lea alimus ohppiidoassi mii lea mihtiduvvon daid jagiid main mis leat logut, gč. govvosa 7.5.

¹ Homme, A (2023)

Govus 7.4 Mánát Raarevihke mánáidgárddis.

Govva: Namdalsavisa

Govus 7.5 Daid ohppiid oassi geain lea oahpahus sámegealas vuodđoskuvllas skuvlajagi 2006–2007 rájes skuvlajagi 2022–2023 rádjai.

Gáldu: Vuodđoskuvlla diehtujuohkinvuogádat

Tabealla 7.3 Oahppit geat ožžot oahpahusa sámegeielas vuodđoskuvllas

Jahki	Davvisámegeiella	Lullisámegeiella	Julevsámegeiella	Oktiibuot
2006–07	2479	116	77	2672
2007–08	2354	109	79	2542
2008–09	2339	101	77	2517
2009–10	2158	97	81	2336
2010–11	2073	90	97	2260
2011–12	1987	94	72	2153
2012–13	1933	95	98	2126
2013–14	1947	86	93	2126
2014–15	1943	74	99	2116
2015–16	1935	116	113	2164
2016–17	1920	100	104	2124
2017–18	2049	101	118	2268
2018–19	2168	111	115	2394
2019–20	2186	113	110	2409
2020–21	2308	101	113	2522
2021–22	2277	106	109	2492
2022–23	2327	105	114	2546
2023–24	2481	167	114	2762
2024–25	2510	148	118	2776

Gáldu: Vuodđoskuvlla diehtjuohkinvuogádat

Tabealla 7.4 Daid ohppiid lohku geain lea oahpahus sámegeillii vuodđoskuvllas

Jahki	Ohppiid lohku
2006–07	991
2007–08	940
2008–09	940
2009–10	924
2010–11	893
2011–12	855
2012–13	873
2013–14	822
2014–15	812
2015–16	833
2016–17	814
2017–18	849
2018–19	833
2019–20	857
2020–21	874
2021–22	878
2022–23	876
2023–24	904
2024–25	913

Gáldu: Vuodđoskuvlla diehtjuohkinvuogádat

Oahppit joatkkaoahpahusas geain lea oahpahus sámegeielas

Oahpahusdirektoráhta logut čájehit ahte daid ohppiid lohku geain lea oahpahus sámegeielas joatkkaoahpahusas lea ain lassáneamen, gč. tabealla 7.5.

Skuvlajagi 2024–25 välljejedje oktiibuot 665 oahppi sámegeiela vuosttašgiellan dahje nubbingiellan. Dat lea alimus lohku mii lea mihtiduvvo mañimus 12 jagi, ja lassáneapmi lea leamaš erenomáš stuoris mañimus guovtti jagis. Daid lohku geat välljejit sámegeiela vuosttašgiellan lea dássit, muhto daid ohppiid lohku geat välljejit sámegeiela nubbingiellan lea lassánan mealgat, gč. govvosa 7.6.

Sivvan lassáneami erohussii gaskal ohppiid geat välljejit sámegeiela vuosttašgiellan ja ohppiid geat välljejit sámegeiela nubbingiellan lea vuosttažettiin dat go daid ohppiid lohku geat välljejit sámegeiela nubbingiellan, sámegeiella 4, lassána mealgat, gč. govvosa 7.3. Dat oahppit välljejit álgit oahpahusain sámegeielas go álgit joatkkaoahpahussii. Jagi 2024–25 välljejedje sullii 250 oahppi

Tabealla 7.5 Daid ohppiid lohku joatkkaoahpahas geain lea sámegiella vuosttašgiellan ja nubbingiellan

	2014–15	2015–16	2016–17	2017–18	2018–19	2019–20	2020–21	2021–22	2022–23	2023–24	2024–25
Vuosttašgiellan	203	213	204	209	205	178	202	199	218	203	212
Nubbingiellan	243	247	267	242	273	264	325	318	293	380	453
Oktiibuot	445	460	471	451	478	442	527	517	511	583	665

Gáldu: Oahpahusdirektoráhta

sámegiela 4, mii lea masá duppalastin manimus viđa jagis.

Oahpaheaddjit geain lea gelbbolašvuohta sámegielas

GSI statistihka mielde leat oktiibuot 225 oahpaheaddji geat oahpahit sámegiela vuoddoskuvllas skuvlajagi 2024–2025. Tabealla 7.6 čájeha ahte skuvlajagi 2016–2017 rájes lea daid oahpaheddjiid lohku geat oahpahit sámegiela vuoddoskuvllas lassánan veaháš, muhto ahte lohku molsašuddá jagis jahkái ja mánáidceahki ja nuoraidceahki gaskkas.

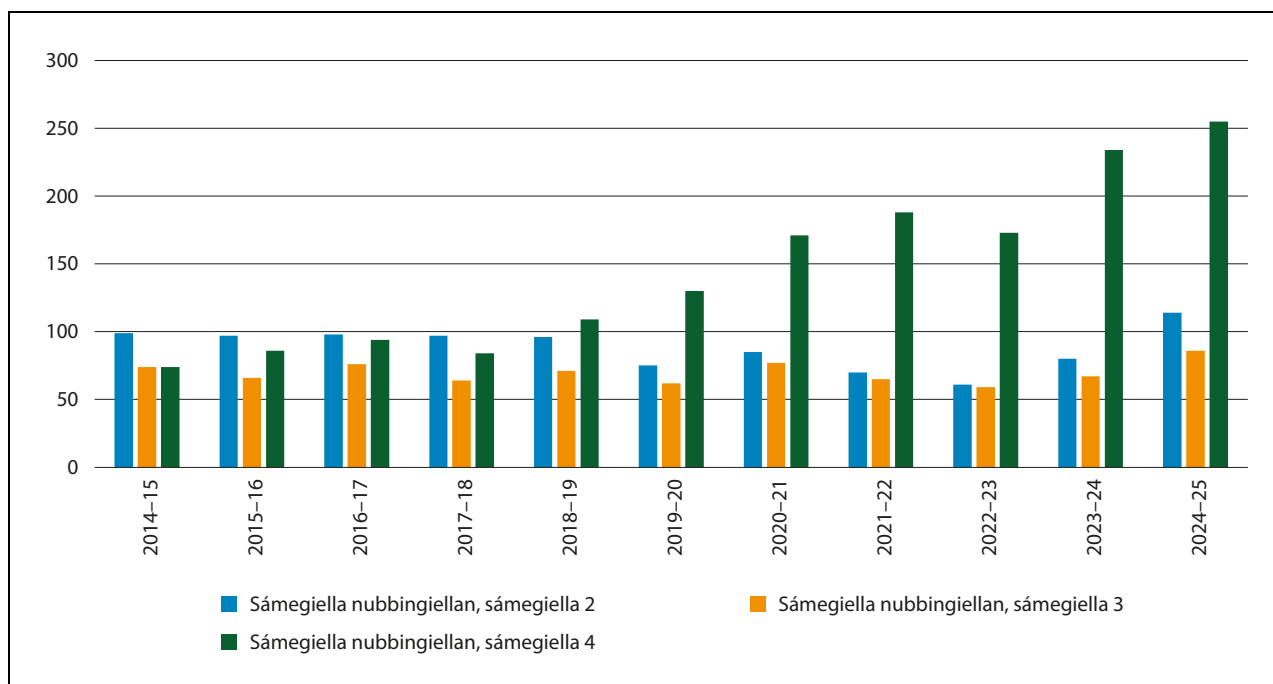
Skuvlajagi 2024–2025 lea 79 proseantta oahpaheddjiin geat oahpahit sámegiela 1.–7. ceahkiin,

uhcimusat 30 oahppočuoggá sámegielas. Dat lea veaháš uhcit go skuvlajagi 2022–2023 go oassi lei 83 proseantta. 68 proseantta daid oahpaheddjiin geat oahpahit sámegiela 8.–10. ceahkiin, uhcimusat 60 oahppočuoggá sámegielas skuvlajagi 2024–2025. Dat lea eanet go skuvlajagi 2023–2024, go oassi lei 63 proseantta.

7.5.2 Doaimmabijut mánáidgárddis, vuoddoskuvllas ja joatkkaoahpahas

7.5.2.1 Áššedovdijoavku buoridan várás sámi mánáid mánáidgárdefálaldaga

Diedáhusas Meld. St. 13 (2022–2023) *Sámi giella, kultuvra ja servodateallin – Gelbbolašvuohta ja*

Govus 7.6 Sámegiella nubbingiellan joatkkaoahpahas juogaduvvon dásiide

Gáldu: Oahpahusdirektoráhta

Boksa 7.5 Sámeigiella vuosttašgiellan ja nubbingiellan

Sámeigiella vuosttašgiellan lea jurddašuvvon ohppiide geain lea sámeigiella ruovttugiellan ja geat hállet sámeigiela go álget skuvlii. Ohppiin geain lea sámeigiella vuosttašgiellan lea sierra oahppoplána dárogielas: dárogiella ohppiide geain lea sámeigiella vuosttašgiellan.

Sámeigielas nubbingiellan leat golbma oahppoplána:

- Oahppit geat álget sámeigielain nubbingiellan, sámeigiella 2, álget dábálaččat sámeigielain 1. luokás dahje árrat 2. luokás.
- Oahppit geat välljejit sámeigiela nubbingiellan, sámeigiella 3, álget dábálaččat oahpahasain sámeigielas gasku vuoddooahpahasas. Dát plána lea dássevuđot plána, vai oahppit iešgudet ceškiin sáhttet čuovvut seamma dási.
- Oahppit geat välljejit sámeigiela nubbingiellan, sámeigiella 3, leat oahppit geat välljejit álgit oahpahasain sámeigielas go sii álget joatkkaoahpahasii.

Oahppit sámeigielain nubbingiellan čuvvot dábalaš oahppoplána dárogielas, muhto leat čovdon oahpahasas čálalaš siidogielas.

rekrutteren mánáidgárddis, vuoddooahpahasas ja alit oahpus deattastuvvojit sámi mánáidgárdefálaldagat okta deháleamos doaibmabijuin nannen dihtii sámeigielaid geavaheami. Ráđdehus čujuha dasa ahte eanebut jearahit sámi mánáidgárdefálaldaga miehtá riika.² Dattetge eai leat sámi mánáidgárdefálaldagat lassánan vásttolaččat. Sámeigielat bargiid vailun lea stuorámus hástalus sámeigielaid ja sámi identitehta nannemii ja ovddideapmái mánáidgárddis. Gielddain lea ovddasvástáduš láchit mánáidgárdefálaldaga sámi mánáide. Dattetge leat ollu gielddat mat eai doarvái bures vuorut sámi mánáidgárdefálaldaga ásaheami ja láchima.

Ráđdehus áigu gulahallama vuodul Sámedikkiin nammadit áššedovdijoavkku mii galgá váikkuhit sámi mánáidgárdefálaldaga máhttovuodu nannemii ja árvoštallat mo sámi mánáidgárdefálaldaga sáhttá buoridit.

7.5.2.2 Nuvttá mánáidgárdefálaldat ja gelbbolašvuolta mánáidgárddis

Borgemánu 1. b. 2023 rájes ásaheami ráđdehus nuvttá mánáidgárdefálaldaga buot mánáide Finnmárkus ja Davvi-Romssas. Doaibmabidju lea oassi ráđdehusa ángiruššamis dahkat eanet geasuheaddjin mánnábearrašiidda ássat dáid guovluin. Dasa lassin lea Sámediggi seamma áiggi rájes ásahan nuvttá sámeigielat mánáidgárdefálaldaga.

² Johansen, K (2020)

Tabealla 7.6 Daid oahpaheddjiid lohku geat oahpahit sámeigiela vuoddoskuvllas

Skuvlajahki	1.–7. ceahkit	8.–10. ceahkit	Oktiibuot
2015–16	151	89	240
2016–17	135	67	202
2017–18	153	60	213
2018–19	144	61	205
2019–20	164	65	229
2020–21	137	68	205
2021–22	162	79	241
2022–23	136	90	226
2023–24	121	73	194
2024–25	157	68	225

Gáldu: Vuoddoskuvlla diehtujuohkinvuogádat

daga mánáide geat ássat Davvi-Romssa lulábealde, gč. mánnašumi kapihttalas 7.5.2.9.

Váikkuhan dihtii dasa ahte sámi perspektiivvat leat mielde pedagogalaš barggus buot mánáidgárddiin, ásašii Oahpahusdirektoráhta ođđa joatkkaoahpahušfálaldaga mánáidgárdeoahpaheddjiide jagi 2023 čavčča rájes sámi gielas, kultuvrras ja árbevieruin.

7.5.2.3 Ođđa oahpahušláhka

Ođđa oahpahušláhka bođii fápmui borgemánu 1. b. 2024. Oppalaš diehtujuohkingeasku lea dál čielggasmahtton oahpahušlága paragrafa 10-8, mii aiddostahte ahte gielddat ja fylkkagieldda galget juohkit dieđuid ohppiide ja váhnemiidda vuoi-
gatvuoda birra oahpahušsii sámegeielas ja sáme-
gillii. Dasa lassin lea vuoi-
gatvuoda birra oahpahušsii sámegeielas joatkkaoahpahušas viiddiduvvon, nu ahte maddái daid ohppiin geat eai leat sápmelaččat muhto geain lei oahpahuš sámegeielas vuoddoskuvllas, lea vuoi-
gatvuoda birra oahpahušsain joatkkaoahpahušas, gč. oahpahušlága § 6.2 nuppi laddasa.

Departemeanta háliida čielggadit gude geavtlaš eavttut fertejit leat sajis vai sáhtta ollašuttit daid iešgudet gáibádusaid maid Sámediggi lea cuigen. Buoret máhttovuoddu leat dehálaš boahktevaš árvoštallamiidda das berre go álggahit ođđa njuolggadusbarggu. Máhttodepartemeanta lea álggahan gulahallama Sámedikkiin dan birra gude eavttut fertejit leat sajis vai vejolaš ođđa vuoi-
gatvuodaid sáhtta mearridit oahpahušlágas.

7.5.2.4 Sámi oahpponeavvut

Sámi oahpponeavvut dárbbášuvvojit sihkkarastin dihtii ahte sámi ohppiin leat oahpponeavvut iežaset gillii. Sámedikkis lea ovddasvástádus ovddideamis oahpponeavvuid davvi-, lulli- ja julevsámegeillii. Jagi 2020 ođđa oahppoplánaid (fágaodasmahttima) vuodul lei dárbu odasmahttit ja ovddidit oahpponeavvuid. Danne lea Sámediggi muhtun áigodaga nannejuvvon ruđaiguin jorgalit, heivehit ja ovddidit digitála oahpponeavvuid sámegeillii, lassin dan bastevaš juolludeapmái mii Sámedikkis lea leamaš dán ulbmilii ieža rámmas.

Jagi 2025 stáhtabušehtas leat várrejuvnon ruđat oahpponeavvodili čielggadeapmái Oahpahusdirektoráhta olis.

Sámediggi ja Máhttodepartemeanta galget gulahallat dan birra mo oahpponeavvodili sáhtta buoridit.

7.5.2.5 Gáiddusoahpahuš

Ráđdehussii lea dehálaš ahte kvalitehta dan gáiddusoahpahušas maid oahppit ožžot sámegeielas ferte šaddat buoret. Máhttodepartemeanta adden Oahpahusdirektoráhtii bargamuššan odasmahttit máhttovuodu sámegeiela gáiddusoahpahušas sámi ohppiide olles vuoddoahpahušas. Direktoráhta galgá evttohit doaimabijuid mat oktiibuot, muhto maddái bođdolagaid, sáhttet leat mielde buori-
deamen kvalitehta dan gáiddusoahpahušas maid oahppit ožžot sámegeielas. Bargu galgá čadahuvvo lagas ovttasbarggus Sámedikkiin.

7.5.2.6 Ođđa meroštallanmodealla doarjagiid várás sámegeielloahpahušsii

Stáhtabušehta kapihttala 225 poastta bokte juolluduvvojit jahkásaččat doarjagat sámegeillii vuoddoahpahušas ja jagi 2025 várás lea juolluduvvon sullii 115 miljon ruvnnu. Doarjja galgá veahkin ruhtadit daid gielddaid, fylkkagielddaid ja priváhta skuvllaid mat fálet sámegeielloahpahušas oahpahušlága vuodul. Meroštallannjuolggadusat doarjagiid várás sámegeielloahpahušsii vuoddoskuvllas ledje ovdal hui mohkkái ja miel-
disbuvttii stuorra erohusaid doarjagiin ohppiid ektui sámegeielaid hálddašanguovllu siskkabealde ja olggobealde. Doarjagat ohppiide hálddašanguovllu siskkabealde ja olggobealde meroštallojedje guovtti iešgudet modealla vuodul. Jagi 2023 dat lea rievdaduvvo oktan oktasáš meroštallanmodeallan seamma doarjjaeavttuiguin buot gielddaide ja priváhta skuvllaide sámi hálddašanguovllu siskkabealde ja olggobealde. Vuolggasadjin doarjjameroštallannjuolggadusaide sámegeielloahpahušsii joatkkaskuvllas lei juohke oahppi diibmohku juohke gielddas. Muhtun fylkkain leat gaskkas nu stuorrát ahte ii leat vejolaš ovtastahttit skuvllaid rastasaš joavkuid. Jagi 2023 rájes lea doarjaga meroštallama vuolggasadjin leamaš juohke skuvla ii ge juohke fylka. Juolludus sámegeielloahpahušsii lassánii mealgat jagi 2023 bušehtas, amas oktage skuvla galgan vuottáhallat rievdadeami geažil go ása-
huvvui okta oktasáš meroštallanmodealla. Dasa lassin lasihuvvui meroštallon doarjjadiimmu diibmohaddi sihke vuoddoskuvllii ja joatkkaoahpahušsii.

7.5.2.7 Gelbbolašvuhta ja rekrutteren mánáidgárddis ja vuoddoahpahušas

Gielddain, fylkkagielddain ja priváhta eaiggádiin lea ovddasvástádus das ahte bargiin lea rivttes ja

dárbbaslaš gelbbolašvuohta lágaid ja njuolggadusaid gáibádusaid ektui. Stáhta doarju dán ovdasvástádusa earret eará lasse- ja joatkkaoahppoortnegiid bokte mánáidgárddi ja skuvlla várás. Dattetge eai leat dálá ortnegat doarvái vuorddehahttit ja daid berre buorebut heivehit báikkálaš dárbbuide.

Ráđdehus ásaha odđa ollislaš vuogádaga gelbbolašvuođa- ja karriearaovddideami várás mánáidgárddis ja vuoddoahpahusa mii galgá gusto jagiid 2025 ja 2026 rájes. Ulbmilin lea ahte buot jodiheddjiin, oahpaheddjiin ja eará fidnojoavkkuin mánáidgárddis ja skuvllas galget leat buorit vejolašvuođat gelbbolašvuođa- ja karriearaovddideapmái olles bargoeallimis. Vuogádat galgá dahkat mánáidgárddiid ja skuvllaid geasuheaddji bargosadjin mii rekruttere ja doalaha oahpaheddjiid ja eará fidnojoavkkuid.

Barggus odđa gelbbolašvuođa- ja karriearageaidnovuogádagain mánáidgárddiid ja vuoddoahpahusa várás áigu Máhttodepartemeanta ásahtit nátionála foruma sámi giela ja kultuvrra várás mánáidgárddis ja skuvllas. Foruma galgá leat mielde nannemin ja čohkkemin daid gealbobbirrasiid mat barget sámi gielain ja kultuvrrain mánáidgárddis ja skuvllas. Dat álkida mánáidgárde- ja skuvlaeaggáid ásahtit doaibmaguoibmevuođa dahje ovttasbarggu daid fágabirrasiguin main lea gelbbolašvuohta sámeielain ja sámi kultuvrras, fylkkaid rastásaččat, báikkálaš gealbudanortnega siskabealde mánáidgárddis, vuoddoskuvllas ja joatkkaoahpahusas. Mihttomerrin lea nannet sámi oahpaheddjiid gelbbolašvuođaovdáneami erenoamážit. Forum galgá maiddái fuomášahttit ahte buot oahpaheddjiin ja eará bargiin galgá leat gelbbolašvuohta sámeielain ja sámi kultuvrras, ja ahte fáddá lea mielde mánáidgárddi rámmaplánas, SFO rámmaplánas ja skuvlla oahppoplánabuktosis sihke dáža ja sámi ohppiide. Forum galgá ásaheavvot jagi 2025 mielde.

Guovvamánus 2024 bijai Máhttodepartemeanta ovdan strategiija *Flere lærere i barnehage og skole. Strategi for rekruttering til lærerutdanningene og læreryrket i 2024–2030* (Eanet oahpaheaddjit mánáidgárddis ja skuvllas. Strategiija rekrutterema várás oahpaheaddjeoahpuide ja oahpaheaddjeámmáhii áigodagas 2024–2030). Strategiija lea hábmejuvvon ovttas nátionála forumiin oahpaheaddjioahpu ja profesuvdnaovddideami várás ja das lea govda lahkoneapmi oktan doaibmabijuiguin sihke oanehisáiggi ja guhkesáiggi vuollái. Olbmot sámi duogážiin dahje gelbbolašvuođain sámeielain dahje sámi kultuvrras gullet strategiija olahusjoavkkuide.

7.5.2.8 Buoret doarjja ja buorre oahpahus

Máhttodepartemeanta lea čadahan mánja doaibmabiju mat galget leat mielde doarjumin ja nannemin skuvllaid, gielddaid ja fylkkagielddaid vejolašvuođa addit buori sámeieloahpahusa. Čakčat 2024 sohpe Máhttodepartemeanta ja Sámediggi odđa mandáhta Áarjelsaemien Vierhtiesáafoe nammasaš máhttosiidii. Mandáhta čielggasmahtta ahte Áarjelsaemien Vierhtiesáafoe galgá sihkkarastit ahte gávdno nátionála lullisámi gealbobiras mii fuolaha dán álbmotjoavkku giela, kultuvrra ja identitehta. Máhttosiidii galgá fállat sámeieloahpahusa gáiddusoahpahusa, giella- ja kulturčoahkkanemiid ja bargobájiid bokte ohppiide geat sáhte oazžut báikkálaš oahpahusfálaldaga iežaset gieldda. Mandáhta dahká maiddái vejolašžan ahte Áarjelsaemien Vierhtiesáafoe sáhtta go lea kapasitehta, fállat gáiddusoahpahusa, giella- ja kulturčoahkkanemiid ja bargobájiid davvisámeielas ja julevsámeielas.

Sámi erenoamáš pedagogalaš doarjalus (SEAD), mii lea oassi Statpedas, veahkeha gielddaid ja fylkkagielddaid lámhit diliid kvalitatiiva buori oahpahussii sámeielat mánáide, nuoraide ja rávesolbmuide geain lea erenoamáš oahpahusdárbbut, ja geain oahpahuslága vuodul lea vuoigatvuohta sámeielofálaldahkii. Jagi 2023 oáččui SEAD sierra mandáhta. Dat lei dehálaš olahus Statpedii ja dohkeheapmi ja oainnusmahttin ahte sámi mánáin ja ohppiin lea vuoigatvuohta oazžut erenoamáš pedagogalaš bálvalusa mii lea heivehuvvon sámeielagiidda. Bálvalusfálaldaga vuodđun lea buorre áddejupmi davvisámi, lullisámi ja julevsámi gillii ja kultuvrii. Mandáhta hábmen dahkkui lagas ovttasbarggus Sámedikkiin ja Sámi allaskuvllain.

Máhttodepartemeanta lea maiddái nannen Oahpahusdirektoráhta buoridan dihtii sámi fágagažaldagaid čuovvuleami, maiddái Oahpahusdirektoráhta skuvlaeaggátovddasvástádusa Sámi joatkkaskuvllas Kárásjogas, Sámi joatkkaskuvllas ja boazodoalloskuvllas Guovdageainnus ja Áarjelsaemien Vierhtiesáafoes Aarbortes.

7.5.2.9 Sámedikki ángiruššan sihkkarastit kvalitatiiva buriid mánáidgárde-, oahpahus- ja oahppofálaldagaid sámiide.

Nuvttá sámeielat mánáidgárdefálaldat

Sámediggi lea jagi 2025 várren oktiibuot 7,4 miljon ruvnnu ángiruššamii nuvttá sámeielat mánáidgárdefálaldagain.

Dáid ruđain lea várrejuvvon 2,6 miljon ruvnnu gealboloktema ja kvalitehtaovddideami ovddi-

danšiehtadusaide. Mánáidgárdeeaigggádat ja mánáidgárddit mat leat dahkan ovddidanšiehtadus Sámedikki leat mielde ortnegis. Ovddidanšiehtadus geatnegahtta doaimmahit mánáidgárddiid sámi mánáidgárddiid gievrras giellaohpahusmodeallaid ja pedagogalaš prinsihpaid vuodul. juovlamánu 2024 muttus ledje ortnegis 12 mánáidgárddi oktiibuot 179 mánáiguin.

Váhnemat geain leat mánát dáid mánáidgárddiin, ožžot váhnenmávssu gokčojuvvot. Sámediggi lea jagi 2025 bušeastastis várren 3,7 miljon ruvnnu váhnenrefušuvnnaide.

Oassin nuvttá sámeielat mánáidgárdefálaldagas lea Sámediggi várren 1,1 miljon ruvnnu bagadeapmái ja gealboloktemii gievrras giellaohpahusmodeallaid ja sámi pedagogalaš prinsihpaid geavaheamis. Mihttomearrin lea mánáidgárdebargit šaddet eanet diehtomielalaš giellabargin mánáidgárddis, sihkkarastin dihtii mánáide buori sámi giellaovdáneami. Sámedikki ulbmil lea maiddáid ovddidit fierpmádaga mii lea mielde nuvttá sámeielat mánáidgárdefálaldaga ortnegis.

Sámeielat mánát dálá servodagas

Ángiruššamii Sámeielat mánát dálá servodagas lea Sámediggi várren 6,9 miljon ruvnnu jagi 2025 várás. Ruđat leat juogaduvvo njealji doarjjaortnegii:

- Sámi giellaohpahus mánáidgárddiin – 1,845 miljon ruvnnu
- Prošeavttat ja ovddidanbarggut mánáidgárddiin – 2,705 miljon ruvnnu
- Pedagogalaš veahkkeneavvuid ovddideapmi mánáidgárddiide – 1,54 miljon ruvnnu
- Julevsáme sámastahte – Viejega AS – 838 000 ruvnnu

Doarjja mánáidgárddiide lea gaskaoapmi dan mihttomeari ollašuttimii ahte sámi mánáidgárdefálaldagain lea sámi sisdoallu mii ovddidat sámi mánáid ahtanuššama, oahppama ja oahppahábmemma. Sámediggi lea čielggasmahttigoahtá doarjjaortnegiid mihttomeriid. Sámedikki ohcanvuđot doarjjaortnegiidda mánáidgárddiid várás leat evttohuvvon rievdadusat. Rievdadusevttohus sáddejuvvo gulaskuddamii mánáidgárddiide ja mánáidgárdeeaiggiidda, ja eará berošteddjiide, ovdalگو rievdadusat čadahuvvojit

Árbediehtu odđaaiggis

Sámediggi lea jagi 2025 várás várren 10,9 miljon ruvnnu ángiruššamii Árbediehtu odđaaiggis. Ruđat leat várrejuvvon doarjjaortnegis Sámi

mánáidgárddit ja mánáidgárddit sámi ossodagain. Doarjjaortnega ulbmil lea ahte sámi mánáidgárddit ja sámi ossodagat dáža mánáidgárddiin galget oahpahit sámi mánáide sámi giela, kultuvrra ja árbevieruid. Mánáidgárddit mat ovddidit sámi árvvuid, giela, kultuvrra ja árbemáhtu ja mat leat vuoddduvvon sámi árvvuide, gillii, kultuvrii ja árbemáhttui vuoruhuvvojit.

Sámi sisdoallu skuvllas

Fágaodasmahttima oktavuodas lea Sámediggái leamaš dehálaš ahte sámi sisdoallu LK20S oahppoplánabuktosis galgá deattuhuvvot. Fága guoskevašvuodas ja guovddáš árvvuin boahtá ovdan ahte oahppoplána lea fakkastuvvon sámi árvvuide, gillii, kultuvrii ja servodateallimii.

Sámediggi lea jagi 2025 várás várren oktiibuot 2,3 miljon ruvnnu ángiruššamii Sámi sisdoallu skuvllas. Skuvlaeaiggiid sáhttet gielddat ohcet ruđaid doarjjaortnegis Árbediehtu vuoddoohpahus.

Sámediggi vuoruha doaibmabijuid mat leat mielde eanedeamen sámi árbedieđu geavaheami skuvllas ja doppe gos máhttogaskusteapmi sáhtta dáhpáhuvat vuorasiin nuorat buolvvaide. Sámediggi lea jagi 2025 várás várren 700 000 ruvnnu dán ulbmili.

Oassálastin Sámeieloahpahusa fierpmádagas sáhttet gielddat ávžžuhettiin oahpaheddjiid ja skuvlajodiheddjiid maiddáid ávkašuvvat daid ruđáiguin maid Sámediggi jahkásáčat juolluda Sámi allaskuvlii. Sámediggi lea jagi 2025 várás várren 612 000 ruvnnu dán ulbmili.

Stipeandaortnegat – Joatkkaoahpahusa ja alit oahpu oahppit

Sámediggi lea ásahan stipeandaortnegiid movttidahttin várás ohppiid čadahit sámeieloahpu joatkkaskuvladasis. Jagi 2025 várás lea Sámediggi várren 3,5 miljon ruvnnu ortnegii.

Sámedikkis leat maiddáid stipeandaortnegat rekrutteren várás eanet sámeielastudeanttaid oahpuide main váilot sámeielagat, nu go giella- ja oahpaheaddjeoahpuide. Sámediggi lea jagi 2025 várás várren 3,6 miljon ruvnnu dan ortnegii. Sámedikki dievasčoahkkin mearrida guđe oahput galget vuoruhuvvot.

Oahpponeavvut

Sámedikki ulbmil lea ahte sámi oahppit ja oahppit sámi oahpahusain sáhttet fidnet buriid sámeielat oahppaneavvuid buot golmma sámeielain ja ahte

dat čuvvot oahppoplánabuktosa Máhttolokten 2020 – sámegeiella. Sámediggi lea jagi 2025 várás várren 18,5 miljon ruvnnu oahpponeavvuid ovddideapmái ja 9 miljon ruvnnu oahpponeavvuid háhkamii.

7.5.3 Sámedikki mearkkašupmi

Duohtavuoda- ja soabadankommišuvnna raporta čujuha dasa ahte lea stuorra implementerengaska olahatuvuođas oahpahussii sámegeielas ja sámegeillii ja vuoigatvuodas sámegeioahpahussii sihke mánáidgárddiin, vuodđoahpahusas ja joatkkaohpahusas. Sámediggi čujuha Sámedikki mearrádussii áššis 008/24 Duohtavuodta ja soabadeapmi – Pilára 2: Giella ja oahpahus kommišuvnna cuiggodeapmái dárbut gielalaš ángiruššamii ja dárbut doaibmabijuide ollašuttin dihtii gielalaš dásseárvvu.

Vuoigatvuodaid oktavuodas oahpahussii sámegeielas ja sámegeillii oavvilda Sámediggi ahte berre biddjot guhkesáigge mihtomearrin ahte buot mánáin miehtá riikka galgá leat vuoigatvuodta oahpahussii sámegeielain ja sámegeielaide mii mearriduvvo oahpahuslága bokte.

Dasa lassin lea Sámediggi mearridan čuovvovačča piláras 2 Giella ja oahpahus:

Sámediggi doarju doaibmabidjoevttohusa ja oavvilda ahte sámegeielaid ealáskahttin fertte čielggasmahttot lágaid ulbmiliin. Oahpahuslága, mánáidgárdelága, sámelága 3. kapihttala

ja giellalága fertte rievdadit čielggasmahttin dihtii dan mihttomeari ahte ealáskahttit sámegeielaid.

(...)

Sámediggi bivdá stuorradikki ja ráđdehusa erenoamážit guorahallat implementerengaska giellavuoigatvuodain ja oahpahus- ja oahpposuorggis dainna ulbmiliin ahte gávdnat čovdosiid mat gokčet dán gaska.

Sámediggi lea konsulteren Máhttodepartemeantta doarjagiid birra sámegeioahpahussii. Sámediggi ja Máhttodepartemeanta sohpe ahte odđa doarjjaortnet attášii lassesisaboadu/stuorat ruvdnosupmi skuvllaide go dat ovddit. Sámediggái leat oahpaheaddjit dieđihan ahte odđa doarjjaortnet lea dagahan ahte skuvllat organiserejit buot ohppiid ovttá ja seamma jovkui beroškeahhtá das lea go oahppis vuosttaš- vai nubbigiella. Dakkár čoavddus dagaha váddáseabbon oahpaheaddjai plánat dakkár oahpahuslázaldaga mii lea heivehuvvon ohppiid dássái.

7.6 Alit oahppu

7.6.1 Dillečilgehus

Sámi allaskuvla, UiT Norgga árttalaš universitehta ja Davvi universitehta fálet alit oahpu sámegeielas. Guokte vuosttaš áhahusa fálet válđoáššis oahpu ja dutkama davvisámegeillii, ja Davvi universitehta lea fas ovddasvástádus julevsámegeielas ja

Tabealla 7.7 Kandidáhtat sámegeielas ja girjjálašvuodas ja mediafágas/journalistihkas

	2022	2023	2024
Bachelor julevsámegeielas (Davvi universitehta)	2	1	
Bachelor (davvi-)sámegeielas eatnigiellan/vuosttášgiellan (UiT Norgga árttalaš universitehta)			1
Bachelor (davvi-)sámegeielas nubbingiellan			
Bachelor sámegeielas ja sámi girjjálašvuodas (Sámi allaskuvla)	4	2	4
Master sámegeielas ja sámi girjjálašvuodas (Sámi allaskuvla)	2		1
Master sámi gielas- ja girjjálašdiehtagis (UiT Norgga árttalaš universitehta)	5		1
Bachelor mediafágas/journalistihkas (Sámi allaskuvla)		1	
Master mediafágas/journalistihkas			
Oktiibuot	13	4	7

Nohta: Áigodagas ii lean oktage kandidáhta bachelor boazodoalus dahje master duojis.

Gáldu: Alit oahpu ja gelbbolašvuoda direktoráhta

Govus 7.7 Golbma vuosttaš studeantta geat leat čađahan Davvi universitehta lullisámi vuodđoskuvlaoahpaheaddjeeksámena Levangkes.

Govva: Ole Johan Ramfjord, Davvi universitehta.

lullisámegielas. Sámi allaskuvla lea áidnalunddot go sámeigiella lea bargogiellan buot allaskuvlla doaimmain – oahpus, dutkamis ja hálddahusas. Čakčat 2024 diedihedje buot ásahusat stuorat beroštumi sámi giellakurssaide dahje sámi oahpuide.

Čakčat 2024 álggii vuosttaš mastergrádaohppu lullisámi giella- ja girjjálašvuodas. Dan addá Davvi universitehta Levangkes, ovttasbarggus UiT – Norgga árktalaš universitehtain.

7.6.2 Oahput maid rámmaplána mudde

Oahpaheaddjeoahput

Fuolahan dihtii mánáid ja nuoraid geat hálddašit sámeigiela bures, leat rámmaplánat sámi mánáidgárdeoahpaheaddjeohppui ja sámi vuodđoskuvlaoahpaheaddjeohppui (GLU) sihke 1–7 cehkiid ja 5–10 cehkiid várás. Mearrádušat sámeigelgelbbolašvuoda birra leat maiddái váldon mielde buot «dábálaš» oahpaheaddjeoahpuid rámmaplánaide sihkkarastin dihtii ahte buot Norgga oahpaheaddjeoahpuid kandidáhtain leat doarvái buorre duogáš fuolahit sámi ohppiid. GLU 1–7 cehkiid rámmaplána §1 *Ulbmil ja doaibmaguovlu* viđat

lađđasis lea dat ovdamearkka dihtii sátnáduvvon ná:

Vuodđoskuvlaoahpaheaddjeoahppu 1–7 cehkiid várás galgá máhttáhit studeantta fuolahit oahpu sámi diliid birra, das maiddái dovdat dan stáhtusa mii álgoálbmogiin lea riikkaidgaskasaččat, ja sámi ohppiid voigatvuoda oahpahussii oahpahuslága ja gustovaš oahppoplánabuktosiid vuodul.

Viidáseappot lea mearriduvvon sierra oahpanjovssus dan birra, dat mearkkaša gáibádusa ahte buohkat geat čađahit vuodđoskuvlaoahpaheaddjeoahpu galget ollašuhhtit:

[Kandidáhta] sáhtta nannet riikkaidgaskasaš ja mánggakultuvrralaš perspektiivvaid skuvlabarggus, váikkuhit ádejupmái sámiid stáhtusis álgoálbmogin ja movttiidahtit demokrátalaš oassálastimii ja guoddevaš ovdáneapmái.

2023 giđa čađahedje vuosttaš golbma studeantta julevsámi vuodđoskuvlaoahpaheaddjeoahpu Davvi universitehtas, ja 2024 giđa čađahedje golbma vuosttaš studeantta lullisámi vuodđoskuvlaoahpa-

Tabealla 7.8 Kandidáhtat sámi oahpaheaddjeoahpuin 2022–2024

	2022	2023	2024	Totalt
Mánáidgárdeoahpaheaddjeoahppu (Sámi allaskuvla)	5		9	14
Vuodđoskuvlaoahpaheaddjeoahppu 1 – 7 cehkiide (4-jagi) (Sámi allaskuvla)	1		1	2
Vuodđoskuvlaoahpaheaddjeoahppu 5 – 10 cehkiide (4-jagi) (Sámi allaskuvla)	1			1
Vuodđoskuvlaoahpaheaddjeoahppu 1 – 7 cehkiide (master) (Davvi universitehta)		3	3	6
Vuodđoskuvlaoahpaheaddjeoahppu 1 – 7 cehkiide (master) (Sámi allaskuvla)	1			1
Vuodđoskuvlaoahpaheaddjeoahppu 5 – 10 cehkiide (master) (Sámi allaskuvla)	2	3	2	7
Praktihkalaš-pedagogalaš oahppu	-	-	-	-
Lektoroahppu 8 – 13 cehkiide (master) davvisámegielain eatnigiellan (UiT Norgga ártkalaš universitehta)	1			1
Okttibuot	11	5	15	32

Nohta 1: Dasa lassin bohtet lektorprográmma kandidáhtat 60 čuoggáin dahje eanet sámegielain/dahje sámegielain vierisgiellan fágasuorggis: 2022: 2, 2023: 1, 2024: 1

Nohta 2: i GLU 1 – 7 kandidáhtat Davvi universitehtas julevsámegielas jagi 2023 ja lullisámegielas jagi 2024.

Gáldu: Alit oahpu ja gelbbolašvuoda direktoráhta

headdjeoahpu, buohkat masteriin vuodđoskuvlaoahpaheaddjeoahpus 1–7 cehkiid várás.

Davvi universitehta álggahii 2021 čavčča mánáidgárdeoahpaheaddjeoahpu sámi profiillain julevsámegielain ja lullisámegielain. Oahppu addo oasseáiggis njealji jagis, ja vuosttaš kandidáhtat galget plána mielde čadahit oahpu 2025 giđa.

Tabealla 7.8 čájeha kandidáhtaid Sámi allaskuvlla, UiT Norgga ártkalaš universitehta ja Davvi universitehta sámi oahpaheaddjeoahpuin áigodagas 2022 – 2024. Jeavddahis sisaváldima geažil lea váttis oaidnit sojuid nu oanehis áigodagas. Sámi allaskuvlla mánáidgárdeoahpaheaddjeoahpu lea sisaváldin juohke nuppi jagi, ja jagi 2022 rájes jagi 2024 rádjai lei čielga lassáneapmi kandidáhtalogus.

Dearvvašvuoda- ja sosiálafágaoahput

Dearvvašvuoda- ja sosiálafágaoahput leat muddejuvnon ovtta oktasaš rámmaplánas oktan láhkaásahusaiguin nationála njuolggadusaid birra juohke ohppui. Dat mearriduvvojit departemeantaidgaskasaš ovttasbarggu vuodul gohčoduvvon RETHOS.

Okta oktasaš oahppanjoksosa čilgehusain dáid oahpuin lea ahte kandidáhta maiddá galgá dovdat sámiid voigatvuodaid, ja sus galgá leat máhttu ja áddejupmi sámiid stáhtusis álgoálbmogin.

Jagi 2021 mearriduvvojedje sierra nationála njuolggadusat sámi buohccedivššároahpu várás, ja UiT Norgga ártkalaš universitehtas lea sámi buohccedivššároahppu. Dat addo oasseáiggis njealji jagis, ovttasbarggus Sámi allaskuvllain. Oahppobáikin lea Guovdageaidnu.

Guhtta vuosttaš kandidáhta UiT sámi buohccedivššároahpus čadahedje juovlamánus 2024. Nubbi beasus lei álggahan oahpu odđajagimánus 2025, ja guhtta studeantta bohte oahppoálgimii. Boahpte sisaváldin lea plána mielde jagi 2027.

7.6.3 Doaimbidju alit oahppu

7.6.3.1 Odđa universitehta- ja allaskuvlalahka

Odđa universitehta- ja allaskuvlalahka bodii fápmui borgemánu 1. b. 2024. Das lea boares mearrádus dárogiela birra fágagiellan viiddiduvvon maiddá gustot sámegillii. Dat lea dahkkon dainna lágiin ahte paragrafi 2-3 lea lasihuvvon njuolggadus ahte

ásahusain main lea erenoamáš ovddasvástádus sámi dutkamis ja alit oahpus, lea ovddasvástádus geavahit, ovddidit ja nannet sámi fágagiela. Dasto lea ásahuvvon gáibádus ahte universitehtaid ja allaskuvllaid oahpahasgiella váldonjuolggadusas galgá leat dárogiella dahje sámeigiella. Dat mearkkaša ahte sámeigiella lea váldon mielde láhkii čielgasit ovtadássázažan dárogielain. Rievdadusat leat máinnašuvvon evttohusa Prop. 126 L (2022–2023) *Lov om universiteter og høyskoler (universitets- og høyskoleloven)* čuoggás 6.3.

Golggotmánus 2024 sáddii Máhttodepartemeanta gulaskuddamii evttohusa ahte lánkaásahusa mearridit ahte studeanttat daid ásahusain maidda lea addon sierra ovddasvástádus sámi dutkamis ja alit oahpus, lea vuoigatvuohta lágidit iehčanas barggu (bachelor- ja masterbargun, jna.) sámegillii, muhto ahte ásahusat sáhttet spiehkastit das jus dat lea fágalaččat vuodustuvvon. Gulaskuddanáigemeardi lei juovlamánu 15. b. 2024, ja áigumuš lea rievdadusaid bidjat fápmui oahppojaškái 2025–2026.

7.6.3.2 *Ođđa sisaváldinláhkaásahus*

Diedáhusas Meld. St. 20 (2023–2024) *Opptak til høgare utdanning* lea ráđdehus diedihán ahte Máhttodepartemeanta áigu ollislaččat árvvoštallat doaibmabijuid mat sáhtte lokte sámi giellagelbbolašvuođa diedáhusa čuovvuleami oktavuodas, ja árvvoštallat sáhttet go lassečuoggát leat heivvolaš váikkuhangaskaoapmin. Máhttodepartemeanta lea čađahan konsultašuvnnaid Sámedikkiin dan birra ja lea dál sádde gulaskuddamii evttohus ođđa sisaváldinláhkaásahussii oktan mánga doaibmabijuin lokten dihtii sámi giellagelbbolašvuođa. Gulaskuddamis evttoha Máhttodepartemeanta ásahit ovttá lassečuoggá ohcciid várás geain lea sámeigiella vuosttašgiellan joatkkaoahpahas. Doaibmabidju galgá váikkuhit dasa ahte eanebut válljejit sámeigiella vuosttašgiellan. Máhttodepartemeanta evttoha maiddái rievdadit gii dat sáhtta gilvohallat earis daid ohcciid várás geain lea sámi giellagelbbolašvuohta ja rievdadit sámi eari ortnetvuoru. Áigumuššan lea sihkkarastit ahte earri geavahuvvo daid ohcciid várás geat leat doaibmi sámeigelagat ja eastadit ahte earri duohtavuodas šaddá bajimus rádján.

7.6.3.3 *Eará doaibmabijut*

Sámi allaskuvla oáččui jagi 2024 Máhttodepartemeantta bušehtas 7 miljon ruvnnu doaimma nannemii, álgooahpu viiddideapmái ja sámeigiella dulkaohpu ásaheapmái. Dasa lassin oáččui allas-

kuvla 2 miljon ruvnnu sámeigiella álgooahppofálaldahkii ja joatkkaoahppofálaldahkii Nuorta-Finnmárkkus.

Sámi allaskuvla oáččui maiddái 3 miljon ruvdnošaš bušehttalassáneami ja UiT Norgga ártkalaš universitehta 1,5 miljon ruvnnu láhčit diliid dávgasis oahppofálaldahkii sámeigelas ja ásahit sámi oahpaheaddjeoahppofálaldaga studeanttaide miehtá riikka. Viidáseappot oáččui UiT 1,5 miljon ruvnnu sámi leksikografiijaguovddáža ásaheapmái.

Davvi universitehta oáččui 3 miljon ruvnnu nannet lullisámi ja julevsámi fágabirrasiid, váikkuhan dihtii ásahit ollesárvosaš oahppofálaldaga lullisámeigelas ja julevsámeigelas.

Álgoálbmotvuoigatvuođat mearkkašit maiddái ahte sámiin lea vuoigatvuohta dakkár oahppofálaldahkii mii lea erenoamážit ovddiduvvon dasa ahte dustet álgoálbmoga dárbbuid sin iežaset giela, kultuvrra ja historjja vuodul. Danne lea ásahuvvon sierra sámi buohccedivššároahppu UiT Norgga ártkalaš universitehtii. Oahppu lea jurddašuvvon sidjiide geat háliidit autorisašuvnna buohccedivššárin, ja geat háliidit erenoamáš máhtu sámi kultuvrralaš, sosiála, dearvvašvuođalaš ja servodatlaš diliid birra, ja kultuvrralaš oadjebasvuođa birra. oahppu galgá sihkkarastit ahte kandidáhta oázžu áddejumi sámi servodagain, gielain, kultuvrrain, oskkuin ja buoridemiin, ja das mo sámiid oaidnu dávdadaide ja dearvvašvuhtii lea leamaš, lea dál, ja rievdadán áiggi mielde. Oahppu galgá maiddái sihkkarastit gelbbolašvuođa ja guottuid mat leat vuodđun dásseárvosaš bálvalusfálaldagaide buot servodaga joavkkuid várás. Sámiid stáhtus álgoálbmogin ja sin vuoigatvuođat gielalaččat ja kultuvrralaččat heivehuvvon bálvalusaide lea erenoamážit deattuhuvvon. Maŋŋá čađahuvvon oahppomannolaga galgá kandidáhta máhttit ollislaš ja dearvvašvuođaovddideaddji buohccedivššu erenoamáš čieknudemiin sámi álbmoga dearvvašvuođadiliin.

7.6.3.4 *Buoret vealgesihkkun*

Jagi 2024 stáhtabušehtas viiddiduvvui dálá vealgesihkkun pedagogalaš oahpuid várás, nu ahte vealgesihkkun gusto eanebuidda geain leat oahppočuoggát sámeigelas ja kvenagielas oassin mánáidgárde- dahje oahpaheaddjeoahpus. Dálá vealgesihkkunortnet ángiruššanavádaga Finnmarku ja Davvi-Norgga várás, mii nannejuvvui 30 000 ruvnnus 60 000 ruvdnui jahkái jagi 2025 stáhtabušehtas, váikkuha ássamii ja barggolašvuhtii gávpogiin ja čoahkkebáikkiin main lea stuorát sámi álbmot.

8 Ekonomalaš ja hálddahušlaš váikkuhusat

Stuorradiggedieđáhus čilge gielddaid ovddasvástádusa addimis buriid ja dásseárvosaš bálvalusfálaldagaid sámi ássiide. Dieđáhus váldá ovdan dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid sámi vuorasiidda, mánáidsuodjalusa, heahteguovddášfálaldaga, dulkonbálvalusaid ja eará sosiála- ja čálgobálvalusaid maid earret eará bargo- ja čálgohálddašeapmi addá. Dieđáhus mánnaša maiddái fálaldagaid mat leat mielde nannemin mánáid ja nuoraid sámegea ja sámi identitehta. Guoskevaš ángiruššansuorggit stuorradiggedieđáhusain Meld. St. 13 (2022–2023) ja Meld. St. 12 (2023–2024) mánnašuvvojit maiddái.

Doaibmabijut stuorradiggedieđáhusas máksojit gustovaš bušeahttarámmain.

Vejolaš odđa doaibmabijut giedahallojit oassin dábalaš bušeahttaproseassas.

Gielda- ja guovlodepartemeanta

r á v v e :

Gielda- ja guovlodepartemeantta ráva cuoŋománu 4. b. 2025 ráva sámegea, kultuvrra ja servodateallima birra sáddejuvvo Stuorradiggái.

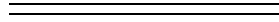
Girjjálašvuodalista

- Angell, E., Balto, Á.M.V., Josefsen E., Pedersen, P., Nygaard, V. (2012): Kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren. Rapport 2012:5, NORUT.
- Angell, E., Kårtveit, B., Nygaard, V., Riseth, J.Å. (2022): Hvor går veien? Kartlegging av samisk språk og kultur i språkforvaltningskommunene. Rapport 11–2022, NORCE Helse og samfunn.
- Barstad, Anders. (2024) Statistikk om levekårene i Finnmark og for samer fra 1982 til 2024. Samiske tall forteller 16 – Kommentert samisk statistikk 2024. Faglig analysegruppe for samisk statistikk.
- Blix, B.H. 2016. Helse- og omsorgstjenester til den samiske befolkningen i Norge – En oppsummering av kunnskap. Senter for omsorgsforskning. Oppsummering nr. 3. <http://hdl.handle.net/11250/2412229>
- Dokument 3:5 (2019–2020) Riksrevisjonens undersøkelse av samiske elevers rett til opplæring i og på samisk.
- Flere lærere i barnehage og skole – Strategi for rekruttering til lærerutdanningene og læreryrket 2024–2030* Kunnskapsdepartementet. 2024.
- Fossheim, H. J. og Ingierd, H. (2024). Etniske minoriteter. De nasjonale forskningsetiske komiteene. <https://www.forskningsetikk.no/ressurser/fbib/bestemte-grupper/etniske-grupper/>
- Folkehelse rapporten. Folkehelseinstituttet.
- Fremtidens digitale Norge Nasjonal digitaliseringsstrategi 2024–2030. Digitaliserings- og forvaltningsdepartementet. 2024
- Grosse, J. (2012). Kommer tid kommer tillit? Unga vuxnas och medelålders erfarenheter. Rapport i socialt arbete, nr. 139. Stockholm: Institutionen för socialt arbete. Stockholms universitet.
- Hafstad, G.S. og Augusti, E.M. (red.) (2019): Ungdoms erfaringer med vold og overgrep i oppveksten. En nasjonal undersøkelse av ungdom i alderen 12 til 16 år. NKVTS-rapport nr. 4 2019.
- Hansen, K.L. (2024): Opplevd diskriminering, historiske-kollektive traumer og psykisk helse hos samisk unge i Norge – Mihá-studien. Samiske tall forteller 16 – Kommentert samisk statistikk 2024. Faglig analysegruppe for samisk statistikk.
- Hansen, K.L. og Skaar, S.W., (2021): Unge samers psykiske helse. En kvalitativ og kvantitativ studie av unge samers psykososiale helse. UiT Norges aktiske universitet. *Miha_Unge_samer_rapport_digital.pdf*
- Helsedata. (u.å.). SAMINOR – Helse- og levekårsundersøkelsen i områder med samisk og norsk bosetting. <https://helsedata.no/no/forvaltere/universitetet-i-tromso/saminor-helse-og-levkarsundersokelsen-i-omrader-med-samisk-og-norsk-bosetting/>
- Homme, A, D., Ludviksen, K., Danielsen, H., (2023) Fra «bør» til «skal». Rammeplan for barnehagen i et implementeringsperspektiv. Fagbokforlaget.
- Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner.
- Johnsen, K. (2020): Samiske språktilbud i barnehagen. Samiske tall forteller 13 – Kommentert samisk statistikk 2020. Faglig analysegruppe for samisk statistikk.
- Krane, M.S. 2021. Helse- og omsorgstjenester til den samiske befolkningen i Norge. Oppdatert kunnskapsoppsummering. (2016–2021). Oppsummering nr. 28. Senter for omsorgsforskning. <https://hdl.handle.net/11250/2976>
- Kultur- og likestillingsdepartementet. Handlingsplan mot hets og diskriminering av samer. 2025
- Kunnskapsdepartementet. Strategi for digital kompetanse og infrastruktur i barnehage og skole. 2023
- Lov 12. juni 1987 nr. 56 om *Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven)*
- Lov 17. juni 2005 nr. 64 om *barnehage (barnehage-loven)*
- Lov 24. juni 2011 nr. 30 om *kommunale helse- og omsorgstjenester m.m. (helse- og omsorgstjenesteloven)*
- Lov 22. juni 2018 nr. 83 om *kommuner og fylkeskommuner (kommuneloven)*

- Lov 11. juni 2021 *om offentlige organers ansvar for bruk av tolk mv. (tolkeloven)*
- Lov 9. juni 2023 nr. 30 *om grunnopplæringa og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova)*
- Mehus, G., Bongo, B. A., Engnes, J. I., Moffitt, P.M. (2019). Exploring why and how encounters with the Norwegian health-care system can be considered culturally unsafe by North Sami-speaking patients and relatives: A qualitative study based on 11 interviews. *International Journal of Circumpolar Health*.
- Mehus, G., Bongo, B. A., & Moffitt, P. (2018). Important factors when communicating with Sami patients about health, illness and care issues. *Nordisk sygeplejeforskning*, 8 (04).
- Meld. St. 9 (2023–2024) *Nasjonal helse- og samhandlingsplan 2024–2027 – Vår felles helse-tjeneste*. Helse- og omsorgsdepartementet.
- Meld. St. 13 (2022–2023) *Samisk språk, kultur og samfunnsliv – Kompetanse og rekruttering i barnehage, grunnopplæring og høyere utdanning* Kunnskapsdepartementet.
- Meld. St. 15 (2017–2018) *Leve hele livet – En kvalitetsreform for eldre*. Helse- og omsorgsdepartementet.
- Meld. St. 18 (2020–2021) *Oppleve, skape, dele – Kunst og kultur for, med og av barn og unge*. Kulturdepartementet.
- Meld. St. (2023–2024) *Samisk språk, kultur og samfunnsliv – Folkehelse og levekår i den samiske befolkningen* Helse- og omsorgsdepartementet.
- Meld. St. 23 (2022–2023) *Opptrappingsplan for psykisk helse (2023–2033)* Helse- og omsorgsdepartementet.
- Meld. St. 24 (2022–2023) *Fellesskap og meistring – Bu trygt heime* Helse- og omsorgsdepartementet.
- Nasjonale faglige retningslinjer for demens*. Helse- og omsorgsdepartementet.
- Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging* Kommunal- og distriktsdepartementet. 2023.
- Nasjonal helse og samhandlingsplan 2024–2027 – Vår felles helsetjeneste* Helse- og omsorgsdepartementet.
- Nasjonal institusjon for menneskerettigheter. En menneskerettighetsbasert tilnærming til samisk statistikk i Norge. 2020
- Nasjonal institusjon for menneskerettigheter. Holdninger til samer og nasjonale minoriteter i Norge. 2022
- NOU 2016: 18 *Hjertespråket – Forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk*
- NOU 2023: 24 *Med barnet hele vegen – Barnevernsinstitusjoner som har barnas tillit*
- Nystad, T., Melhus, M., & Lund, E. (2006). Samisktalende er mindre fornøyd med legetjenestene. *Tidsskrift for Den norske legeforening*.
- Prop. 36 S (2023–2024) *Opptrappingsplan mot vold og overgrep mot barn og vold i nære relasjoner (2024–2028) – Trygghet for alle*. Justis- og beredskapsdepartementet.
- Prop. 58 L (2022–2023) *Endringer i sameloven (endringer i språkreglene)* Kommunal- og distriktsdepartementet
- Sametinget. Fremtidig utvikling av samiske spesialisthelsetjenester. Vedtatt 27. august 2020. Sak 028/20.
- Sametinget. 2020. Sametingets planveileder. Vedtatt 3. desember 2020. Sak 059/20.
- Sametinget. Samiske spesialisthelsetjenester – Organisering av Sámi Klinihkka. Vedtatt 9. mars 2022. Sak 007/22.
- Sametinget. 2023. Sametingets eldrestrategi – Sámi vuorasolbmot. Vedtatt 06. desember 2023. Sak 056/23.
- Sametinget. 2024. Samisk urfolkskunnskap i areal- og miljøforvaltningen. Vedtatt 13. juni 2024. Sak 023/24.
- Sametinget. 2024. Regional oppfølging av Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport. Vedtatt 26. september 2024. Sak 037/24.
- Sametinget. 2025. Sametingets reviderte budsjett mars 2025. Vedtatt 12. mars 2025. Sak 006/25.
- Sannhets- og forsoningskommisjonen. Sannhet og forsoning – grunnlag for et opprør med forsoningspolitikk og rett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Dokument 19 (2022–2023). Avgitt til Stortingets presidentskap 01.06.2023.
- Saus, M: Gjenoppretting og forsoning i barnevernets møte med urfolk og nasjonale minoriteter. In: Berg B, Paulsen V. Møter mellom minoriteter og barnevernet, 2021. Universitetsforlaget p. 37–56
- Selle, P., Semb, A.J., Strømsnes, K., Nordø, Åsta.D. (2015). Den samiske medborgeren. Cappelen Damm akademiske.
- SSB. (2024). Levekårsundersøkelsen 2023 om utsatthet og uro for lovbrudd. Flere opplever vold og trusler.
- Store norske leksikon.
- Sørli, T. & Nergård, J. I. (2005) Treatment satisfaction and recovery in Saami and Norwegian patients following psychiatric hospital Treatment: A comparative study. *Transcultural Psychiatry* 42.
- Utdanningsdirektoratet. Elevundersøkelsen. 2025. Elevundersøkelsen | udir.no.

Wold, M., von der Leyen, K., Tovmo, P. Johansen, K. (2024): Merkostnader til ivaretagelse av to-språklighet i forvaltningsområdet for samisk språk. SØF-prosjektnummer 3943. NTNU Samfunnsforskning AS, Senter for økonomisk forskning.

Woods, T.M., Zuniga, R., David, E.J.R. (2012). A Preliminary Report on the Relationships Between Collective Self-Esteem, Historical Trauma, and Mental Health among Alaska Native Peoples. *Journal of Indigenous Research*: Vol. 1: ISS. 2, Article 1.

Diŋgomis publikašuvnna

Departemeanttaid sihkkarvuoda- ja
bálvalusorganisašuvdna
publikasjoner.dep.no
Telefovdna: 22 24 00 00

Publikašuvnnat leat maiddái gávdnamis
www.regjeringen.no

Olggošgovva: Berit Roald / NTB

Deaddileapmi: Departemeanttaid sihkkarvuoda- ja
bálvalusorganisašuvdna – 04/2025

